

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 21 (3)

**КИЇВ
2020**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідectво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з Педагогіки та Філософії
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 9 від 27.02.2020 року)

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік
НАПН України (Україна, Київ)

Андрушків Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Гавриленко Т. Л., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Чернігів)

Гаврілова Л. Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Добродум О. В., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Жалдак М. І., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України (Україна, Київ)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Костюк Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кухар Л. О., кандидат педагогічних наук (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матвієнко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарош К., доктор філософії, доцент кафедри філософії та комунікацій (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Мудрецька І., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Олексенко Р. І., доктор філософських наук, професор (Україна, Мелітополь)

Пронтенко К. В., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Житомир)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Рідей Н. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., доктор історичних наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Слабко В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Сущенко Л. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Тимошенко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепицій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Хижна О. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Ягодзінський С. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Яценко О. Д., кандидат філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Яшанов С. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо). Розрахований на фахівців гуманітарних наук.

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ
“Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”, 2020. – Випуск 21 (3). – 111 с.

© Редакційна колегія, 2020

© Автори статей, 2020

© Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, 2020

© ТОВ «Науково-інформаційне агентство
«Наука-технології-інформація», 2020

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 21 (3)

**KYIV
2020**

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:

Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on Pedagogy and Philosophy (order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 9 from February 27, 2020)

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Valentyna Bobrytska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Tatiana Gavrylenko, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Chernihiv)

Liudmyla Gavrilova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Dobrodum, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Myroslav Zhaldak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acad. of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Yuliia Kostiuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Kukhar, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Lesia Makarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesarosh, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Irena Mudretska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Roman Oleksenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Melitopol)

Konstantyn Prontenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Zhytomyr)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Ridei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Saveliev, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Slabko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Sushchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Oleksii Tymoshenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Khyzhna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kiev)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

Sergii Yahodzinskyi, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olena Yatsenko, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Yashanov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.). It is designed for specialists in the humanities.

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2020. – Volume 21 (3). – 111 p.

©Editorial board, 2020

©Authors of articles, 2020

©National Pedagogical Dragomanov University, 2020

© LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2020

ЗМІСТ

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

Дзвінчук Д. І. Озьмінська І. Д.	Освітні тренди ХХІ століття	7
Подолькіна О.В.	Завдання сучасної освіти у перспективі трендів глобального розвитку	20

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Дубініна В. О.	Історичні трансформації герменевтики М. Гайдеггера	31
Залужна А. Є. Веремейчик С. В.	Особливість взаємозв'язку духу, душі та тіла в релігійно-антропологічних пошуках В. Ф. Войно-Ясенецького	41

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Головченко О. І.	Особливості організації самостійної роботи майбутніх фармацевтів у процесі навчання органічної хімії із використанням системи MOODLE	53
Науменко Н. В. Миронченко С. І. Козлов А. В.	Шляхи формування та розвитку готовності викладача до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес закладів вищої освіти	67

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Бринов В. В.	Етика бідних у християнському реалізмі	79
Франків Д. М.	Інтерпретація Божественної волі як джерела єврейського права в контексті потенціалу свободи волі людини	88

CONTENT

EDUCATIONAL STRATEGIES

Dmytro Dzvinchuk Iryna Ozminska	Educational trends of the XXI century	7
Olga Podoliakina	Tasks of modern education in the perspective of global development trends	20

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Vira Dubinina	Historical transformations of hermeneutics M. Heidegger	31
Alla Zaluzhna Serhii Veremeichyk	The interactions between spirit, soul and body in religious and anthropological searches of V.F. Voyno-Yasenetsky	41

PEDAGOGY OF HIGH SCHOOL

Oksana Golovchenko	The features of organization of independent work of future pharmacutists in the process of learning organic chemistry with the use of the MOODLE system	53
Nataliia Naumenko Svitlana Myronchenko Andrii Kozlov	Ways of formation and development of teacher's readiness to the introduction of innovative teaching methods in the educational process of higher education institutions	67

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Vitalii Brynov	Ethics of poor people in christian realism	79
Dmytro Frankiv	The interpretation of divine will as the source of Jewish law in the context of the potential of human's freedom of will	88

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-1

УДК 351.851:378.1

ОСВІТНІ ТРЕНДИ ХХІ СТОЛІТТЯ

EDUCATIONAL TRENDS OF THE XXI CENTURY

Д. І. Дзвінчук
І. Д. Озьмінська

Актуальність дослідження.

Стаття присвячена основним трендам у сфері освіти як основи людського капіталу. Звертається увагу на сучасні глобальні тенденції розвитку та їх значення для освіти в Україні.

Постановка проблеми. Робота має на меті актуалізацію світоглядних засад сучасної філософії освіти, надання рекомендацій щодо зміни акцентів у навчально-виховному процесі та впровадження новітніх освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади глобальних змін у сфері освіти репрезентовані дослідженнями Дж. Белла, М. Каку, Й. Масуди, Дж. Моравека, Е. Тоффлера, П. Друкера та інших. Науково-методичні та практичні підходи щодо впровадження освітніх новацій розкриті сучасними українським і науковцями такими як, В. Андрущенко, О. Висоцька, А. Джурило, В. Іванько, В. Кремень, М. Легенький, С. Морозова, О. Петрое, М. Рибчинський, Л. Федулова, Н. Шульга і багато інших.

Постановка завдання. Розвиток освіти повинен мати випереджувальний характер –

Urgency of the research. The article focuses on the major trends in education as the basis of human capital. The current global development trends and their importance for education in Ukraine are highlighted.

Target setting. The work has the aim to actualize the worldview principles of the modern philosophy of education, to provide recommendations for changing the emphasis in the educational process and the introduction of the latest educational technologies.

Actual scientific researches and issues analysis. Conceptual foundations of global change in education are represented by J. Bell, M. Kaku, J. Masuda, J. Moravik, E. Toffler, P. Drucker and others. Methodological and practical approaches to the introduction of educational innovations have been revealed by modern Ukrainian scientists such as V. Andrushchenko, O. Vysotska, A. Dzhurilo, V. Ivanko, V. Kremen', M. Legenky, S. Morozova, O. Petroe, M. Rybchinskiy, L. Fedulova, N. Shulga and others.

The research objective. The development of education should be proactive and to prepare people for

готувати людей до життя в суспільстві найближчого майбутнього, орієнтуючись на зону найближчого суспільного розвитку. В зв'язку з цим постає необхідність дослідження сучасних освітніх тенденцій глобального розвитку.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто сучасні тренди розвитку людського капіталу та їхній вплив на стан системи освіти. Відзначено, що людство прямує до “цифрового суспільства” з новими характеристиками: висока мобільність, великі обсяги інформації, екофільна орієнтованість, продукування нових орієнтирів життя.

Наголошено, що останнім часом набуває популярності перехід від традиційних професій до “суперпрофесій” та готовності швидко перенавчатися і набувати нові професійні компетентності.

Визначено, що державна політика в сфері освіти повинна бути спрямована на всебічне сприяння створення та впровадження інновацій в освіті, стимулювання освітньої діяльності.

Обґрунтовано актуальність віднесення до пріоритетних напрямів реформування управлінської освітньої системи розвиток та удосконалення нормативно-правового забезпечення управлінських освітніх процедур, перехід від централізації до децентралізації, формування та запровадження інноваційного освітнього менеджменту і підвищення ефективності державної освітньої політики.

Звернуто увагу на необхідність впровадження інтелектуального менеджменту у сфері освіти, технологій трансформативного

life in the community of the near future, focusing on the area of immediate social development. In this regard, it is necessary to study current educational trends in global development.

The statement of basic material. The current trends in human capital development and their impact on the state of the education system are examined. Humanity is noted to be moving to a “digital society” with new characteristics: high mobility, large amount of data, eco-friendly orientation, new landmarks production.

It is emphasized that the transition from traditional professions to “superprofessions” as well as willingness to quickly retrain and acquire new professional competencies are becoming ever more popular.

It is determined that the state policy in the sphere of education should be aimed at comprehensive promotion of creation and introduction of innovations in education, stimulation of educational activity.

The urgency of the development and improvement of the legal and regulatory support of administrative educational procedures, the transition from centralization to decentralization, the formation and implementation of innovative educational management and increasing the efficiency and flexibility of the state educational policy are considered as priority areas for reforming the administrative educational system.

The need to introduce the intellectual management in the field of education, transformative learning technologies and digital

навчання, цифрової освіти на різних стадіях освітнього процесу.

Висновки. Встановлено, що основні сучасні освітні тренди – це цифровізація, інтелектуалізація та освіта впродовж життя. Вони мають реалізовуватися насамперед завдяки удосконаленню форм і методів освітньої діяльності, впровадженню новітніх технологій навчання та самоосвіти, оновленню чинного законодавства у сфері освіти.

Навчання впродовж життя полягає в утвердженні людини як найвищої суспільної цінності, створенні умов для сприяння її інтелектуальному, фізичному та культурному розвитку, визначенні пріоритетів для професійного розвитку та самовдосконалення.

Ключові слова: освітні тренди, безперервна освіта, інтелектуалізація, діджиталізація, суперпрофесія, суспільство знань.

education at different stages of the educational process is highlighted.

Conclusions. The main contemporary educational trends are defined as comprising digitalization, intellectualization and lifelong learning and should be implemented primarily through the improvement of forms and methods of educational activity, the introduction of the latest education and self-education technologies, updating the current legislation in the field of education.

Lifelong learning is about affirming a person as the highest social value, creating the conditions for fostering their intellectual, physical and cultural development, setting priorities for professional development and self-improvement.

Key words: educational trends, lifelong learning, intellectualization, digitalization, superprofession, knowledge society.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Два десятиліття розвитку людства в ХХІ ст. продемонстрували те, що сьогодні розвиток країни та її місце в глобальному ландшафті залежить як від попереднього розвитку, так і від спроможності зробити структурні реформи, спрямовані на інноваційні транзити. Розбудова високотехнологічного knowledge society, інноваційного суспільства постає головною метою сучасного розвитку.

Проблема розбудови в Україні сучасного інноваційного суспільства потребує визначення співвідношення традиції та інновації в нашому розвитку. Як слушно зауважує дослідник М. Жук: “потрібно відійти від міфологізації наших особливостей і нашого реального потенціалу, рівня конкурентоспроможності і перейти до транзитивного виміру наших можливостей” [5].

Сфера освіти, як один зі складників механізму функціонування держави та суспільства в цілому, має бути більш прогресивною та реагувати на зовнішнє середовище, аби встигати за швидкоплинними світовими тенденціями. Такий уклад гарантує

державні привілеї у вигляді людського капіталу, оскільки саме він є системоутворюючим елементом нової економіки, заснованої на знаннях. Попри розуміння важливості освітньої платформи, кардинальних реформ або масштабних інновацій було не так і багато. Актуальність дослідження теми освітніх тенденцій наразі аргументується світовим технічним проривом, що може докорінно змінити освітній ландшафт [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми.

Концептуальні засади глобальних змін у сфері освіти репрезентовані дослідженнями Дж. Белла, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, М. Каку, Й. Масуди, Дж. Моравека, Е. Тоффлера, П. Друкера та інших.

Авторитетний внесок щодо пошук шляхів забезпечення ефективної стратегії розвитку освіти зробили В. Андрущенко, О. Висоцька, А. Джурило, В. Іванько, В. Кремень, В. Куйбіда, М. Легенький, А. Мазак, С. Морозова, О. Петроє, М. Рибчинський, Г. Стасюк, Л. Федулова, Н. Шульга і багато інших.

Мета статті – визначити сучасні освітні тренди та проаналізувати їх сутнісні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ ст. ознаменувався глобальними процесами, які обумовлені об'єктивними тенденціями, що включають прагнення кожної держави використовувати переваги соціогуманітарних перетворень для забезпечення належного рівня свого розвитку. Крім економічної інтеграції, глобалізація також визначає рух світового співтовариства шляхом гармонійного розвитку, комерціалізації, уніфікації і гармонізації освіти.

Головними вимогами освіти сьогодення є: безперервність, екологічність, доступність, гнучкість та інформатизація.

Одним з прикладів сучасних змін є “відкрита освіта як унікальна характеристика випереджаючого розвитку суспільства”, на чому акцентує увагу дослідниця О. Висоцька [1]. Відкрита освіта виступає як динамічна гнучка соціальна система, що характеризується транспарентністю, здатністю впроваджувати технологічні новинки та адекватно реагувати на існуючі освітні запити. Відкрита освіта в умовах інформаційного суспільства має на меті підготовку особи до розширення сфери професійної ідентичності та набуття нових професійних компетентностей.

На думку Мітіо Каку, сьогодні для того, щоб досягнути успіху, потрібно розвивати ті якості, які є недосяжними роботам: креативність, уявлення, ініціативу, лідерські якості. Суспільство поступово переходить від товарної економіки до інтелектуальної [9]. Інноваційна модель розвитку передбачає потребу в постійному оновленні державних управлінських стратегій, системи громадського та електорального вибору, співпраці влади, бізнесу, третього сектора, формування цивілізованого соціально-

політичного, економічного та культурного інформаційного середовища. А це потребує і нових психологічних характеристик, таких як стресостійкість, гнучкість мислення, креативність, високий рівень самоорганізації.

На порядку денному постає необхідність проявляти такі вміння і навички як володіти мистецтвом переконливого спілкування, керувати проектами, управляти мобільними командами, організовувати виробничі процеси в надзвичайних ситуаціях. Все це означає, що людина повинна бути “суперпрофесіоналом” і постійно вчитися та набувати нові професійні знання, вміння та навички.

В цьому контексті ми виокремимо цікаві дослідження зарубіжного дослідника Джона Моравека, який, зокрема, відзначає: люди майбутнього — це “креативні, ініціативні люди з гарною уявою, які можуть працювати завжди, скрізь і з усіма”; “відкриті для обміну знаннями і швидко вчаться через практику” [10; 18].

На думку Джона Моравека, освітяни в усьому світі потребують усвідомлення революції в розвитку штучного інтелекту та її наслідків для освіти. Штучний інтелект може запропонувати абсолютно новий спосіб забезпечення високоякісної освіти в усьому світі [19, р. 25].

Штучний інтелект вже сьогодні трансформує процес навчання: наприклад, чат-боти можуть виконувати роль тьюторів для студента будь-де й у будь-який час. Ймовірно, що чат-боти на базі штучного інтелекту поступово змінюють деякі системи управління навчанням (*Learning Management System, LMS*). Цей тренд пов'язаний ще з одним — персоналізованим навчанням. Адже штучний інтелект дозволяє легко адаптувати освітнє середовище (особливо дистанційне) під потреби конкретної людини.

Сучасне реформування освіти у багатьох розвинутих країнах розпочалось із розробки ключових документів — так званих орієнтирів для освітнього середовища, серед яких ключове місце займає Рамка цифрової компетентності для громадян 2.0 (*Digital Competence Framework for Citizens 2.0*).

У 2016 р. була опублікована рамка відкритої освіти для вищих закладів освіти (*OpenEdu*), а також рамка підприємницької компетентності (*EntreComp*). Додаткові дослідження європейською спільнотою були проведені у галузі обчислювального мислення (*CompuThink*) та навчання аналітики. З урахуванням цього було започатковано впровадження дистанційних онлайн-програм (*MOOCNowledge, MOOCs, MOOCs4inclusion*). Ще одним з кроків стало приєднання до системи *Europass*, що дає змогу тим, хто працевлаштовується та навчається, оцінювати рівень власної цифрової компетентності та визначати способи її підвищення. Зокрема, “особа повинна вміти аналізувати, порівнювати та критично оцінювати достовірність і надійність джерел даних, якість

інформації та цифровий контент; аналізувати, тлумачити та критично оцінювати дані” [8].

Сьогодні популярності набирає так зване “навчання з відкритим кодом” (*Open source learning*) — тобто підхід, за якого навчальні матеріали створюються спільно студентами, вільно поширюються, їх можна доповнювати на власний розсуд. У світі, де все швидко змінюється, інформація застаріває часом раніше, ніж студенти встигають її вивчити. Тому ми бачимо появу різноманітних вікі-книг, що створюються користувачами. А у Фінляндії нещодавно з’явився проект *Wikiloikka* — перша у світі ініціатива, яка переводить усі шкільні підручники у формат відкритого матеріалу [12].

У 2014 році Всесвітній саміт з інновацій у сфері освіти (*WISE*) провів дослідження “Перспективи розвитку освіти до 2030 року” [13], яке дозволило визначити провідні тенденції глобального розвитку освіти. Узагальнення результатів цього дослідження засвідчує наступне:

1. Головна роль буде надаватися дистанційним онлайн-технологіям. Мережеве спілкування стане основою навчального процесу.

2. Викладач буде наставником, що направляє студентів (учнів) в напрямку пошуку та критичного опрацювання джерел інформації. Разом зі зміною ролі освітніх закладів, зміниться і роль педагогів.

3. Навчання більше відповідатиме проблемам працевлаштування. Навчальні плани будуть створюватися згідно з потребами працевлаштування, а тому, ймовірно, зникне потреба у вивченні деяких дисциплін. Важливішими стануть особистісні навички, а не академічні знання.

4. Англійська стане основною мовою освіти.

5. Держава припинить бути основним джерелом фінансування освітнього процесу. Зросте роль недержавних фондів фінансування освіти.

Дане дослідження показало одностайність експертів у тому, що інновації стануть визначальною рисою освіти найближчого майбутнього. 93% респондентів віддали перевагу школам, які застосовують нетрадиційні методики навчання. За даними опитування, майже половина експертів (43%) вважали, що освітня інформація надаватиметься через цифрові сервіси, в той час, як тільки 29% назвали традиційні школи основним джерелом знань. 75% опитаних експертів вважали, що найбільш цінними якостями у 2030 році стануть особистісні та міжособистісні навички. 83% респондентів також зазначили, що зміст навчальних програм стане більш персоналізованим, відповідно до потреб кожного учня. Результати також підтверджують, що роль педагога еволюціонує від викладача до менеджера-координатора навчально-виховних процесів. Разом з тим, фізична присутність і безпосередня взаємодія не втратять свого значення і в освіті найближчого майбутнього [13].

На особливу увагу заслуговують також дослідження *Deloitte Global*.

Так, ще у 2018 р. були опубліковані результати дослідження “*Deloitte Global*” “Четверта промислова революція вже на порозі — ви до неї готові?” [20], в якому було акцентовано увагу на необхідність враховувати потенціал четвертої промислової революції (“*Індустрія 4.0*”). Експертами відзначено, що на глобальні ринки як основний споживач виходить покоління “міленіалів” (1980-1990-х рр. народження) і наступне за ним покоління народжених після 2000-го р. з новими системами споживчих цінностей.

На нові тенденції глобального економічного розвитку звернуто увагу і в аналітичному звіті 2019 *Deloitte Global Human Capital Trends* [16]. На думку авторів даного дослідження, вже до 2020 року міленіали складатимуть 50% усієї робочої сили у світі, а середня тривалість використання окремих професійних навичок скоротиться до 2 - 5,5 років.

Основними тенденціями на ринку праці названо наступні: 1) розповсюдження роботи вдома, розквіт різних форм фрілансу; 2) рух до “суперпрофесій” з тотальною цифровізацією різних сторін життя; 3) рух від досвіду працівників до людського досвіду: повернення сенсу в роботу; 4) збільшення значення командного лідерства та повсякчасні організаційні нововведення; 5) навчання в потоці життя: 86 відсотків респондентів назвали це важливим або дуже важливим завданням.

Зараз люди оцінюють “можливість вчитися” як одну з головних причин прийняття на роботу і бізнес-лідери знають, що зміни в технологіях, довголіття, практика роботи та бізнес-моделі створили величезну силу попит на постійний, впродовж життя розвиток. Провідні організації стали вживати заходів для того, щоб впроваджувати персоналізовані навчальні технології, інтегруючи роботу та навчання, розширюючи можливості для навчання поза межами HR-організації та пошуку ефективних управлінських рішень [16, р. 81].

Навчання має враховувати потреби кожного співробітника та бізнес-підрозділу і бути інтегрованим у робочий процес. Тільки це допоможе компаніям ефективно розвиватися та завойовувати провідні позиції на ринку [14].

За прогнозами експертів, до 2020 р. зміняться більше 1/3 знань і навичок, які важливі для сьогодишньої трудової діяльності. Як зазначається в *Доповіді про розвиток людини за 2016 рік*, “опанування навичками, необхідними для XXI ст., має стати невід’ємною складовою процесу освіти протягом життя, орієнтованої на критичне мислення, діалогічність, креативність і комунікативність” [4].

Згідно з експертними оцінками, до 2030 р. “від 75 до 375 млн.

працівників, які складають від 3 до 14 % світової робочої сили, будуть змушені змінити свою професію” [4]. Таким чином, нагальною потребою стає мислення не стільки з позиції робочих місць, скільки з позиції навичок і вмінь пристосовувати ці навички до потреб ринку праці. На рівні ООН визнається, що технологічні зміни можуть сприяти більш швидкому досягненню цілей Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року за допомогою ряду механізмів: підвищення реальних доходів (за рахунок підвищення продуктивності і зниження вартості товарів і послуг); створення умов для більш швидкого і широкого залучення новаторських рішень для усунення економічних, соціальних і екологічних перешкод; підтримки більш інклюзивних форм участі в соціальному і економічному житті; заміни екологічно витратних способів виробництва більш стійкими способами; і надання директивним органам потужних інструментів для розробки і планування заходів в області розвитку.

Нові технології можуть дозволити громадам і окремим людям координувати свої дії і співпрацювати в області нових форм інноваційної діяльності. Інновації на низовому рівні сприяють залученню низових суб'єктів, таких як громадські рухи та мережі представників академічних кіл, активістів і практиків, які експериментують з альтернативними формами створення знань і інноваційними процесами [11].

Вищенаведені факти підтверджують необхідність переходу до навчання впродовж життя. Зазначимо, що Європейським Парламентом і Радою Європи ще у 1996 році було запропоновано всебічну *концепцію навчання протягом життя* як основу для нових освітніх політик. ЮНЕСКО вбачає в концепції навчання протягом життя всебічний розвиток особистості, як освіти та навчання, які охоплюють усе життя людини у забезпечують всіх людей можливостями розвитку себе як особистостей.

Навчання впродовж життя полягає в розробці успішної життєвої стратегії, створенні необхідних умов для розкриття потенційних можливостей індивіда та його всебічного професійного розвитку. Здатність швидко реагувати на запити часу, займати свідому громадянську позицію та володіти критичним мисленням стає головним пріоритетом сьогодення [6].

У *Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу* як висновку Європейського саміту (березень 2000 р.) відзначено, що Європа вже вступила в “*епоху знань*”, що потребує зміни традиційних моделей освіти, переходу до неперервної освіти — навчання впродовж життя (*lifelong learning*).

Особливо виділяючи, що “*людина є головним європейським надбанням і, отже, центральним елементом будь-якої політичної діяльності ЄС*”, документи європейських самітів роблять висновок, що освітні системи повинні пристосуватися до нових реалій 21-го

століття, і “безперервна освіта має стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності та зайнятості”.

Термін “освіта впродовж життя” (*lifewide learning*) акцентує не тільки сталість процесу навчання, але і різноманітність його форм — формальної, неформальної і інформальної. Він нагадує нам про те, що навчання може бути одночасно приємним і корисним і відбуватися як в освітньому закладі, так і в сім’ї, в компанії друзів, на робочому місці або в клубі за інтересами [8].

На порядку денному постають питання впровадження інноваційних методик навчання, оцінки якості освіти, застосування цифрових сервісів тощо.

На нашу думку, вимогою часу є наступні складові освіти:

1. Інтелектуальний менеджмент у сфері освіти. Інтелектуальне лідерство означає не тільки і не стільки володіння особою тим чи іншим обсягом знань, скільки здатність цієї особи впливати на думки і дії інших людей, вести їх за собою.

2. Технологія трансформативного навчання дорослих з переорієнтацією останніх на автономне мислення і самостійність, орієнтована на імплементацію в інтелект людини ідеологем західної інституціональної матриці, яка є найбільш адекватною для використання в процесі цільових змін ментальності населення.

3. Стратегія цифрової освіти та практичні рекомендації щодо втілення її в життя. Розробка стратегічних документів у сфері освіти дозволить визначити дороговкази та підготувати необхідні зміни у чинне законодавство у сфері освіти. Орієнтація на діджиталізацію у сфері управління освітніми процесами обумовлює необхідність науково-методичного забезпечення цієї діяльності. Наукові дослідження зазначеної проблематики дають підстави для віднесення до пріоритетних напрямів реформування управлінської освітньої системи розвиток та удосконалення нормативно-правового забезпечення управлінських освітніх процедур, формування та запровадження інноваційного освітнього управлінського менеджменту [7, с. 403-403].

В наших попередніх наукових розвідках вже наголошувалося на тому, що “освіта має стати основним генератором соціальних цінностей і орієнтацій діяльності для кожної окремої людини та для суспільства в цілому, що здійснює випереджувальне проектування соціальних реальностей на багато років наперед. Інакше кажучи, потенціальні можливості розвитку людства, перш ніж актуалізуватися у реальних соціальних структурах, мають бути спроектовані в межах системи освіти та реалізовані в ціннісних орієнтаціях, когнітивних здатностях і мотивах поведінки людей, що створюватимуть ці соціальні реалії” [3, с. 468].

Необхідно розробити нові освітні програми, що сприятимуть оновленню змісту підготовки управлінських кадрів до роботи в

умовах демократичного управління освітою. Водночас важливо забезпечити якісний рівень навчання представників громадських структур до участі в управлінні, делегувати повноваження таким чином, щоб рівень складності завдань, що розв'язуються ними, відповідав рівню їхньої управлінської культури.

Висновки. Таким чином, результати аналізу міжнародних досліджень свідчать про те, що ефективність розвитку суспільства залежить від прогресивності розвитку системи освіти. Причому розвиток освіти повинен мати випереджувальний характер — готувати людей до життя в суспільстві найближчого майбутнього, орієнтуючись на зону найближчого суспільного розвитку. На нашу думку, основні сучасні освітні тренди — це цифровізація, інтелектуалізація та освіта впродовж життя. Вони мають реалізовуватися, насамперед, завдяки удосконаленню форм і методів освітньої діяльності, впровадженню новітніх технологій навчання та самоосвіти, оновленню чинного законодавства у сфері освіти.

Головним пріоритетом сьогодення стає здатність постійно вчитися чогось нового і потрібного; зорієнтованість системи освіти на критичне мислення, діалогічність, творчість, вміння взаємодіяти в реальному і віртуальному суспільному просторі є головним пріоритетом сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Висоцька, ОЄ., 2013. 'Відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства'. Доступно : <http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysocka.pdf> [Дата звернення 10 квітня 2020].
2. Джурило, АП., 2014. 'До питання "реформування" як однієї з ключових дефініцій у галузі освіти', *Метод. зб. Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*, Київ, Вип. 82. С. 81–87.
3. Дзвінчук, ДІ., Мазак, АВ., Стасюк, ГЄ., 2011. 'Освітня складова соціогуманітарної політики держави', *Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць*, Ред. В. М. Вашкевич, Київ. : ВІР УАН, Випуск 44, С. 465–468.
4. Програма розвитку ООН, 2016. 'Доклад о человеческом развитии'. Доступно : <<http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/human-developmentreport-2016.html>> [Дата звернення 12 квітня 2020].
5. Жук, МВ., 2016. 'Світ 2020 : пошуки сучасного формату людського капіталу'. Доступно: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9793/Zhuk_Svit_2020_poshuky.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Дата звернення 10 квітня 2020].
6. Іванько, ВВ., Морозова, СМ., 2018. 'Європейська концепція навчання протягом життя'. Доступно: <<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4.3/8.pdf>> [Дата

- звернення 11 квітня 2020].
7. Легенький, МІ., 2018. 'Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти'. *Дисертація доктора наук*, Львів, Національний університет «Львівська політехніка», 513 с.
 8. Commission of the European Communities, 2009. 'Меморандум непрерывного образования Европейского Союза (A Memorandum on Lifelong Learning)'. Доступно : <<http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>> [Дата звернення 10 квітня 2020].
 9. Митио, Каку, 2014. 'Учеба уже не будет базироваться на запоминании', *Интервью Т. Громовой*. Доступно: <<http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku-ucheba-uzhene-budet-bazirovatsya-na-zapominanii-28082014231600>> [Дата звернення 9 квітня 2020].
 10. Богосвятська, А.-М., 2019. 'На що орієнтуватись у 2019-2020 н.р.? Топ-10 трендів в освіті', *Веб-сайт "Напхненник"*. Доступно: <<https://bogosvyatska.com/2019/08/15/на-що-орієнтуватись-у-2019-2020-н-р-топ-10-тренді>> [Дата звернення 11 квітня 2020].
 11. ООН, 2018. 'Овладение цифровыми знаниями для использования существующих и новых технологий с особым акцентом на гендерной и молодежной проблематике', *Экономический и Социальный Совет. Официальные отчеты, 2018 год*. Доступно: <<https://undocs.org/pdf?symbol=ru/E/2018/31>> [Дата звернення 12 квітня 2020].
 12. 'Освіта майбутнього : якою вона буде?', 2018. Доступно : <<http://open.kmbs.ua/osvita-majbutnogo-yakoyu-vona-bude>> [Дата звернення 7 квітня 2020].
 13. Сайт "Освіта.ua" 2015. 'Перспективи шкільної освіти до 2030'. Доступно : <<https://osvita.ua/school/45831>> [Дата звернення 8 квітня 2020].
 14. Рибчинський, М., 2019. 'Чи можна отримати якісну бізнес-освіту, не виїжджаючи з України'. Доступно: <<https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-tehnologiji-vplivayut-na-rinok-praci-chomu-ce-zminuyue-biznes-osvitu-i-de-potribno-vchitisya-50061994.html>> [Дата звернення 10 квітня 2020].
 15. Куйбіда, ВС., Петроє, ОМ., Федулова, ЛІ. та Андрощук, ГО., 2019. 'Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу', *Аналітична записка*, Київ : НАДУ, 28 с.
 16. 'Deloitte Global Human Capital Trends', 2019. Available at : <https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/5136_HC-Trends-2019/DI_HC-Trends-2019.pdf> [Accessed 12 April 2020].
 17. 'Digital Education Policies in Europe and Beyond', 2017. Available at : <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC109311/jrc109311_digedu_pol_201712_final.pdf> [Accessed 8 April 2020].
 18. 'Moravec, John', Ph.D., 2020. Available at : <<https://www.educationfutures.com/john>> [Accessed 10 April 2020].
 19. Moravec, John W., 2019. 'Emerging education futures : Experiences and visions from the field', *Edited by John W. Moravec*. Available at: <<https://www.educationfutures.com/storage/app/media/documents/EmergingEducationFutures.pdf>> [Accessed 11 April 2020].

20. 'The Fourth Industrial Revolution is here — are you ready?', 2018. *Deloitte Review*, issue 22. Available at: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/deloittereview/issue-22/industry-4-0-technology-manufacturing> [Accessed 12 April 2020].

References:

1. Visocka, OYe., 2013. 'Vidkrita osvita yak chinnik viperedzhayuchogo rozvitku suspilstva (Open education as a factor of advancing development of society)'. Dostupno : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysocka.pdf [Data zvernennya 10 kvitnya 2020].
2. Dzhurilo, AP., 2014. 'Do pitannya "reformuvannya" yak odniyeyi z klyuchovih definicij u galuzi osviti (To the question of "reform" as one of the key definitions in the field of education)', *Metod. zb. Institutu innovacijnih tehnologij i zmistu osviti MON Ukrayini*, Kiyiv, Vip. 82. S. 81–87.
3. Dzvinchuk, DI., Mazak, AV., Stasyuk, GYe., 2011. 'Osvitnya skladova sociogumanitarnoyi politiki derzhavi (The educational component of socio-humanitarian policy of the state)', *Gileya : naukovij visnik : zbirnik naukovih prac*, Red. V. M. Vashkevich, Kiyiv. : VIR UAN, Vipusk 44, S. 465–468.
4. Programma razvitiya OON, 2016. 'Doklad o chelovecheskom razvitii (The human development report)'. Dostupno : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/human-developmentreport-2016.html> [Data zvernennya 12 kvitnya 2020].
5. Zhuk, MV., 2016. 'Svit 2020 : poshuki suchasnogo formatu lyudskogo kapitalu (The world 2020 : a quest for modern format of human capital)'. Dostupno : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9793/Zhuk_Svit_2020_poshuky.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Data zvernennya 10 kvitnya 2020].
6. Ivanko, VV., Morozova, SM., 2018. 'Yevropejska koncepciya navchannya protyagom zhittya (The European concept of education throughout life)'. Dostupno: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4.3/8.pdf> [Data zvernennya 11 kvitnya 2020].
7. Legenkij, MI., 2018. 'Administrativno-pravovi zasadi formuvannya ta realizaciyi derzhavnoyi politiki u sferi osviti (The administrative-legal bases of formation and realization of state policy in the sphere of education)'. *Disertaciya doktora nauk*, Lviv, *Nacionalnij universitet «Lvivska politehnika»*, 513 s.
8. Commission of the European Communities, 2009. 'Memorandum nepreryvnogo obrazovaniya Evropejskogo Soyuza (A Memorandum on Lifelong Learning) (Memorandum of continuing education of the European Union (A Memorandum on Lifelong Learning))'. Dostupno : <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html> [Data zvernennya 10 kvitnya 2020].
9. Mitio, Kaku, 2014. 'Ucheba uzhe ne budet bazirovatsya na zapominanii (Do not study will be based on memorization)', *Intervyu T. Gromovoj*. Dostupno: <http://www.dsnews.ua/society/mitio-kaku-ucheba-uzhenebudet-bazirovatsya-na-zapominanii-28082014231600> [Data zvernennya 10 kvitnya 2020].

- 9 kvitnya 2020].
10. Bogosvyatska, A.-M., 2019. 'Na sho oriyentuvatis u 2019-2020 n.r.? Top-10 trendiv v osviti (What are the challenges in 2019-2020 year? Top 10 trends in education)', *Veb-sajt "Nathnennik"*. Dostupno: <<https://bogosvyatska.com/2019/08/15/na-sho-oriyentuvatis-u-2019-2020-n-r-top-10-trendi>> [Data zvernennya 11 kvitnya 2020].
 11. OON, 2018. 'Ovladenie cifrovymi znaniyami dlya ispolzovaniya sushestvuyushih i novyh tehnologij s osobym akcentom na gendernoj i molodezhnoj problematike (Mastering digital knowledge to use existing and new technologies with a special focus on gender and youth issues)', *Ekonomicheskij i Socialnyj Sovet. Oficialnye otchety, 2018 god*. Dostupno: <<https://undocs.org/pdf?symbol=ru/E/2018/31>> [Data zvernennya 12 kvitnya 2020].
 12. 'Osvita majbutnogo : yakoyu vona bude? (The future of education : what will it be?)', 2018. Dostupno : <<http://open.kmbs.ua/osvita-majbutnogo-yakoyu-vona-bude>> [Data zvernennya 7 kvitnya 2020].
 13. Sajt "Osvita.ua" 2015. 'Perspektivi shkilnoyi osviti do 2030 (The prospects of school education to 2030)'. Dostupno : <<https://osvita.ua/school/45831>> [Data zvernennya 8 kvitnya 2020].
 14. Ribchinskij, M., 2019. 'Chi mozhna otrimati yakisnu biznes-osvitu, ne viyizhdzhayuchi z Ukrayini (Can you get a quality business education without leaving Ukraine)'. Dostupno: <<https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-tehnologiji-vplivayut-na-rinok-praci-chomu-ce-zminyuye-biznes-osvitu-i-de-potribno-vchitisya-50061994.html>> [Data zvernennya 10 kvitnya 2020].
 15. Kujbida, VS., Petroye, OM., Fedulova, LI. ta Androshuk, GO., 2019. 'Cifrovi kompetenciyyi yak umova formuvannya yakosti lyudskogo kapitalu (Digital competencies as a condition for shaping the quality of human capital)', *Analitichna zapiska*, Kiyiv : NADU, 28 s.
 16. 'Deloitte Global Human Capital Trends', 2019. Available at : <https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/5136_HC-Trends-2019/DI_HC-Trends-2019.pdf> [Accessed 12 April 2020].
 17. 'Digital Education Policies in Europe and Beyond', 2017. Available at : <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC109311/jrc109311_digedu_pol_201712_final.pdf> [Accessed 8 April 2020].
 18. 'Moravec, John', Ph.D., 2020. Available at : <<https://www.educationfutures.com/john>> [Accessed 10 April 2020].
 19. Moravec, John W., 2019. 'Emerging education futures : Experiences and visions from the field', *Edited by John W. Moravec*. Available at: <<https://www.educationfutures.com/storage/app/media/documents/EmergingEducationFutures.pdf>> [Accessed 11 April 2020].
 20. 'The Fourth Industrial Revolution is here — are you ready?', 2018. *Deloitte Review*, issue 22. Available at: <<https://www2.deloitte.com/insights/us/en/deloittereview/issue-22/industry-4-0-technology-manufacturing>> [Accessed 12 April 2020].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21 (3)-2

УДК 165.75+37.013

ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ У ПЕРСПЕКТИВІ ТРЕНДІВ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

TASKS OF MODERN EDUCATION IN THE PERSPECTIVE OF GLOBAL DEVELOPMENT TRENDS

О.В. Подолякіна

Актуальність дослідження.

Сучасна освіта має готувати майбутні покоління до тих завдань, які ще тільки з'являться у майбутньому – тоді, коли сьогоднішні школярі і студенти стануть фахівцями і основними виконавцями суспільних завдань. Відповідно, крім надання наявних сучасних знань, до чого була завжди спрямована освіта, нині особливо гостро стоїть питання про формування у тих, хто навчається компетентностей, які дадуть змогу успішно опановувати тими знаннями, яких сьогодні ще немає, але які неминуче з'являться у недалекому майбутньому. Таким чином, сучасна освіта має формувати свої завдання з урахуванням соціального прогнозування.

Постановка проблеми.

Діяльність Римського клубу оцінювали переважно під науковим і політичним кутом зору, тоді як її вплив на формування завдань освіти досі було недостатньо концептуалізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Прогнозування майбутнього людства стало предметом спеціального дослідження таких аналітиків, як Тімоті О'Райлі, Джой Іто та Джефф Хау. Концептуальний огляд розвитку завдань Римського клубу дають його представники Ернст Вайцзекер та Андерс Війкман, а також українські філософи Володимир Власов та Віктор Зінченко. Аналіз ціннісних орієнтацій поколінь подає Анна Долот.

Постановка завдання.

Метою статті є оцінити перспективи акцентованої

Urgency of the research.

Modern education should prepare future generations for the tasks that are yet to emerge in the future. Meanwhile, today's pupils and students will become specialists and main performers of social tasks. Accordingly, in addition to providing up-to-date knowledge that has always been geared towards education, there is a particular concern about developing competencies for students who will be able to successfully acquire knowledge that is not yet available but which will inevitably emerge in the near future. Thus, modern education must shape its tasks in the light of social forecasting.

Target setting. The activities of the Club of Rome have been evaluated predominantly from a scientific and political perspective, while its impact on the formation of educational tasks has not yet been conceptualized.

Actual scientific researches and issues analysis.

Prediction of the future of humanity has been the subject of a special study by analysts such as Timothy O'Reilly, Joy Ito and Jeff Howe. A conceptual overview of the development of the Roman Club's tasks is given by its representatives, Ernst Weitzzer and Anders Wykman, as well as Ukrainian philosophers Vladimir Vlasov and Victor Zinchenko. An analysis of the value orientations of generations is provided by Anna Dolot.

The research objective. The objective of the article is to evaluate the perspectives of the accentuated content,

змістової, методологічної та ціннісної орієнтації сучасної освіти на глобальний масштаб її завдань на прикладі аналізу діяльності Римського клубу.

Виклад основного матеріалу. Вдалим прикладом інтеграції модерної науки у освітній процес є діяльність Римського клубу, матеріали кожної доповіді якого стають важливою складовою освітнього “продукту” багатьох закладів вищої освіти і особливо тих, які забезпечують освіту дорослих.

Сприйняття ідей Клубу залежала значною мірою від включення їх у порядок денний – політичний, економічний, культурний. Якість же такого сприйняття залежала від рівня компетентності тих, хто сприймає, від того, оцінюють вони прогнози Клубу лише як інформацію, чи надають їм ціннісного значення. Саме ціннісне сприйняття прогнозів соціального розвитку дає можливість формувати на їхній основі принципи особистісної поведінки та методологію сприйняття та перетворення оточуючого соціального та природного середовища. Поєднання інформаційного та ціннісного впливу на особистість може здійснюватися різними шляхами, але одним з найбільш ефективних є освітні засоби впливу.

Опосередковано учасниками діяльності Римського клубу вже стало не одне покоління глобалізованого людства – з 1968 року можна нарахувати життя вже третього покоління.

Висновки. Нові покоління прагнуть вже в освітньому процесі долучатися до роботи Римського клубу – щонайменше у частині прийняття на себе своєї частки відповідальності за власне майбутнє.

Ключові слова: освіта дорослих, глобалізація знань, Римський клуб, Організація об'єднаних націй, екологія, демократія.

methodological and value orientation of modern education on the global scale of its tasks on the example of the analysis of the activities of the Club of Rome.

The statement of basic material. A successful example of the integration of modern science into the educational process is the activity of the Club of Rome, the materials of each report of which become an important component of the educational “product” of many higher educational institutions, and especially those which are providing adult education.

The perception of the ideas of the Club depended largely on their inclusion in the agenda – political, economic, cultural etc. The quality of such perception depends on the level of competence of those who perceive and on whether they evaluate the forecasts of the Club only as information, or take them as a value. The value perception of predictions of social development enables them to form principles of personal behavior and methodology for the perception and transformation of the social and natural environment. The combination of information and value influence on the individual can be done in different ways, but one of the most effective is the educational means of influence.

Indirectly the participants in the activities of the Roman Club have become more than one generation of globalized humanity – since 1968, one can count the life of the third generation.

Conclusions. New generations are eager to become involved in the work of the Roman Club in the educational process – at least as part of accepting their share of responsibility for their own future.

Keywords: adult education, globalization of knowledge, the Club of Rome, United Nations Organization, ecology, democracy.

Соціальні прогнози останніх десятиліть мають все більш виразний глобальний характер: чи йде мова про новітні технології, чи про удосконалення людської природи, чи про екологію – в усіх випадках зміни торкатимуться кожного жителя планети Земля [4; 5; 9; 15]. Дійсно, немає сенсу прогнозувати розвиток окремої країни або окремої галузі, не враховуючи тих форс-мажорних обставин, які приносить щоразу частіше глобальний світ. Глобальні детермінації все більшою мірою переважають місцеві обставини, більше того, самі місцеві обставини все більшою мірою стають частиною глобальних детермінацій: глобальні структури, а не локальні особливості все більшою мірою визначають не лише форму, але й зміст соціальних подій.

Таким чином, сучасна освіта все більшою мірою і випереджальним чином має бути орієнтованою на глобальний масштаб. Метою статті є оцінити перспективи акцентованої змістової, методологічної та ціннісної орієнтації сучасної освіти на глобальний масштаб її завдань на прикладі аналізу діяльності Римського клубу. Спробуємо оцінити перспективи такої акцентованої орієнтації на прикладі аналізу завдань Римського клубу у їхній кореляції із завданнями освіти.

Одними з перших глобальний характер сучасних соціальних процесів діагностували представники Римського клубу, зокрема Ауреліо Печеї [10] та його послідовники [6; 7]. Справу Римського клубу продовжують нині інші дослідники [18], однак його формат виявився настільки вдалим, а проблематика настільки актуальною, що можна прогнозувати не лише збереження у майбутньому самого Римського клубу, але й широке залучення результатів досліджень його представників у освітні практики.

“Виконання освітніх завдань у сучасному світі виходять далеко за межі традиційних освітніх інститутів – школи і навіть університетів. Освіта набула високої інтегрованості з наукою (наукові відкриття так швидко оновлюються, що освіта має постійно відстежувати ці зміни), а наука і науковці все більшою мірою беруть на себе виконання не просто просвітницьких функцій, а значною мірою включаються у формування змісту і цінностей освіти дорослих. Класичним прикладом може бути робота Римського клубу (далі просто – Клуб), неформального на початку об’єднання вчених, які досліджували проблеми перспектив розвитку людства, з акцентом на формулювання пересторог щодо небезпек ближчого майбутнього” [11, с. 31].

Свого часу Печеї тривалий час брав участь у розвитку економіки слабко розвинених країн Латинської Америки, добре знав їхні проблеми, які екстраполював на майбутній розвиток людства. Свої погляди він сформулював і виклав, зокрема, у праці “Людські якості”: “Проблеми демографії, безробіття, недостатнє використання соціальних і економічних можливостей суспільства,

дефіцит і нераціональне управління ресурсами, неефективність, інфляція, відсутність безпеки і гонка озброєнь, забруднення довкілля і руйнування біосфери, помітний вже сьогодні вплив людини на клімат і багато-багато інших проблем, які зчепилися до купи як щупаки гігантського спрута і обплели усю планету. Небезпека настільки велика і реальна, що відвести її і якимось виправити становище, що склалося, можна лише за рахунок спільних, координованих зусиль усіх країн і народів” [10, с. 7]. Попри, здавалося би, очевидність загроз, ідеї Печеї далеко не одразу отримали визнання не лише серед політиків і їхніх виборців, але й серед науковців. Організаційно йому допоміг його вірний майбутній соратник Александр Кінг – у 1968 році директор з питань науки Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Першими однодумцями Печеї стали всього троє вчених – керівник Бателевського Інституту в Женеві Хуго Тіман, нідерландський експерт з міжнародних проблем М. Констам та французький експерт з економічних і фінансових питань Жан Сен-Жур [12, с. 55-56].

Як свідчить вітчизняний політолог Володимир Горбатенко: “У Римського клубу немає штату й формального бюджету. Його діяльність координується виконавчим комітетом, що складається із 12 осіб... Від самого початку існування Римського клубу було визначено, що членами цієї поважної міжнародної організації можуть стати лише ті люди, які не займають офіційних урядових посад і не представляють інтереси якихось країн... поступово Римський клуб перетворився на осередок для організації трансдисциплінарних проектів з довгострокового прогнозування глобальної проблематики” [3, с. 53]. Вочевидь, Римський клуб прагне уникнути звинувачень у заангажованості якоюсь країною, формальною організацією чи навіть політичною силою – заради збереження безсторонності своїх оцінок, а відповідно – їхнього визнання, як авторитетного свідчення науковців, які здійснюють неупереджений ретельний аналіз поточного стану розвитку глобального суспільства (передусім, економічного) і виважені прогнози майбутнього для усього людства – як правило, у середньостроковій перспективі.

Якщо перші результати спільних досліджень членів клубу у своїй більшості були “надбанням політичних еліт, то на сьогодні матеріали кожної доповіді Клубу стають невід’ємною частиною освітнього матеріалу багатьох вищих навчальних закладів і особливо тих, які забезпечують освіту дорослих – перепідготовку, стажування та усі інші її різновиди” [11, с. 32].

За свідченням В.І.Власова, “клуб, заснований світовою науковою елітою, у 1983 році свого часу розпочав підготовку до чергової конференції Клубу за темою “Управління глобальними процесами: привід до надії”. Організація конференції, на жаль, була призупинена смертю Президента Клубу А. Печеї, але його товариш,

однодумець і співзасновник Клубу Кінг зумів довести справу до кінця, провівши конференцію у визначений термін” [2, с. 265-266]. “Це засвідчило, що Римський клуб є не просто зібранням видатних вчених, а набув інституційного статусу – тобто досягає необхідного результату завдяки формалізованій діяльності його членів, незалежно від того, ким саме вони є поза виконанням цих формальних функцій” [11, с. 32].

Важливим рішенням цієї конференції було прийняття Гельсінської декларації “The Club of Rome – Reaffirmations of and Mission” (Римський клуб – переосмислення місії), яка була опублікована в журналі “Interdisciplinary Science Reviews” [16]. Як свідчить В.І Власов: “Декларація складалася з восьми блоків і вступу, в якому було зазначено, що Римський клуб об’єднує близько 100 людей з 40 країн п’яти континентів світу. Клуб вже відіграв значну роль у розумінні людьми й урядами, політичними партіями і профспілками, науковими та релігійними колами глобальних проблем. Але, на думку авторів декларації, місія Клубу тільки починається. Тому у блоці “Роль Клубу” було сформульовано, що головне завдання Клубу – всією своєю діяльністю вести людей, що приймають рішення, а також спільноту до більш глибокого розуміння проблем, вирішення яких надасть довгострокові позитивні ефекти. Торкаючись концептуальних основ діяльності Клубу, автори декларації підкреслили, що три основних принципи діяльності, прийняті при заснуванні Клубу, залишаються, що вони знову демонструють і підкреслюють характер Клубу за намір поширити його географічне й культурне представництво, в тому числі за участю жінок і молоді” [2, с. 266].

Дослідники звертають увагу, що “особливістю Римського клубу є те, що він, проголошуючи себе поза політикою, все ж таки є політичним утворенням” [3, с. 63]. Втім, вплив Римського клубу – це політичний вплив особливого ґатунку: він більшою мірою прагне діяти як “даймоній” Сократа, тобто більше утримує від певних кроків, а не рекомендує, що робити. Дійсно, якщо подивитися на прогнози Римського клубу 70-х років ХХ століття, то можна знайти передбачення щодо економічного колапсу до 2020 року (тобто приблизно через 50 років після прогнозу) у зв’язку з енергетичною кризою внаслідок вичерпаності ресурсів планети [7]. Однак, саме цей прогноз спонукав уряди провідних країн світу до розробки альтернативних джерел енергії. І якщо на сьогодні той перший прогноз не справдився, то саме тому, що на нього вчасно і адекватно відреагували.

“У блоці “Діяльне п’ятнадцятиріччя” була підкреслена значна роль першої доповіді Римського клубу “Межі зростання”, в якій було попереджено, що якщо нічого не буде зроблено, то сформується досить руйнівні процеси як наслідок експоненціального зростання. За 15 років було проведено понад 30 нарад майже на всіх

континентах світу, у ході яких виник всесвітній діалог, а дослідження Римського клубу підштовхнули до роздумів і обговорення важливих фундаментальних питань майбутнього, серед яких у блоці “Найближче майбутнє” – управління сучасним суспільством в процесі пошуків нових підходів до управління динамічними складними системами, ненасильницьке суспільство, зростаюча у світі бідність, майбутнє океанів і т.д.” [2, с. 266-267].

Можна впевнено стверджувати, що діяльність Римського клубу цілком вписується у концепцію “пророцтва, яке саме себе справджує”, запропонованої Робертом Мертоном: “Публічні визначення ситуації (пророцтва і передбачення) стають невід’ємною частиною ситуації і, таким чином, впливають на подальший розвиток ситуації” [8, с. 607]. Але мається на увазі не позитивна, а негативна версія такого пророцтва: якщо у позитивній версії пророцтво справджується тому, що ті, що його здійснюють, починають робити все, щоби воно справдилось, то у негативній – роблять усе, щоби не справдилось негативне пророцтво. До певної міри, свідомо чи стихійно це відзначає і В. І. Власов, однак, не згадуючи концепцію Мертона: “Відмічаючи, що з дня заснування Клубу глобальна ситуація – геополітична, демографічна, технологічна – значно змінилася і тому було зазначено, що світ вступив у перехідний період, який веде до еволюції глобальної спільноти, в межах якої доля кожної країни критичним чином залежить від того, що відбудеться у світі в цілому. Значна вірогідність того, що можливий кардинальний переділ світової торгівлі, виробництва, влади, вимагатиме негайного розгляду наслідків тих перемін, які зараз відбуваються” [2, с. 267].

Автори Гельсінської декларації у блоці “Рамки і план дій” сформулювали парадигму органічного зростання і холістичного розвитку, яка, зокрема, полягає у орієнтації на:

- “систематичний взаємозалежний розвиток, при якому жоден елемент не може зростати за рахунок інших;
- багатоаспектний розвиток відповідно різних потреб і бажань різних регіонів світу;
- гармонійність цілей;
- можливість нейтралізації тих ефектів, що перешкоджатимуть розвитку;
- перенесення акцентів на якість розвитку людства, добробут кожної особистості;
- постійне оновлення з переглядом старих цілей як відповідь на виникнення нових цілей” [16, с. 15].

Разом із тим, ці автори звернули увагу також і на можливі перешкоди і труднощі у досягненні цілей вищезазначеної парадигми. Так, у блоці “Деякі питання, що турбують” визначено ті важливі сфери, які потребують особливо пильної уваги:

- “загроза війни, особливо ядерної, враховуючи, що війна – це

симптом набагато глибшої хвороби, проявом якої є також гонка озброєнь. Водночас в межах цієї проблеми слід здійснювати дослідження інших соціальних хвороб – тероризму, насилля, в тому числі морального, щоб краще зрозуміти причини цих явищ з метою взяття їх під контроль без ущемлення політичних та інтелектуальних свобод;

- зростання чисельності населення, особливо в країнах, що розвиваються, створюють надмірне навантаження на природну систему, негативний вплив на міграційні процеси, неоднозначний перерозподіл економічного і політичного впливу, промислового виробництва й трудових ресурсів, накопичення та розподіл багатств, зростання безробіття. На все це впливатиме не тільки зростання чисельності населення, а й технологічні нововведення, що призведе до зростання розриву між багатими і бідними країнами світу, зростання конкуренції щодо земельних ресурсів і розростання мегаполісів у країнах третього світу. При цьому важливою темою можуть стати наслідки і різні темпи зростання чисельності населення в різних країнах;

- втрата керованості суспільства, яка виявляється у зростанні насильства, невміння при наявності величезного бюрократичного апарату (урядових органів та інститутів) взяти під контроль рівень забруднювання, процеси опустелення, непродуктивного використання земель; слабкість ООН, слабкість глобальної фінансової системи, безсилля перед голодом” [16, с. 15].

В.І. Власов цілком справедливо узагальнює застереження Римського клубу у цьому блоці: “Ієрархічна структура прийняття рішень не дозволяє, з одного боку, максимально наблизити ці рішення до людей, а з іншого – створити ефективний міжнародний механізм вирішення основних глобальних проблем, що ставить на порядок денний державний суверенітет. Ще одна тема – це неадекватність системи ООН з її масою випадкових спеціалізованих агентств і програм при слабкості регіональних структур. Обговорюючи цей спектр можливих головних тем Клубу, в Декларації водночас зазначено, що основна тема – майбутнє людства від створення нормального рівня життя для всіх жителів планети до питань якості життя, створення умов, що гарантують гідність особистості та її вільний розвиток. При цьому на особливу увагу заслуговує психологія лідерів і людей, що приймають рішення, вплив їх несвідомих надій і бажань на практичні дії. Крім цього, треба зосередити увагу на необхідності розвивати невикористані ресурси інтелекту, фантазії, творчості, що приховані в кожній людині” [2, с. 268-269].

У розділі “Соціальні, культурні та політичні наслідки наукових відкриттів і технічних винаходів” у Декларації зазначено, що зобов’язання Клубу – “з’ясувати наслідки інновацій і допомогти тим, хто приймає урядові й виробничі рішення, формувати політику

таким чином, щоб взяти під контроль темпи і напрями наукових досліджень і технічних розробок, спрямувавши їх на задоволення потреб усього людства для запобігання того, щоб технологічний прогрес продовжував робити багатих ще багатшими, а бідних ще біднішими” [16, с. 15]. В останньому блоці Декларації “Оновлена місія” автори Декларації висловили оптимізм щодо можливості людства успішно боротися за краще майбутнє, оскільки “людина має великий запас невикористаних ресурсів, які дадуть можливість розуміти і передбачати, займатися творчістю і мобілізувати моральні сили, роблячи її найціннішим надбанням для будівництва такого майбутнього і для культурної еволюції. Закінчується Декларація висловлюванням, що члени Клубу мають рішучість продовжувати свою місію при потребі передбачення, і в першу чергу щодо майбутнього людства і віри в нього” [16, с. 16].

У подальшому робота Римського клубу була спрямована не лише на застереження, але і на аналіз трендів розвитку людства, виявлення тенденцій, які дозволяють робити довгострокові прогнози. Наступні доповіді здійснювали не лише члени Римському клубу, але й були адресовані його членам іншими науковцями. В рамках діяльності Клубу таким чином виникали його національні відділення, які набули характер недержавних громадських організацій, які об’єднували небайдужих науковців, які прагнули принести користь усьому людству.

Варто звернути увагу на те, що чим далі, то більше доповіді, пов’язані з діяльністю Клубу, набували характер коректив до раніше здійснених учасниками Клубу прогнозів. Таке корегування враховувало нові дані, але передусім надавало більш точні оцінки адекватності попередніх даних, зібраних членами Клубу. З часом, все більш важливими ставали не нові ідеї Римського клубу, а все вища точність його прогнозів. Враховуючи ефект пророцтва, яке саме себе справджує, ця точність все більшою мірою залежала від того, наскільки масовим було сприйняття цих ідей суспільством, а також наскільки якісним було це сприйняття. Масовість сприйняття ідей Клубу залежала значною мірою від включення їх у порядок денний – політичний, економічний, культурний. Якість же такого сприйняття залежала від рівня компетентності тих, хто сприймає, від того, оцінюють вони прогнози Клубу лише як інформацію, чи надають їм ціннісного значення. Саме ціннісне сприйняття прогнозів соціального розвитку дає можливість формувати на їхній основі принципи особистісної поведінки та методологію сприйняття та перетворення оточуючого соціального та природного середовища. Поєднання інформаційного та ціннісного впливу на особистість може здійснюватися різними шляхами, але одним з найбільш ефективних є освітні засоби впливу.

Таким чином, опосередковано учасниками діяльності Римського клубу вже стало не одне покоління глобалізованого

людства – з 1968 року можна нарахувати життя вже третього покоління (деякі дослідники називають їх покоління “х”, “у”, “z” [14]. Але питання стоїть не так, щоби сфера освіти випадковим чином і навздогін опанувала ідеї майбутнього глобального розвитку. Нові покоління прагнуть вже в освітньому процесі долучатися до роботи Римського клубу – щонайменше у частині прийняття на себе своєї частки відповідальності за власне майбутнє. Феномен нечуваної популярності шведської 16-річної школярки Грети Тунберг серед однолітків є незаперечним підтвердженням цієї тези. Невипадково журнал “Time” назвав її людиною 2019 року [13]. І хоча Грету назвали лідером за захист лише екологічних інтересів молоді, вочевидь, що феномен популярності її особистості є симптомом бажання і готовності молоді

Таким чином, набуття сучасною освітою глобального характеру є не лише питанням самої освіти – це питання успішності усього суспільного розвитку. Глобальні знання, глобальні цінності і глобальна методологія сприйняття і перетворення світу мають стати основою сучасної освіти, яка готує молодь до життя за тих умов, які сьогодні навряд чи хто-небудь здатен передбачити на локальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Бодріяр, Ж., 2010. ‘Фатальні стратегії’, Львів : *Кальварія*, 192 с.
2. Власов, ВІ., 2012. ‘Глобалістика : історія, теорія : у 2-х т. Т.1. Історичні перспективи науки глобалістики’, Вінниця : *Нілан-Лтд*, 570 с.
3. Горбатенко, В., 2012. ‘Римський клуб і організація трансдисциплінарних проєктів з довгострокового прогнозування глобальних проблем’, *Політичний менеджмент*, № 3, С. 52-64.
4. Зінченко, ВВ., 2014. ‘Глобалізація і глобалістика : навчальний посібник’, Львів : *Новий світ-2000*, 428 с.
5. Іто, Дж., Хау, Дж., 2018. ‘Передбачення : що нам готує найближче майбутнє’, Х. : *Віват*, 352 с.
6. Медоуз, Д., Рандерс, Й., Медоуз, Д., 2007. ‘Пределы роста. 30 лет спустя’, М. : *Академкнига*, 342 с.
7. Медоуз, Д., Рандерс, Й., Медоуз, Д., Беренс, У., 1991. ‘Пределы роста’, М. : *Изд-во МГУ*, 208 с.
8. Мертон, Р., 2006. ‘Социальная теория и социальная структура’, М. : *АЦТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ*, 873 с.
9. О’Райлі, Т., 2018. ‘ХЗ. Кто знает, каким будет майбутнє’, К. : *Наш формат*, 448 с.
10. Печчеи, А., 1980. ‘Человеческие качества’, М. : *Прогресс*, 302 с.
11. Подолякіна, ОВ., 2019. ‘Доповіді Римського клубу як змістова і ціннісна основа для сучасної освіти’, *Науковий вісник, Серія «Філософія»*, Вип.52 (частина I), Харків : *ХНПУ*, С. 31-43.
12. Хотунцев, Ю., 2001. ‘Человек, технологии, окружающая среда : пособие для преподавателей и студентов’, М. : *Устойчивый мир*, 224 с.

13. Alter, C., Haynes, S., Worland, J., 2019. 'Person of the Year. Greta Thunberg', *Time*. Available at : https://time.com/person-of-the-year-2019-greta-thunberg/?Utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=person-of-the-year&utm_term=&linkid=78763204&fbclid=iwarOqrnjx8ivfmjog6pkpqxcbk4hz6nadv4onypcjrjgn8j7mvtu_9AnIFf8 [Accessed 12 March 2020].
14. Dolot, A., 2018. 'The characteristic of Generation Z', *E-mentor*, S. 44-50.
15. Engdahl, W., 2011. 'A century of war. Anglo-American Oil Politics and the New World Order', Wiesbaden : *Dinges & Frick*, 360 p.
16. King, A., 2013. 'The Club of Rome – Reaffirmations of and Missioni', *Interdisciplinary Science Review*, Vol. 11, No. 1, P. 13-18.
17. Meadows, DH., Randers, J., Meadows, DL., Behrens, WW. III, 1972. 'The Limits to Growth : A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind', New York : *Universe Books*, 211 p.
18. Weizsäcker, EU. von, Wijkman, A., 2018. 'Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome', *Springer Science+Business Media LLC*, 220 p.

References:

1. Bodriyar, ZH., 2010. 'Fatal'ni stratehiyi (Fatal Strategies)', L'viv : *Kal'variya*, 192 s.
2. Vlasov, VI., 2012. 'Hlobalistyka : istoriya, teoriya : u 2-kh t. T.1. Istorychni perspektyvy nauky hlobalistyky (Globalism : History, Theory : in 2 vol. Vol. 1. Historical Perspectives on the Science of Globalistics)', Vinnytsya : *Nilan-Ltd*, 570 s.
3. Horbatenko, V., 2012. 'Ryms'kyi klub i orhanizatsiya transdystsyplinarnykh proektiv z dovhostrokovoho prohnozuвання hlobal'nykh problem (The Roman Club and the Organization of Transdisciplinary Projects for Long-Term Forecasting of Global Problems)', *Politychnyy menedzhment*, № 3, S. 52-64.
4. Zinchenko, VV., 2014. 'Hlobalizatsiya i hlobalistyka : navchal'nyy posibnyk (Globalization and Globalism : A Tutorial)', L'viv : *Novyy svit-2000*, 428 s.
5. Ito, Dzh., Khau, Dzh., 2018. 'Peredbachennya : shcho nam hotuye nayblyzhche maybutnye (Foresight : What the Future Holds for Us)', Kh. : *Vivat*, 352 s.
6. Medouz, D., Randers, Y., Medouz, D., 2007. 'Predely rosta. 30 let spustya (The Limits of Growth. 30 Years Later)', M. : *Akademkniga*, 342 s.
7. Medouz, D., Randers, Y., Medouz, D., Berens, U., 1991. 'Predely rosta (The Limits of Growth)', M. : *Izd-vo MGU*, 208 s.
8. Merton, R., 2006. 'Sotsial'naya teoriya i sotsial'naya struktura (Social Theory and Social Structure)', M. : *ATST : ACT MOSKVA : KHRANITEL'*, 873 s.
9. O'Rayli, T., 2018. 'KhZ. Khto znaye, yakym bude maybutnye (WK. Who Knows What the Future Will Be Like)', K. : *Nash format*, 448 s.
10. Pechchei, A., 1980. 'Chelovecheskiye kachestva (Human Qualities)', M. : *Progress*, 302 s.
11. Podolyakina, OV., 2019. 'Dopovidi Ryms'koho klubu yak zmistova i tsinnisna osnova dlya suchasnoyi osvity (Reports of the Roman Club as a Content and Value Base for Modern Education)', *Naukovyy visnyk, Seriya «Filosofiya»*, Vyp.52 (chastyna I), Kharkiv : *KHNPU*, S. 31-43.

12. Khotuntsev, YU., 2001. 'Chelovek, tekhnologii, okruzhayushchaya sreda : posobiye dlya prepodavateley i studentov (Man, Technology, Environment : A Manual for Teachers and Students)', M. : *Ustoychivyy mir*, 224 s.
13. Alter, C., Haynes, S., Worland, J., 2019. 'Person of the Year. Greta Thunberg', *Time*. Available at : https://time.com/person-of-the-year-2019-greta-thunberg/?Utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=person-of-the-year&utm_term=_&linkid=78763204&fbclid=iwaroqrnrx8ivfmjog6pkpqxcbk4hz6nadv4onypcjrgbn8j7mvtu_9AnIFf8 [Accessed 12 March 2020].
14. Dolot, A., 2018. 'The characteristic of Generation Z', *E-mentor*, S. 44-50.
15. Engdahl, W., 2011. 'A century of war. Anglo-American Oil Politics and the New World Order', Wiesbaden : *Dinges & Frick*, 360 p.
16. King, A., 2013. 'The Club of Rome – Reaffirmations of and Missioni', *Interdisciplinary Science Review*, Vol. 11, No. 1, P. 13-18.
17. Meadows, DH., Randers, J., Meadows, DL., Behrens, WW. III, 1972. 'The Limits to Growth : A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind', New York : *Universe Books*, 211 p.
18. Weizsäcker, EU. von, Wijkman, A., 2018. 'Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome', *Springer Science+Business Media LLC*, 220 p.

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-3

УДК 101.1

ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ М. ГАЙДЕГГЕРА

HISTORICAL TRANSFORMATIONS OF HERMENEUTICS M. HEIDEGGER

В. О. Дубініна

Актуальність теми. Проблематика герменевтики, принципи інтерпретації культурних феноменів виявилися затребувані в історії, філології, мистецтвознавстві, дослідженнях культури, літературознавстві та різноманітних прикордонних дисциплінах. У статті розглядається герменевтика присутності, що розроблялась М. Гайдеггером і можливі шляхи її подальшої трансформації.

Постановка проблеми. Питання про співвідношення герменевтики М. Гайдеггера періоду "Буття і часу" і герменевтики після "повороту" середини 30-х років, є першочерговим для розуміння вчення німецького мислителя в його цілісності. Це питання неминуче постає перед дослідником його герменевтики. Важливою проблемою є вплив або ступінь впливу, що чиниться онтологією, теорією мови і герменевтикою Гайдеггера на подальший розвиток досліджень в даній області. Це стосується перш за все теорії філософської герменевтики Х.-Г. Гадамера, якого ми розглядаємо, як безпосереднього продовжувача

Urgency of the research. The range of problems of hermeneutics, principles of interpretation of the cultural phenomena, appeared highly sought in history, philology, study of art, researches of culture, literary criticism and various frontier disciplines. The hermeneutics of presence that was developed M. Heidegger and possible ways her further transformation is examined in the article.

Target setting. Question about correlation of hermeneutics of M. Heidegger to the period of "Existence and time" and hermeneutics after the "turn" of middle of 30th, is near-term for understanding of studies of the Germany thinker in his integrity. It a question inevitable appears before the researcher of his hermeneutics. An important problem is influence or degree of influence that is done by ontology, theory of language and hermeneutics of M. Heidegger on further development of researches in this problem. It's about the theory of philosophical hermeneutics of H.-G. Gadamer, that we to consider, as a direct continuer of matter of the teacher, though with a certain specific that

справи свого вчителя, хоча і з певною специфікою, що стосується перш за все визначенням бази герменевтичної інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Дане питання неодноразово було предметом розгляду у філософській літературі останніх десятиліть. Серед найбільш помітних робіт можна відзначити дослідження: М. Куц [11], Дж. Грондін [7], Р. Колтман [5], О. Погелер [12], Л. Лаврухіна [2] а також дисертацію М. Козлової [1], в якій розкриваються важливі зв'язки філософської герменевтики Гадамера з концепцією поетичної творчості.

Постановка завдання. Розглянути історичні трансформації герменевтики М. Гайдеггера та герменевтику присутності, що розроблялась філософом та можливі шляхи її подальшої трансформації.

Виклад основного матеріалу. У статті розглядається герменевтика присутності, що розроблялась М. Гайдеггером і можливі шляхи її подальшої трансформації. Дана тенденція знайшла своє втілення і розвиток в проекті філософської герменевтики Х.-Г. Гадамера, який акцентує увагу не на аналітиці присутності, а на мові, яка виступає об'єктом сенсоутворення і розуміння. Порівняльний аналіз даних теорій показує, що розуміння герменевтики як онтологічної інтерпретації присутності отримує своє завершення не тільки в рамках онтологічного дискурсу але і в уявленні про мову, як про самостійного агента, який водночас виступає у якості

touches foremost determination of base a hermeneutics.

Actual scientific researches and issues analysis. This question repeatedly became the article of consideration in philosophical literature of the last decades. Among the most noticeable works it is possible to mark research: M. Kusch [11], J. Grondin [7], R. Coltman [5], O. Pöggeler [12], A. V. Lavruhina [2] and also dissertation of M. Kozlova [1], in that the important copulas of philosophical hermeneutics of H.-G. Gadamer open up with conception of poetic work.

The research objective. To consider historical transformations of hermeneutics M. Heidegger and hermeneutics of presence that was developed by a philosopher and possible ways her further transformation.

The statement of basic materials. Hermeneutics of presence, developed by M. Heidegger, and possible ways of its further transformation are considered. This tendency was embodied and developed in the project of philosophical hermeneutics H.-G. Gadamer, who focuses not on the analytics of presence, but on the language as a horizon of meaning and understanding. A comparative analysis of these theories shows that the understanding of hermeneutics as an ontological interpretation of presence is completed not only in the framework of ontological discourse, but also in the representation of language as an independent agent, which is also the most developed topos of existence.

найбільш розвиненого топоса екзистенції.

Аналітика присутності - головний зміст роботи М. Гайдеггера, і в той же час це є основою фундаментальної онтології, яка росте безпосередньо від такої герменевтики і, в сенсі, - його незалежний метод. Така теорія - розуміння, яка здійснюється не як акт роздуму, але як шлях перебування, спеціальна пропозиція.

Хоча Гадамеру бракує необхідної герменевтичної аналітики мови, він ніколи не відступає від свого постулату про мовну природу розуміння. Для нього ґрунт, на якому будується людське буття як розуміння, є спочатку мовою, тоді як Гайдеггер приходить до мови через мовлення, яке розглядається як екзистенціально-онтологічна основа мови. Мова, за Гадамером, є апіорною умовою будь-якого акту розуміння, простором для його здійснення і, водночас, результатом, вираженням у загальній "умові" світу словом.

Висновки. Лінгвістичне завдання у вченні Гадамера підтверджує значення дискурсу Гайдеггера щодо онтичного та онтологічного горизонтів розуміння, доповнює концепцію герменевтики фактичності та усуває її суперечності шляхом узгодження теоретичних та практичних планів існування, реалізованих у категоричній єдності мови. Ця єдність сама по собі зовсім не є своєрідною технічною характеристикою мови, і, крім того, вона пов'язана не лише з мовою та ситуаціями мовної взаємодії, але є корелятом самого Dasein, його фундаментальним втіленням та семантичним середовищем для

The analytics of presence is the main content of Heidegger's main work, and at the same time it should become the basis of the fundamental ontology, which grows directly from such hermeneutics and, in a sense, is its substantive mode. Such a theory is an understanding that is carried out not as an act of thinking, but as a way of staying, a special Dasein modus, which is given not so much epistemologically as existentially.

Although Gadamer lacks the required hermeneutic analytics of the language, he never departs from his postulate of the linguistic nature of understanding. For him, the soil on which human existence is built as understanding is initially language, while Heidegger comes to language through speech, which is seen as the existential-ontological foundation of language. Language, according to Gadamer, is an a priori condition for any act of understanding, the space for its implementation and, at the same time, the result, expressed in the total "stipulation" of the world by the word.

Conclusions. *The linguistic task in Gadamer's teachings confirms the value of Heidegger's discourse regarding the ontic and ontological horizons of understanding supplements the concept of hermeneutics of factuality and eliminates its contradictions by reconciling the theoretical and practical plans of existence, implemented in the categorical unity of the language. This unity itself is not at all a kind of technical characteristic of the language, and moreover, it is related not only to the language and situations of linguistic interaction, but it is a correlate of Dasein himself, its fundamental embodiment, and the semantic*

розвитку існування.

Ключові слова:
герменевтика, присутність,
розуміння, інтерпретація, мова,
смысл, дискурс.

*environment for the development of
existence.*

Keywords: *hermeneutics,
presence, understanding,
interpretation, language, meaning,
discourse.*

Актуальність теми. Проблематика герменевтики, принципи інтерпретації культурних феноменів виявилися затребувані в історії, філології, мистецтвознавстві, дослідженнях культури, літературознавстві та різноманітних прикордонних дисциплінах. У той же час, те, з чого герменевтика почалася як філософська теорія залишилося в початковому стані, уявлення про інтерпретацію так і не вийшло за рамки загальних положень і з часом доповнилося численними метафізичними побудовами і ремінісценціями.

У статті розглядається герменевтика присутності, що розроблялась М. Гайдеггером і можливі шляхи її подальшої трансформації. Питання про співвідношення герменевтики М. Гайдеггера періоду “Буття і часу” і герменевтики після “повороту” середини 30-х років, є першочерговим для розуміння вчення німецького мислителя в його цілісності. Це питання неминуче постає перед дослідником його герменевтики.

Постановка проблеми. Важливою проблемою є вплив або ступінь впливу, що чиниться онтологією, теорією мови і герменевтикою Гайдеггера на подальший розвиток досліджень в даній області. Це стосується, перш за все, теорії філософської герменевтики Х.-Г. Гадамера, якого ми розглядаємо, як безпосередньо продовжувача справи свого вчителя, хоча і з певною специфікою, що стосується, перш за все, визначенням бази герменевтичної інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Дане питання неодноразово було предметом розгляду у філософській літературі останніх десятиліть. Серед найбільш помітних робіт можна відзначити дослідження: М. Kusch [11], J. Grondin [7], R. Coltman [5], O. Röggeler [12], Л. В. Лаврухіна [2] а також дисертацію М. В. Козлової [1], в якій розкриваються важливі зв'язки філософської герменевтики Гадамера з концепцією поетичної творчості.

Постановка завдання. Розглянути історичні трансформації герменевтики М. Гайдеггера та герменевтику присутності, що розроблялась філософом та можливі шляхи її подальшої трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гайдеггер використовує словосполучення “герменевтика фактичності”, вказуючи на певний смисловий і предметний рівень, який охоплюється даним терміном. Гайдеггер не залишив її позаду в

якості пройденого етапу, а поклав в основу свого грандіозного філософського проекту. Філософ вводить феноменологію, як метод проведеного їм онтологічного дослідження, він представляє її як “герменевтику в споконвічному значенні слова, що означає заняття тлумаченням” [8, с. 37; 3].

Дана інтерпретаційна версія феноменології не представляє собою простого поєднання двох відокремлених філософських напрямків. Феноменологія в інтерпретації Гайдеггера, має суттєву відміну від розуміння Гуссерля, це – не слово про феномен, а слово, яке належить самому феномену, щоб бути побаченим. Мова виявляється артикуляцією буття, без якої воно залишається прихованим, у відповідь же буття відносить людину до своїх істин за допомогою мови. Таке значуще призначення мови, де мова виявляє свою відповідність буттю, а буття знаходить своє вираження в мові, і становить суть тієї початкової герменевтики, яка одночасно виступає і способом виявлення феномена, і характеристикою його існування в якості феномена. У більш пізніх роботах, в період так званого “повороту”, Гайдеггер посилив онтологічну складову свого розуміння мови, приступивши до створення фундаментальної онтології, як форми загального розуміння історії, де мова набувала принципового значення [9]. Східні роздуми про сутність мови відображені також у більш пізній роботі філософа “Шлях до мови” [4].

Аналітика присутності становить головний зміст праці Гайдеггера, при цьому вона повинна була стати основою фундаментальної онтології, яка виростає безпосередньо з такої герменевтики і в певному сенсі є її предметно-змістовним модусом. Подібна теорія є розумінням, яке здійснюється не як акт мислення, а як спосіб перебування, особливий модус *Dasein*, яке є не стільки епістемологічно, скільки екзистенційно.

Особливості раціонального підходу до дійсності, який може бути розглянутий у якості епістемологічного зразка, полягає саме в тому, що спонукає людину мислити себе, відштовхуючись від світу, за допомогою світу, і подібне “свідоме” опосередкування затуляє від неї безпосереднє буття, її присутність. Тому необхідність осмислення власного проживання, реєстрованого терміном “фактичність”, формулюється Гайдеггером в якості основного завдання герменевтики фактичності, завдань не абстрактно-формальної, а перш за все, життєво-практичної: її мета – зробити доступним, повідомити власне *Dasein* в його буттєвому характері самого цього *Dasein*, дістатися до суті самовідчуження, що присутнє *Dasein*. Герменевтика створює для *Dasein* можливість стати і бути розуміючою присутністю заради себе самого.

Таким чином, герменевтика фактичності маніфестується Гайдеггером, з одного боку, як особливий підхід до дослідження фактичності *Dasein*, а з іншого – як властивий цьому *Dasein* спосіб

перебування в світі. Однак, незважаючи на справжність і невідбутність у розумінні існування, людині властиво віддаватися у владу тлумачення кимось іншим, чи то розхожі думки або науково аргументовані теорії, підміняючи свою автентичність сторонньою надуманістю і все більше відчужуючи від себе самого. Знаряддя боротьби за достовірність власного життя і повинна стати герменевтика. як тлумачення документальної подієвості свого існування. Таке розуміння, яке пробуджується в тлумаченні, абсолютно не можна порівняти з тим, що в якості пізнає співвіднесення з іншим життям зазвичай зветься розумінням; це взагалі не співвіднесеність з чим-небудь, а як самотуття самого Dasein; відразу ж термінологічно зафіксуємо його як присутність Dasein заради себе самого[10].

На противагу об'єктивної неупередженості наук, герменевтика фактичності завжди вимагає особистої замученості, тому що саме це, є специфікою присутності, а крім того, буття може відкритися тільки тому суццюму, буттям якого воно є.

Зважаючи на неможливість відокремити розуміння від власного існування герменевтика фактичності мислиться Гайдеггером одночасно, і нагальним завданням конкретного Dasein, і своєрідною теорією щодо здійснення буттєвого тлумачення. Її навмисна нечіткість позиціонується, як альтернатива будь-якому науковому дискурсу, який релятивізує все, що потрапляє в поле його зору. Складність задуманого Гайдеггером проекту полягає в тому, що він намагається вибудувати теорію індивідуальної практики, теорію дотеоретичного, наївного, смутного розуміння, яке не може відрізнити себе від існування.

Ця парадоксальна ситуація знаходить своє відображення, і до певної міри пояснення, також в герменевтиці, причому в герменевтиці традиційної форми. Йдеться про такий концепт, як герменевтичне коло. Реабілітуючи цей концепт, неприйнятний в науці через його "regress in infinitum", Гайдеггер наполягає на тому, що це єдина можлива модель розгортання Dasein-розуміння.

Гайдеггер представивши в своїй праці розуміння в якості однієї з екзистенціальних структур людського буття, наділив герменевтичне коло онтологічним значенням. Наприклад, "Суще, для якого як буття-в-світі мова, йде про саме його буття, має онтологічну структуру кола" [8, с. 153]. Це коло утворює початкова занедбаність людини, яка вкинута в світ. Людина перетворюється в елементарний і при цьому основний компонент в загальній архітектоніці світоустрою: завдяки тому, що людина вибудовує своє життя шляхом осмислення індивідуальної буттєвої можливості, набуває змісту і саме буття.

Герменевтика фактичності, спочатку замислювалася як практика саморозуміння присутності, розширюється тут до масштабів герменевтики світу, і в цьому плані вона виходить за межі

встановлення істини свого буття і претендує на знання буття будь-якого сущого, тобто обертається фундаментальною онтологією. Головна робота Гайдеггера прагне привести від розуміння буття людським Dasein і приватних способів такого розуміння до сенсу буття, який артикулюється в різних значеннях, і таким чином, виділяє в своїй будові певні регіони.

Але не тільки екзистенціальна аналітика, яка прийняла загальний характер, виявляє свою парадоксальність. Проблема набагато більш міститься вже в самому принципі герменевтики фактичності. Вона полягає в тому, що розуміння свого буття, на яке націлена інтерпретація, приречене залишатися недосяжним. Тобто, вважає Гайдеггер, питання про сенс буття відрізняється від інших питань про сенс будь чого іншого. Якщо в звичайних питаннях щось дане розуміється виходячи з того, що складає його зміст, то для людської присутності, ми швидко приходимо до незбагненності своєї присутності.

Скільки б людина в процесі розуміння не переконувалася в присутності всього без винятку, в своєму власному ось-бутті і для своєї власної здатності розуміння питання про сенс, який вона рано чи пізно повинна поставити, наштовхується на певний горизонт. Ось-буття для себе самого – це не тільки відкритий горизонт своїх можливостей, в якому воно себе накидає, а й виявляється в собі характер непереборної фактичності. А якщо ця фактичність є щось непорушне, що надає фактичності будь-якому розумінню, то саме ця фактичність стає головною перепорою на шляху Dasein до власного буття. Гайдеггер, слідуючи феноменологічній установці щодо феноменального предмету, обрав герменевтику фактичності як найбільш адекватний метод для дослідження особливого роду сущого. Але він не припускав, що експлікація та розгортання присутності, розпочата ним в “Бутті і часу”, виявить недостатність самого феноменологічного методу. В розумінні цього факту, Гадамер вбачає основну причину, що спонукала Гайдеггера до “повороту”, переорієнтувавши його з екзистенційно-антропологічної тематики в напрямку онтології мови.

Проект філософської герменевтики Гадамера, безумовно, відштовхується від тих парадигмальних змін традиційного типу мислення, які були зроблені Гайдеггером, і, зокрема, від його герменевтики фактичності. Підхоплюючи і розвиваючи думку про розуміння як способі буття, Гадамер негайно занурює розуміння в мовний контекст. Уже в своїх перших роботах, присвячених Платону, Гадамер тематизує мову, як певну першореальність, яка надає людині життєвий простір, і в освоєнні якої відбувається її знайомство зі світом: мова, як вважає філософ, є першим і чи не найважливішим оволодінням світу. Ця думка є важливим внеском Гадамера, оскільки в “Бутті і часі”, незважаючи на онтологічне представлення мови, Гайдеггер ще не робить її стрижнем людського існування. У “Бутті і

часі” накидаються головні лінії послідовної програми онтологічного дослідження мови, але лише в формі побажання. Гайдеггер ще дуже далекий від так званого “лінгвістичного повороту” і тим більше він не готовий представити чисте онтологічне існування мови. Але, що означає чисте буття (перебування) мови. і чи можемо ми, взагалі, говорити про таке існування мови?

Хоча у Гадамера відсутня необхідна герменевтична аналітика мови, він ніде не відступає від своєї тези про мовний характер розуміння. Для нього тим підґрунтям, на якому вибудовується людське існування як розуміння, або сама присутність як розуміння, виступає мова, як самостійна онтологічна реальність. В той же час, Гайдеггер приходить до мови через екзистенційно-онтологічну структуру присутності. Мова, по Гадамеру, є апріорна умова будь-якого акту розуміння, простір його здійснення і одночасно підсумок, що виражається в тотальній обумовленості світу словом.

У “Істині і методі” Гадамер пише про те, що світ є світом лише остільки, оскільки виражається в мові, а й у тому, що справжнє буття самої мови полягає лише в тому, що в ньому виражається світ. В цьому дуже легко побачити певну тавтологію, в якій постійно звинувачують представників метафізичної філософії. У Гадамера початковий людський характер мови одночасно означає і початковий мовний характер людського буття-в-світі. [6 с. 447]. У відносинах між світом і мовою немає місця підпорядкованості або ієрархії – слова виступають тією формою, яка дозволяє речам бути, бути побаченими в якості феноменів, або бути почутими, оскільки істина світу, згідно Гадамеру, відкриває себе в діалозі. Розгортається подібно грі діалог, що захоплює в свою орбіту учасників, який стосується принципових основ розуміння, що дає можливість знайти всю повноту сенсу і виявити істину, стає центральним поняттям герменевтики, оскільки саме тут здійснюється подія розуміння.

На цьому прикладі можна побачити відмінність в трактуваннях розуміння у Гайдеггера і Гадамера. Якщо для раннього Гайдеггера розуміння здійснюється як процес взаємодії людини з її життєвим світом в процесі його практичного освоєння, то Гадамер вважає найкращим зразком розуміння інтерпретацію творів мистецтва. Це відрізняється від загального уявлення про розуміння, як пізнавального процесу. Мистецтво приваблює нас не своєю корисністю: воно навпаки принципово неутилітарне. Для Гадамера мова є важливішим досвідом людини. Він розглядає досвід не з телеологічної точки зору, але як процес, причому процес суттєво негативний, тобто досвід завжди є, перш за все, як досвід недійсності, концепт досвіду означає, що свідомість, здійснюючи поворот, пізнає в іншому себе самого.

Таким чином, герменевтика Гадамера відрізняється від фундаментальної онтології Гайдеггера, заснованої на забутті буття в традиції західної метафізики, так як для Гадамера традиція – це не

те, що слід подолати, але такий досвід, з яким треба вступити в діалог. Все це означає, що слова не просто висловлюють щось про якесь суще, але завжди звернені до цілісності буття, кінцеве слово завжди звернено до нескінченності можливого сенсу. Спекулятивний характер мови не вкладається в логіку висловлювань, так як виходить за межі мислення в уявленнях і не підпорядковується догматизму і емпіризму повсякденності і повсякденного досвіду.

Висновки. В результаті розвитку актуальної проблематики герменевтики фактичності, що орієнтована на осмислення буття присутності, а також філософської теорії, особливо екзистенціальної аналітики, філософська герменевтика вперше виходить з особливої області мистецтва тлумачення як практичної діяльності. Гадамер здійснив залучення такої філософської програми в мовні структури, без якої вона так би і була тільки декларацією про необхідність розуміння і тлумачення, допоміжним та додатковим прийомом для онтологічних досліджень. Гадамер переробляє та робить герменевтику особливим типом фундаментальної філософської теорії, що поєднує в собі як онтологію, так філософію мови і герменевтику. Герменевтика присутності видатного мислителя Гайдеггера містить, досить особливу складність, в першу чергу, припускаючи вибудовування концепції первинного та важливого вихідного розуміння, що ідентично прямій реалізації життя і життєвого сенсу, а в другу – постає перед присутністю питання, що стосується осягнення власного буття. Таким чином, винесення мови та її складної проблематики, в першу чергу, у вигляді смислового горизонту смислотворення, від відношення до якого людина відкриває світ та своє місце в цьому світі. Такий підхід був втілений Гадамером, і це суттєво збагачує герменевтику присутності філософа Гайдеггера до такої певної та загальної моделі розуміння, що може мислитись у зв'язку мовної подієвості. Мовна спрямованість в роботах та герменевтиці Гадамера, підкріплює вагомість важливого дискурсу Гайдеггера, що стосується онтичної та онтологічної ідей розуміння, яка доповнює концепцію та ідею герменевтики фактичності та виключає її протиріччя шляхом поєднання теоретичного та практичного етапів існування, які реалізуються в категоріальній єдності мови.

Така модель розуміння єдності не обов'язково є технічною властивістю мови, окрім цього має зв'язок не тільки з мовою та ситуацією мовної взаємодії, а і представляє собою інтенцію Dasein, його непохитним втіленням та смисловим значенням розвитку екзистенції.

Список використаних джерел:

1. Козлова, МВ., 2015. 'Концепции поэтического языка в эстетике XX в. (Хайдеггер, Бадью, Гадамер)'. Дисертация кандидата наук, Москва, *Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Санкт-Петербургский государственный университет"*, 146 с.
2. Лаврухин, АВ., 2007. 'М. Хайдеггер в интерпретациях Х.-Г. Гадамера. Комментарий переводчика', в *Гадамер Х.-Г. Пути Хайдеггера: исследования позднего творчества*, Минск: Пропилеи, С. 226-228.
3. Хайдеггер, М., 1997. 'Бытие и время'. Пер. с нем. В. В. Библихина, Москва : *Ad Marginem*, 451 с.
4. Хайдеггер, М., 1993. 'Путь к языку', в *Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления*. Пер. с нем. В. В. Библихина, Москва: *Республика*, С. 259-273.
5. Coltman, R., 1998. 'The language of hermeneutics. Gadamer and Heidegger in dialogue', Albany: *State University of New York Press*.
6. Gadamer, H.-G., 1990. 'Gesammelte Werke', Bd. 1: *Hermeneutik I, Wahrheit und Methode*, Tübingen, 494 s.
7. Grondin, J., 2001. 'Von Heidegger zu Gadamer. Unterwegs zur Hermeneutik', Darmstadt: *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, 167 s.
8. Heidegger, M., 2006. 'Sein und Zeit', Tübingen: *Max Niemeyer Verlag*, Auflage 19, 445s.
9. Heidegger, M., 1989. 'Gesamtausgabe', Bd. 65: *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt am Main: *Vittorio Klostermann GmbH*, 513 s.
10. Heidegger, M., 1988. 'Gesamtausgabe', Bd. 63: *Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*, Fr. a/M.: *Vittorio Klostermann*, 116 s.
11. Kusch, M., 1989. 'Language as Calculus vs. Language as Universal Medium', *A Study in Husserl, Heidegger and Gadamer*. Dordrecht, 362 p.
12. Pöggeler, O., 1983. 'Heidegger und die hermeneutische Philosophie. Freiburg i. Br. ' München: *Alber*, 448 s.

References:

1. Kozlova, MV., 2015. 'Konceptii poeticheskogo yazyka v estetike XX v. (Hajdegger, Badyu, Gadamer) (Concepts of poetic language in the aesthetics of the twentieth century. (Heidegger, Badiou, Gadamer))'. Disertaciya kandidata nauk, Moskva, *Federalnoe gosudarstvennoe byudzhethnoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vysshego professionalnogo obrazovaniya "Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet"*, 146 s.
2. Lavruhin, AV., 2007. 'M. Hajdegger v interpretacijah H.-G. Gadamera. Kommentarij perevodchika (M. Heidegger in the interpretations of H.-G. Gadamera. Translator Comment)', v *Gadamer H.-G. Puti Hajdeggera: issledovaniya pozdnego tvorchestva*, Minsk: *Propilei*, S. 226-228.
3. Hajdegger, M., 1997. 'Bytie i vremya (Being and time)'. Per. s nem. V. V. Bibihina, Moskva : *Ad Marginem*, 451 s.
4. Hajdegger, M., 1993. 'Put k yazyku (Language path)', v *Hajdegger M. Vremya i bytie: Stati i vystupleniya*. Per. s nem. V. V. Bibihina, Moskva: *Respublika*, S. 259-273.
5. Coltman, R., 1998. 'The language of hermeneutics. Gadamer and Heidegger in dialogue', Albany: *State University of New York Press*.

6. Gadamer, H.-G., 1990. 'Gesammelte Werke', Bd. 1: *Hermeneutik I, Wahrheit und Methode*, Tübingen, 494 s.
7. Grondin, J., 2001. 'Von Heidegger zu Gadamer. Unterwegs zur Hermeneutik', Darmstadt: *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, 167 s.
8. Heidegger, M., 2006. 'Sein und Zeit', Tübingen: *Max Niemeyer Verlag*, Auflage 19, 445s.
9. Heidegger, M., 1989. 'Gesamtausgabe', Bd. 65: *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt am Main: *Vittorio Klostermann GmbH*, 513 s.
10. Heidegger, M., 1988. 'Gesamtausgabe', Bd. 63: *Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*, Fr. a/M.: *Vittorio Klostermann*, 116 s.
11. Kusch, M., 1989. 'Language as Calculus vs. Language as Universal Medium', *A Study in Husserl, Heidegger and Gadamer*. Dordrecht, 362 p.
12. Pöggeler, O., 1983. 'Heidegger und die hermeneutische Philosophie. Freiburg i. Br.' München: *Alber*, 448 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-4

УДК 128.13:215

**ОСОБЛИВІСТЬ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДУХУ, ДУШІ ТА ТІЛА
В РЕЛІГІЙНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПОШУКАХ
В. Ф. ВОЙНО-ЯСЕНЕЦЬКОГО**

*THE INTERACTIONS BETWEEN SPIRIT, SOUL AND BODY IN
RELIGIOUS AND ANTHROPOLOGICAL SEARCHES OF V.F.
VOINO-YASENETSKY*

**А. Є. Залужна
С. В. Веремейчик**

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах інтерес до розуміння проблем душі, духу та духовності в дискурсі постмодернового соціокультурного поля України являється надзвичайно актуальним. Тому для дослідників трансцендентного досвіду висвітлення релігійно-антропологічного погляду видатного українського філософа та вченого В. Ф. Войно-Ясенецького є надзвичайно важливим.

Постановка проблеми. Релігійно-антропологічна тематика є досить невичерпною,

Urgency of the research. In today's context, the interest to understanding the problems of the soul, spirit and spirituality in the discourse of the postmodern socio-cultural field of Ukraine is extremely relevant. Therefore, the coverage of religious-anthropological view of the prominent Ukrainian philosopher and scholar V. F. Voyno-Yasenetsky is extremely important for the researchers of transcendental experience.

Target setting. Religious and anthropological topics are rather inexhaustible, because they involve the

адже включає питання взаємозв'язку сенсу людського буття з такими феноменами як життя, свобода, вибір, відповідальність, душа, вічність. У даному контексті висвітлення проблематики органічної цілісності людської сутності потребує вивчення взаємозв'язку між тілесним, душевним та духовним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед представників науковців, що аналізують спадщину архієпископа Луки варто відмітити наступних: Л. В. Халезову, Н. С. Майорову, С. П. Логінова, І. Е. Дитківську, В. М. Іванова, А. В. Ісаєву, І. М. Степанову, В. С. Агапова, Є. М. Івлієву, Є. В. Вишлова, Є. І. Бузган, Т. І. Лініч, А. С. Литвиненка та ін.

Постановка завдання. У дослідженні поставлено завдання здійснити аналіз взаємозв'язку духу, душі і тіла та визначити особливості їх співвідношення у релігійно-антропологічній думці В. Ф. Войно-Ясенецького.. Також розглянути концепцію "духовної енергії" у трихотомічній основі людської сутності.

Виклад основного матеріалу. Сутність людської природи в контексті роботи святителя Луки Кримського "Дух, душа та тіло" висвітлено у вигляді піраміди, верхівку якої очолює дух і в основі якої лежить матеріальне тіло. В даному напрямі визначено, що саме дух є істиною сутністю людини, а душа та тіло тільки виконують роль посередників між ним та навколишнім світом, що формують та направляють його у своєму розвитку в сторону добра чи зла. Взаємодія між ними відбувається в точці акту

question of the interaction of the meaning of human being with such phenomena as life, freedom, choice, responsibility, soul, eternity. In this context, the coverage of the problem of the organic integrity of the human essence requires the study of the relationship between the physical, the mental and the spiritual.

Actual scientific researches and issues analysis. The scholars analyzing the scientific achievements of Archbishop Luke include the following: L. V. Khalezova, N. S. Maiorova, S. P. Lohinov, I. E. Dytkivska, V. M. Ivanov, A. V. Isaieva, I. M. Stepanova, V. S. Ahapov, Ye. M. Ivliieva, Ye. V. Vyshlov, Ye. I. Buzghan, T. I. Lipich, A. S. Lytvynenko and others.

The research objective. The study aims to analyze the relationship between spirit, soul and body and to determine the features of their relationship in the religious and anthropological thought of V. F. Voyno-Yasenetsky and consider the concept of "spiritual energy" in the trichotomous basis of human essence.

The statement of basic material. The essence of human nature in the context of the work of St. Luka Krymskiy "Spirit, soul and body" is showed up in the form of a pyramid, the top of which is headed by the spirit and at the heart of which is the material body. In this direction it is determined that the spirit itself is the true essence of man, and the soul and body only act as intermediary between him and the world, shaping and directing him in his development towards good or evil. The interaction between them occurs at the point of the act of human consciousness. It should be noted that, according to St. Luke, the

свідомості людини. Потрібно зауважити, що, на думку святителя Луки, дух являє собою лише частково автономну одиницю і тільки в окремо обумовлених випадках може існувати незалежно як від тіла, так і від душі.

Висновки. Визначено, що в потоці філософування мислителя є присутня концепція “духовної енергії”, яка в процесі синтезу духу та форми створює видимий всесвіт шляхом відповідності духовного змісту предметній реальності. Враховуючи той факт, що вчення про “духовну енергію” повністю відкидає постулат вічної матерії і заміняє її енергією в різних її проявах, закономірно було би в подальшому розглянути саме взаємодію людського духу із проявами духовної енергії.

Ключові слова: дух, душа, тіло, духовна енергія, Лука Войно-Ясенецький

spirit is only a partially autonomous unit, and can only exist independently from the body and the soul.

Conclusions. *It is determined that in the flow of the philosopher's thinking there is a concept of "spiritual energy", which in the process of synthesis of spirit and form creates a visible universe by matching the spiritual content of the subject reality. Given the fact that the doctrine of "spiritual energy" completely rejects the postulate of eternal matter and replaces it with energy in its various manifestations, it would be legitimate to consider further the interaction of the human spirit with the manifestations of spiritual energy.*

Keywords: *spirit, soul, body, spiritual energy, Luke Voynoyasenetsky.*

Актуальність теми. У сучасному релігійному полі України спостерігається надзвичайний інтерес до задоволення громадянами нашої держави своїх духовних потреб. Так, за останні двадцять років на теренах нашої країни з'явилося близько сотні нових релігійних течій, хоча на початку дев'яностих їх кількість не перевищувала і десяти найменувань. Характерна для наших співвітчизників доброзичливість та духовна спрага, після атеїстичного минулого, надає доступ до ментального простору українського соціуму надзвичайно великій кількості світових релігій, містичних вчень та сект. За даними статистики близько 72% усіх громадян України вважають себе віруючими. Усвідомлення даної ситуації засвідчує нам про те, що інтерес до розуміння проблем душі, духу та духовності в дискурсі постмодернового соціокультурного поля України являється надзвичайно актуальним. Одночасно з цим закономірно постає питання і про витоки української духовності. Тому для дослідників трансцендентного досвіду в сьогоденних реаліях різноманіття духовних практик філософування є надзвичайно важливими.

Постановка проблеми. В кожную епоху своєї багатолітньої історії людство постійно намагалось поєднати недосконалість матеріального світу з ідеальністю духовного. Невідповідність

результатів бажанням ідеалістів, які у період всього XX століття, озброївшись філософськими парадигмами, намагалися побудувати рай на землі, доволі часто призводили до катастрофічних наслідків. На фоні такої постійної війни за краще майбутнє досить не помітною довгий час залишалася школа української філософії, яка своїм корінням бере початок у східній традиції християнства. Тому в ситуаційному контексті сьогодення особливо заслуговує на увагу висвітлення релігійного-антропологічного погляду видатного українського філософа та вченого початку XX століття В. Ф. Войно-Ясенецького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед представників науковців, що аналізують спадщину архієпископа Луки варто відмітити наступних: Л. В. Халезову, Н. С. Майорову, С. П. Логінова, І. Е. Дитківську, В. М. Іванова, А. В. Ісаєву, І. М. Степанову, В. С. Агапова, Є. М. Івлієву, Є. В. Вишлова, Є. І. Бузган, Т. І. Ліпич, А. С. Литвиненка та ін.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає у висвітленні органічної цілісності тілесної, душевної та духовної складових людини на основі дослідження праці видатного українського науковця, лікаря та філософа архієпископа Луки Кримського (Войно-Ясенецького) “Дух, душа та тіло”. Для досягнення даної мети потрібно здійснити аналіз взаємозв'язку духу, душі і тіла та визначити особливості їх співвідношення у релігійно-антропологічній думці святителя Луки.

Виклад основного матеріалу. Людина є не просто центральною постаттю в подієвому круговороті всесвіту – вона являється невід'ємною частиною самої онтології існування. Так, ще Микола Берядев у своїй праці “Про призначення людини” влучно зауважив, що: “Проблема людини – основна проблема філософії. Ще греки зрозуміли, що людина може почати філософствувати тільки з пізнання самої себе. Розгадка буття для людини прихована в самій людині. В пізнанні буття, людина є зовсім особлива реальність, яка не стоїть в ряду інших реальностей” [1, с. 54]. Інакше кажучи, людина фактично виступає змістовним ядром філософського гнозису. Рефлексивне осмислення людиною самої себе шляхом об'єктивації особистості, починається не просто з усвідомлення своїх сутнісних особливостей на матеріальному рівні, а саме через розуміння онтологічності свого існування в світобудові космосу. Тому святитель Лука у спробі пізнати людську природу, як філософ, звертається до неї в єдності трьох її основних модусів: духу, душі та тіла.

За основу свого вчення В. Ф. Войно-Ясенецький бере святе письмо та святоотцівську традицію. Однак, слід відмітити, що вчення архієпископа Луки, яке побудоване в контексті християнської традиції, має свої характерні особливості. Так, для створення власної філософської концепції святитель Лука, будучи

архієпископом та одночасно практикуючим хірургом, досліджує не лише богословські і філософські праці, але й звертає свій погляд на значний об'єм наукових робіт в області фізики, хімії, біології, медицини та психології. Аналізуючи трактат В. Ф. Войно-Ясенецького “Дух, душа, тіло”, можна виділити наступні основні риси антропології святителя: трихотомічність концептуального погляду на людину; вчення про духовну енергію; вчення про серце як синтез фізіологічної та гносеологічної функції в процесі формування духовності людини; вчення про дух і форму; вчення про сутність свідомості людини; вчення про безсмертя.

Згідно із християнською космологією людина є вінцем творіння і володарем усього матеріально-осяжного світу. Втім, вона наділена не тільки життєвою потенцією, на зразок тварин чи рослин, але й, першочергово, розумним, вільним та безсмертним духом. Дух – це найвища складова людини, це частинка Бога, його подих в момент акту творіння. Він є зосередженням: волі, свободи, розуму, пам'яті та безсмертя. Водночас його часто ототожнюють із здатністю мислити. Однак, на думку святителя Луки, дух є значно глибшим поняття ніж просто інтелект. В підтримку своєї гіпотези В. Ф. Войно-Ясенецького приводить слова Франка Гранмана, який припускає, що розум насправді являється лише похідною від духу, інакше кажучи інтелект є його властивістю. Підтримуючи цю теорію, святитель Лука уточнює, що: “розум відноситься до духу як частина до цілого. Дух набагато більший розуму, але, в силу нашої незмінної інтелектуалістичної концепції, ми бачимо в розумі весь дух” [3, с. 48]. Тобто дух перебуває за межами мозку, так ніби він його огортає, при чому інтелектуальна діяльність на соматичному рівні всього лише приводить у рух незначну частину того, що відбувається в свідомості.

Варто відступити і зробити уточнення, що в розумінні Луки Войно-Ясенецького умови, при яких людський дух зможе ідеально здійснити своє призначення, повинні цілковито забезпечувати реалізацію особистого досвіду споглядання Бога та його божественної любові, на всіх її рівнях – від безсвідомого відображення в матеріальній природі до рефлексії трансраціонального досвіду і аж до нескінченної гносеологічної різноманітності Абсолюту, в досі не звіданих формах існування психічного. На думку святителя Луки, істина духовність проявляється лише у гносеологічному процесі Божественного Абсолюту в усіх його безкінечних проявах, саме така діяльність виступає в якості основи високих переживань. Тому можна сказати, що лише людина здатна відчувати усі тонкості прояву сакрального в предметному світі.

Велику увагу, в контексті своєї антропологічної концепції, архієпископ Лука надає розумінню духовної енергії, стверджуючи, що притаманне людині сильне ментальне поле може передаватися

іншій людині на відстані [3, с. 46]. Аналізуючи життєві ситуації, що можуть слугувати підтвердженням існування духовної енергії, професор В.Ф.Войно-Ясенецький спирається на дослідження відомого фізіолога Шарля Ріше. Останній у своїх роботах розглядав таємничі прояви психічних феноменів з позиції метампсихології. Так, в дискурсі досліджень Шарля Ріше відстежуються ідеї, базовані, здебільшого, на підходах не духовної, а саме психофізіологічної енергетики. Втім, варто зазначити, що при цьому сутність розглянутих понять є абсолютно рівноцінною.

Властиво, що багато представників тогочасної наукової спільноти не поділяли ідей святителя Луки про існування духовної енергії. Адже, як вважає святитель, саме духовна енергія спроможна наділяти людську думку здатністю передавати ментальні імпульси на відстані крізь призму молекулярних коливань мозку [5, с. 205]. “Я вважаю, що поки ми маємо право зробити тільки один, але надзвичайно важливий висновок: крім звичайних подразнень, адекватних нашим органам почуттів, наш мозок і серце можуть сприймати набагато важливіші подразнення, що виходять з мозку і серця інших людей, тварин, і всієї оточуючої нас природи і, що найважливіше, з невідомого нам трансцендентального світу” [3, с. 48-49] – стверджує святитель Лука з приводу того, що думка людина незбагненим способом може передаватися іншим людям. А відтак, варто відзначити, що людина, в ментальному плані, не є цілковито ізольованою по відношенню до інших живих суб'єктів. В підтвердження телепатичного зв'язку між індивідами, святитель Лука, приводить в приклад героїчну поведінку воїна на полі бою: “Цей потужний потік духу хоробрості і відваги, що вийшов з одного полум'яного серця, запалює сотні інших сердець, що сприйняли його, як антена сприймає радіохвилі. Чим, як не могутністю духовної енергії, назвати цю всеперемагаючу силу, що породжувала в середні віки цілі психічні епідемії, нерозважливо і нестримно захоплюючи сотні тисяч людей в хрестові походи” [3, с. 65].

На думку святителя Луки, онтологія духовної енергії ґрунтується на силі Божественної любові, що була першопричиною буття нашого всесвіту. По вченню мислителя відвічної матерії не існує, оскільки факт такого феномену в своїй сутності підміняє ідею нетварного Абсолюту. Тому в філософському дискурсі В. Ф. Войно-Ясенецького місце матерії займає нематеріальна, чиста, духовна енергія, яка наводить своє відображення у матеріальному світі шляхом концентрації усіх можливо уявних форм. Така енергія представляє собою первину енергетичну форму і являє собою джерело всіх фізичних проявів предметності. Таким чином, матерія у проблемному полі філософування архієпископа Луки, виступає не першоосновою світобудови, а лише предметною візуалізацією внутрішньоатомної енергії, тоді як фізичні явища на зразок: теплоти, світла та електромагнетизму є лише її нестабільними

формами. Відповідно явище ентропії зводиться до зміни стану самого об'єкту предметності: із стабільного у нестабільний. Іншими словами, матерія в процесі своєї руйнації поступово переходить в різні види енергії. Про це в своїх працях писали Фіхте, Лотце та Лейбніц. До останнього В. Ф. Войно-Ясенецький і апелює в контексті даної тематики: “Був би пробіл у творінні, якби матеріальна природа була протилежна духу. Хто заперечує у тварин душу, а у інших тіл уявлення і життя взагалі, той не визнає Божественної могутності, так як він вводить щось невідповідне із Богом і з природою, саме абсолютну відсутність сил, так би мовити, метафізичну порожнечу, яка настільки безглузда, як пустий простір або фізична порожнеча” [3, с. 55].

Отже, саме духовна енергія і є тією рухомою силою, яка задає рух усій живій та неживій природі. Святитель Лука вважав, що молекулярна динаміка всередині нервової системи людини супроводжує її психічну діяльність. Натомість, індивідом рухає також і духовна складова, без якої людина просто була би не в змозі існувати в матеріальному світі як духовний об'єкт. “Основний для всієї природи закон руху стирає межу між живим і мертвим. Рух становить сутність матерії. І якщо необхідно допустити, що в живих організмах рух, що лежить в основі їх психічних явищ, виробляється і визначається духом життя, енергією духу, то і рух в неорганічній природі треба визнати похідним того ж духу. Духовна енергія, яка заклинала від Духу Божого, енергія любові рухає усією природою і все оживляє. Вона джерело життя, і немає нічого мертвого. Рух в неорганічній природі, як і в живій, є прояв життя, хоча б у мінімальному, мало відомій нам формі. Генетичний зв'язок між органічною та неорганічною природою підтверджує це” [3, с. 56] – пише святитель Лука.

Таким чином, у трактаті “Дух, душа, тіло” святитель розкриває зміст ідеї синтезу духу і форми. Він приходить до висновку, що фізичний об'єкт є відображенням духу, який і виступає сутністю цього предмету. А відтак, саме дух постає творцем предметної форми. Вплив духу на предметну форму, доволі яскраво виражений в людському обличчі. Так, святитель зазначає, що прояв впливу духовного світу людини можна поміти вже на етапі ембріогенезу. Дух грубий та жорстокий уже в процесі процесу формування та розвитку ембріону направляє розвиток соматичних елементів та створює відповідний образ зовнішності. На противагу жорстокому духу, дух добрий, навпаки, продукує образ наповнений добротою та приємними рисами.

Продовжуючи роздуми про духовний світ особистості і зокрема про силу думки, святитель Лука особливу увагу приділяє такому явищу, як свідомість, яку він ділить на акти, стани та об'єми. Кожна ментальна дія є тотожністю акту, який в основі своєї причинності має зовнішню дію на мозок людини. Архієпископ Лука

перераховує причини, що призводять до виникнення таких актів, а саме: сприйняття викликані органами почуттів, природні фізіологічні відчуття тіла, сприйняття від трансцендентальної людської сутності, сприйняття від вищого духовного світу, впливами людського духу.

Властиво, що саме у акті свідомості одночасно задіяні всі складові частини людини – дух, душа та тіло. У зв'язку з цим святий Лука пише: “Акти свідомості не бувають ізольованими – думка завжди супроводжується почуттям, почуття і воля – думкою, а почуття – вольовими рухами; акти волі завжди пов'язані з почуттями і думками; комплекс цих одночасно протікаючих актів свідомості визначає стан свідомості. Ці стани свідомості постійно змінюються, так як акти свідомості знаходяться в безперервному русі” [2, с. 73]. Зауважимо, що саме дух, на думку святого, відіграє найважливішу роль в генезисі актів та станах розуму. Отже, можна прийти до висновку, що в полі дії її свідомості, дух тісно пов'язаний із психічними актами, втім, після смерті цей зв'язок втрачається. Святий Лука розрізняє наступні ступені духовності людини: високо-духовні (люди-ангели), які досягли досконалості і наближаються до безтілесних духів; і люди з низьким духовним рівнем життя.

Аналізуючи духовну сторону людського буття, вітчизняний вчений велику увагу приділяє безсмертю як основній властивості духу. Безсмертя є відображенням віри суб'єкта в існування посмертного стану, в якому перебувають духовно-розумні істоти, що змогли перемогти тілесну смерть. “Людський дух – є подихом Духу Божого, і тільки тому він вже безсмертний...” – зауважує святий Лука у своїй праці “Дух, душа та тіло” [2, с. 136]. Адже для В. Ф. Войно-Ясенецького розвиток уявлень про безсмертя невід'ємно пов'язаний із розумінням самої природи людини, його духу, як чогось незримого, ефемерного й водночас мислячого, життя якого триває і після смерті тілесної оболонки. “В цілій низці земних істот людина перша і єдина духовна істота, і були люди, і є дуже високого ступеня духовності, що майже досягли за життя звільнення духу від тіла. Ці люди-ангели піднімалися в повітря під час молитви, являли найбільшу владу духу над тілом (стовпники, великі пісники), вони були перехідним ступенем від духу, пов'язаного з душею і тілом (людина), до духу безтілесного (ангел)” [2, с. 136].

На думку святого Луки, відсутність духовного начала в матеріальному та трансцендентальному світах перетворювало би творче джерело людини у біологічну детермінованість, в біомасу без сенсу та цілі життя. Така точка зору явно входить у конфронтацію із матеріалістичним трактуванням світу, адже “хіба не можуть існувати форми тілесності зовсім інші, ніж земні, пристосовані до фізичних умов, які відрізняються від земних? І палаючі розпечені маси величезних зірок можуть бути населені полум'яними

серафимами і херувимами” [3, с. 137]. Тому було би доволі не розумно стверджувати, що в безмежності видимого світу, тільки одна людина володіє даром інтелекту. За межами матеріальності лежить маловивчений світ імматеріуму, де мешкає особливий вид духовних створінь наділених безмежними інтелектуальними можливостями. І людина, доволі часто зі своєї сторони, намагається увійти із ними в контакт й “людський дух має спілкування зі світом трансцендентальним, вічним, живе в ньому і сам належить вічності” [3, с. 139-140].

Святитель Лука був переконаний в тому, що дух тільки при житті поєднаний із душею в єдину сутність, оскільки душа являє собою сукупність фізіологічного та чуттєвого сприйняття. Вона визначає думки, спогади, відчуття, волі акти особистості. Тобто душа – це проста, безтілесна жива сутність, вона не тільки мислить, але й має здатність до саморефлексії, по факту – це і є людська самосвідомість [4, с. 172].

У відповідності із поглядами святителя Луки, душу можна розглядати із двох позицій. Відповідно до першої, душа осмислюється в сенсі життєвого центру тіла, що виступає безсмертною силою, яка окреслює життєвий період земного буття людини. У даному аспекті її основними екзистенціалами виступає смерть та життя. І друга передбачає розуміння душі як екзистенціального початку, що індивідуалізує людину у соціумі, позаяк душа оформлюється шляхом вільного волевиявлення у вигляді творчої сили. Отже, якщо душа є творчим початком соматичного центру людини, то тіло відповідно складає лише видиму його частину, фактично воно є своєрідним мікрокосмосом, в якому знаходить відображення усе найкраще, що існує в оточуючому нас середовищі. Таке віддзеркалення всесвіту в середині людини породжує інтимний зв'язок із видимим світом. І разом тим тіло залишається всього тільки біологічним організмом зі всіма його недоліками та потребами земного життя й своїм існуванням мало чим відрізняється від тваринного світу. Тому для духовного розвитку людини тіло повинно слугувати душі надійним супутником. По своїй природі воно не може бути вічною субстанцією, оскільки підвладне постійним змінам і постійно наближається до своєї смерті. А відтак, можна констатувати, що життя тіла багато в чому залежить від духовної складової індивіда [6, с. 20].

Водночас життя душі і тіла святитель Лука порівнює із життєвим циклом виноградної лози: “Коли припиняється харчування її соками лози, росаю небесною, окроплюється ніжний пушок соковитих ягід, і залишаються лише вичавки, приречені на гниття; але життя виноградних грон триває в отриманому з них вині. У нього переходить все те цінне, прекрасне і запашне, що було вироблено в живих ягодах під благодійним впливом світла і

сонячного тепла. І подібно до того, як вино не псується, а продовжує жити своїм власним життям після смерті винограду, стаючи тим краще і дорожче, ніж довше воно живе, і в безсмертному дусі людському триває вічне життя і нескінченний розвиток” [2, с. 141-142]

Слова євангельської проповіді: “Дух животворить; тіло ж не помагає нічим” сповіщають нам, на думку мислителя, те, що онтологія людського буття протікає у постійній духовно-тілесній взаємодії: “Між тілом і духом, – пише святитель Лука, – існує постійний зв'язок і взаємодія. Все те, що відбувається в душі людини протягом його життя, має значення і необхідно тільки тому, що всяке життя нашого тіла і душі, всі думки, почуття, вольові акти, що мають початок в сенсорних сприйняттях, найтіснішим чином пов'язані з життям духу. У дусі підкарбовуються, його формують, в ньому зберігаються всі акти душі і тіла. Під їх формуючим впливом розвивається життя духу і його спрямованість у бік добра і зла” [2, с. 141].

Втім, такий зв'язок носить ворожий характер, оскільки в результаті первородного гріха кожна із частин, у відповідності до своїй сутності, протистоїть іншій. Таким чином, життя людини – це відвічна боротьба плоті з духом. Тому якщо людина живе заради задоволення своїх низинних бажань, то відповідно вона слугує злу, а якщо ж вона намагається побороти у собі прояви тваринного початку та стає на шлях вдосконалення в духовному плані, то вона йде шляхом добра. Тобто життя людини витікає із двох джерел: фізичного (сома) і метафізичного (дух). В даному випадку найкраще підходить порівняння із людиною, що стоїть на роздоріжжі – один шлях веде до суєти, розваги, а інший в вищий світ аскези [1, с. 167].

Таким чином, вчення святителя Луки уможливило розмежування усіх людей на два типи. Перший – передбачає тип людей, які живуть у близькій взаємодії із гріхом і душевна діяльність яких, абсолютно тотожна душевній діяльності тварин. Другий тип – персоналії, у яких велику силу і владу має духовна складова їх конституції. Таких людей В. Ф. Войно-Ясенецький іменує носіями Святого Духу [2, с. 140].

Саме ці ідеї архієпископа Луки і не знайшли підтримки в ідеологічному просторі атеїстичної традиції, яка панувала в період його діяльності. Матеріалізм пропагував кардинально новий погляд на життя, в основі якого лежало виключення духовної компоненти із життя людини, залишивши в ньому домінанту тілесного. Тоді як у своїх працях та проповідях святитель Лука доводив протилежне, спираючись на узгодженість ідей апологетики, філософії та науки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналітичний огляд сутності людської природи у контексті праці святителя Луки Кримського “Дух, душа та тіло” засвідчує її трихотомічний характер. Схематично

таку трьохскладову будову можна представити у вигляді піраміди, в основі якої лежить матеріальне тіло, а верхівку очолює дух. В даному випадку, згідно поглядів мислителя, саме дух постає істиною сутністю людини, а душа та тіло – тільки виконують роль посередників між ним та навколишнім світом, формуючи та направляючи його у своєму розвитку в сторону добра чи зла. Взаємодія ж між ними відбувається в точці акту свідомості людини. Потрібно зауважити, що, на думку святителя Луки, дух являє собою лише частково автономну одиницю і тільки в окремо обумовлених випадках може існувати незалежно, як від тіла, так і від душі.

На особливу увагу заслуговує те, що в потоці філософування мислителя є присутня концепція “духовної енергії”, яка в процесі синтезу духу та форми створює видимий всесвіт шляхом відповідності духовного змісту предметній реальності. Фактично В. Ф. Войно-Ясенецький своїм вченням про “духовні енергії” наближається до онтологічних основ нашого буття. Враховуючи той факт, що вчення про “духовну енергію” повністю відкидає постулат вічної матерії і заміняє її енергією в різних її проявах, закономірно було би в подальшому розглянути саме взаємодію людського духу із проявами духовної енергії.

Список використаних джерел:

1. Бердяев, НА., 1993. ‘О назначении человека’, Москва: *Республика*, 383 с.
2. Войно-Ясенецкий, ВФ., 2000. ‘Спешите идти за Христом’, Изд. 3-е, Москва: *Храм свв. Космы и Дамиана на Маросейке*, 240 с.
3. Войно-Ясенецкий, ВФ., 2002. ‘Дух, душа и тело’, Киев, 152 с.
4. Войно-Ясенецкий, ВФ., 2000. ‘Я полюбил страдание. Автобиография’, Москва: *Благодатный огонь*, 208 с.
5. Залужна, АЄ., 2017. ‘Душа в контексті релігійно-морального дискурсу української культури кінця ХІХ-першої половини ХХ ст.’, *Філософсько-гуманітарні читання: Зб. наук. праць, Дніпро: ДЗ “ДМА”*, С. 201-208
6. Залужна, АЄ., 2017. ‘Особливості релігійно-моральних пошуків В. Ф. Войно-Ясенецького (Святителя Луки)’, *Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції “Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії”*, Рівне, С. 19-22.

References:

1. Berdiaev, NA., 1993. ‘O naznachenyy cheloveka (About the Appointment of a Person)’, Moskva: *Respublyka*, 383 s.
2. Voino-Iasenetskyi, VF., 2000. ‘Speshyte ydty za Khrystom (Hurry to follow Christ)’, 3-e, Moskva: *Khram svv. Kosmy y Damyana na Maroseike*, 240 s.
3. Voino-Iasenetskyi, VF., 2002. ‘Dukh, dusha y telo (Spirit, Soul and Body)’, Kyev, 152 s.
4. Voino-Iasenetskyi, VF., 2000. ‘Ya poliubyl stradanye. Avtobyohrafiya (I have loved Suffering. Autobiography)’, Moskva: *Blahodatnyi ohon*, 208 s.

5. Zaluzhna, AІe., 2017. 'Dusha v konteksti relihiino-moralnoho dyskursu ukrainskoi kultury kintsia XIX-pershoi polovyny XX st. (The Soul in the Context of Religious and Moral Discourse of Ukrainian Culture of the End of the Nineteenth-First Half of the Twentieth Century)', *Filosofsko-humanitarni chytannia: Zb. nauk. prats*, Dnipro: DZ "DMA", S. 201-208
6. Zaluzhna, AІe., 2017. 'Osoblyvist relihiino-moralnykh poshukiv V. F. Voyno-Yasenetskoho (Sviatytelia Luky) (The peculiarity of religious-moral searches V. F. Voyno-Yasenetsky (St. Luke))', *Materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Suchasni problemy humanitarystyky: svitohliadni poshuky, komunikatyvni ta pedahohichni stratehii"*, Rivne, C. 19-22.

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-5

УДК 547+378.147.88:615

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ХІМІЇ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ MOODLE

*THE FEATURES OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK
OF FUTURE PHARMACEUTISTS IN THE PROCESS OF LEARNING
ORGANIC CHEMISTRY WITH THE USE OF THE MOODLE
SYSTEM*

О. І. Головченко

Актуальність теми дослідження. Виклики, які постають у сфері сучасних фармацевтичних послуг, зумовлюють доцільність пошуку й застосування нових підходів до підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів у медичних/фармацевтичному закладах вищої освіти (М(Ф)ЗВО) в Україні.

Постановка проблеми. Невід'ємним складником запровадження медичної реформи є інформатизація вищої фармацевтичної освіти, що потребує використання сучасних інформаційних технологій у навчанні дисциплін хімічного циклу, серед яких органічній хімії відведено ключову роль. З огляду на тенденції у розвитку фармацевтичної галузі, науковий інтерес становить аналіз практики підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів у вітчизняних М(Ф)ЗВО, зокрема щодо використання дистанційного навчання під час організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів з навчання органічної хімії.

Urgency of the research. The challenges, which are supposed to be met by pharmaceutical sphere, determine the feasibility of seeking and using of new approaches to the training of future pharmacutists in medical/pharmaceutical institutions of higher education (M(P)HEIs) in Ukraine.

Target setting. Informatisation of the higher pharmaceutical education is seen as an essential component of establishment of the medical reform, which requires to use the modern information technology in the teaching of Chemistry disciplines, among which Organic Chemistry plays a key role. Given the trends in the development of the pharmaceutical industry, it is of scientific interest to analyse best practices of training future pharmacutists in domestic M(P)HEIs, in particular, regarding the use of distance education in the organization of the independent work of the students of pharmaceutical faculties in Organic

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти організації самостійної роботи студентів ЗВО у навчанні органічної хімії досліджували О. Койфман, О. Речицький, С. Решнова, Н. Стрельцова, Р. Шпак та інші. Проте, праць, які присвячено аналізу практики організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів М(Ф)ЗВО України у процесі навчання органічної хімії із використанням системи MOODLE, не стали предметом пильного наукового інтересу науковців.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз практики використання системи MOODLE на фармацевтичних факультетах у вітчизняних М(Ф)ЗВО під час організації самостійної роботи студентів з навчання органічної хімії. Завданнями визначено: обґрунтування значущості дистанційного навчання в організації самостійної роботи у процесі опанування органічною хімією майбутніми фахівцями з вищою фармацевтичною освітою у М(Ф)ЗВО України; здійснення аналізу практики використання системи MOODLE на фармацевтичних факультетах у вітчизняних М(Ф)ЗВО під час організації самостійної роботи студентів з навчання органічної хімії

Виклад основного матеріалу. Україна зорієнтована на поліпшення якості професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою фармацевтичною освітою, що визначить ефективність

Chemistry.

Actual scientific researches and issues analysis. The theoretical and practical aspects of the organization of independent work of higher education institutions' students in Organic Chemistry were investigated by O. Koifman, O. Rechitsky, S. Reshnova, N. Streltsova, R. Shpak and others. However, the works devoted to the analysis of the practice of organizing the independent work of students of the pharmaceutical faculties of M(P)HEIs of Ukraine in the process of teaching Organic chemistry using the MOODLE system, have not become a subject of intense scientific interest of scientists.

The research objective. The purpose of the study was to analyse best practices of using the MOODLE system at the faculties of pharmacy in domestic M(P)HEIs during the organization of independent work of students in Organic Chemistry. The tasks for the study were as follows: substantiation of the importance of distance studying in the organisation of independent work in learning Organic Chemistry by future specialists with higher pharmaceutical education in M(P)HEIs of Ukraine; and analysis of best practices of using the MOODLE system at the faculties of pharmacy in the domestic M(P)HEIs to organise self-study work of students in Organic Chemistry.

The statement of basic materials. Pursuing the goal of improving the quality of professional training of future specialists in higher pharmaceutical education is a current trend in Ukraine, which seems to determine

фармацевтичних послуг як складника медичної реформи.

Дослідження досвіду організації самостійної роботи майбутніх фахівців-фармацевтів з органічної хімії у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця, Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова, Одеському національному медичному університеті, Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського, Національному фармацевтичному університеті дало змогу виявити, що дистанційне навчання як форма організації та реалізації освітнього процесу має широке використання.

Аналіз web-сайтів М(Ф)ЗВО України дав змогу з'ясувати, що особливістю організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів з опанування органічною хімією засобами дистанційного навчання є застосування системи MOODLE. На користь її вибору освітніми закладами свідчить те, що саме MOODLE максимально відповідає головним вимогам до її впровадження й застосування у освітньому процесі вищої школи. Вона є надійною в експлуатації, зручною у використанні та управлінні освітнім процесом (зокрема й в організації самостійної роботи студентів), характеризується модульністю, сумісністю, безпечністю. Окрім того, система MOODLE має привабливу вартість програмного забезпечення, супроводу та апаратної частини.

Висновки. Реалізації цілей освітнього процесу з навчання органічній хімії майбутніх фармацевтів сприяє організація самостійної роботи з цієї дисципліни, яка базується на

the effectiveness of pharmaceutical services as a component of medical reform.

A study of best practices of the organization of independent work of the future pharmacists in Organic Chemistry run at Bohomolets National Medical University, National Pirogov Memorial Medical University (Vinnytsya), Odessa National Medical University, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, National University of Pharmacy and revealed that distance learning is commonly used there as the form of organisation and implementation of educational process.

The examination of the web-sites of M(P)HEIs of Ukraine made it possible to find out that the key specifics of the organization of independent work of students of pharmaceutical faculties in Organic Chemistry through distance learning is the use of the MOODLE system. Its selection is supported by the fact it that MOODLE meets the main requirements for its implementation and using in the higher education process. It is reliable in operation, easy to use and manage the educational process (including the organization of independent work of students), and characterised by modularity, compatibility, safety. In addition, the MOODLE system has the reasonable price of software, maintenance and hardware.

Conclusions. The realisation of the goals of the educational process for teaching of Organic Chemistry to the future pharmacists facilitates the organisation of independent work in this discipline, which is based on

застосуванні дистанційного навчання із використанням системи MOODLE. Це обумовлено низкою переваг, серед яких – індивідуалізація процесу надання і засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності, що відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчальної діяльності у освітньо-інформаційному середовищі М(Ф)ЗВО.

Ключові слова: майбутні фармацевти; організація самостійної роботи; органічна хімія; система MOODLE.

using the MOODLE system. This is due to a number of advantages, including the individualisation of the process of providing and acquiring knowledge, gaining skills, accelerating cognitive activity, which occurs through the indirect interaction of distant subjects of educational activity in the educational and information environment of M(P)HEIs.

Keywords: future pharmacists; organization of independent work; Organic Chemistry; MOODLE system.

Постановка проблеми. Актуальні виклики, які постають у сфері сучасних фармацевтичних послуг, зумовлюють доцільність пошуку й застосування нових підходів до підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів у медичних/фармацевтичному закладах вищої освіти (М(Ф)ЗВО) в Україні. Так, у “Національній стратегії реформування системи охорони здоров'я на період 2015-2020 років” [8] зазначено, що на перспективу Міністерство охорони здоров'я України визначить вимоги до використання інформаційних технологій для досягнення цілей медичної реформи у вигляді стандарту розвитку національної інформаційної системи, а також розробить поетапну стратегію для його запровадження [8, с. 34]. На думку вчених, серед повідних напрямів, що потребують використання сучасних інформаційних технологій в системі вищої фармацевтичної освіти [15], є такі як медична інформаційна система; медичні апаратно-комп'ютерні системи; медична діагностика; інноваційні технології в лікувальному процесі тощо [15, с. 225].

З огляду на тенденції у розвитку фармацевтичної галузі, науковий інтерес становить аналіз практики підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів у вітчизняних М(Ф)ЗВО, зокрема щодо інформатизації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів з органічної хімії.

Аналіз досліджень і публікацій. На основі вивчення інформаційних джерел було з'ясовано, що теоретичні і практичні аспекти організації самостійної роботи студентів ЗВО у навчанні органічної хімії досліджували такі учені як О. Койфман [14], О. Речицький [14], С. Решнова [14; 20], Н. Стрельцова [18], Р. Шпак [20] та інші. Автором статті також досліджувалися (у співавторстві) особливості самостійної роботи майбутніх провізорів з дисципліни “Органічна хімія” в умовах Болонської системи [12]. Проте, праць, які присвячено аналізу практики організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів М(Ф)ЗВО України у процесі

навчання органічної хімії із застосуванням дистанційного навчання, зокрема із використанням системи MOODLE, не стали предметом пильного наукового інтересу науковців. Це й актуалізувало здійснення цієї наукової розвідки.

Формулювання мети статті та її завдань. Метою дослідження є аналіз практики використання системи MOODLE на фармацевтичних факультетах у вітчизняних М(Ф)ЗВО під час організації самостійної роботи студентів з навчання органічної хімії. Досягненню мети сприятиме, на нашу думку, розв'язання таких завдань:

1) обґрунтувати значущість дистанційного навчання в організації самостійної роботи у процесі опанування органічною хімією майбутніми фахівцями з вищою фармацевтичною освітою у вітчизняних М(Ф)ЗВО;

2) проаналізувати практику використання системи MOODLE на фармацевтичних факультетах у вітчизняних М(Ф)ЗВО під час організації самостійної роботи студентів з навчання органічної хімії

Виклад матеріалу. Слід вказати, що згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 [17] було затверджено перелік галузей і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти у вітчизняних М(Ф)ЗВО. Так, з 01.01.2016 року до галузі знань 22 Охорона здоров'я було введено спеціальність 226 Фармація, підготовку за якою розпочато за освітніми програмами “Фармація”, “Клінічна фармація”, “Технологія фармацевтичних препаратів”, “Технології парфумерно-косметологічних засобів”. Із 2017–2018 н.р. спеціальність 226 Фармація було замінено на спеціальність 226 Фармація, промислова фармація. Наприклад, нині на фармацевтичному факультеті Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (НМУ імені О. О. Богомольця) підготовка фахівців здійснюється за спеціальностями: 8.12020101 Фармація, промислова фармація; 8.12020104 Технології парфумерно-косметологічних засобів.

Аналіз офіційних web-сайтів таких медичних ЗВО як НМУ імені О. О. Богомольця [9], Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова [4], Одеського національного медичного університету [13], Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського [19], а також Національного фармацевтичного університету (НФаУ, м. Харків) [10] дав змогу з'ясувати, що вивчення органічної хімії майбутніми фармацевтами здійснюється на другому курсі навчання. Зокрема, у НМУ імені О. О. Богомольця відповідно до Силабусу навчальної дисципліни [11] студенти під час опанування навчального матеріалу дисципліни “Органічна хімія” мають: 1) визначати структуру органічних молекул як природних так і синтетичних; 2) розуміти

хімічні перетворення органічних молекул на основі знань природи функціональних груп; 3) виявляти залежності між молекулярною, електронною будовою та фізіологічними, зокрема фармакологічними, ефектами органічних молекул, а також визначати закономірності їх перетворень; 4) знати особливості виділення, очистки та аналізу органічних сполук тощо [11].

Досвід викладацької діяльності автора статті у навчанні органічної хімії студентів фармацевтичного факультету НМУ імені О. О. Богомольця уможливив виявлення такої закономірності: кількість кредитів Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) на вивчення органічної хімії відповідно до робочих навчальних планів зменшується (з 2018-2019 н.р. дотепер – це 8 кредитів, а не 9 як було до цього); перерозподіл аудиторних годин (лекцій, практичних занять) і самостійної роботи впродовж останніх років змінюється на користь останньої. Схожою є ситуація й у інших М(Ф)ЗВО. Це стимулювало професорсько-викладацькі колективи М(Ф)ЗВО до пошуку й використання нових підходів до навчання органічної хімії, які б дали змогу інтенсифікувати освітній процес, зробити так, щоб за меншу кількість академічних годин можна було б засвоїти більшу кількість навчальної інформації. Найбільш продуктивними виявилися інформаційно-комунікаційні технології, а під час самостійної роботи – дистанційне навчання.

Теоретично значущими для нас є умовиводи В. Бикова, який стверджує, що дистанційне навчання є формою організації й реалізації освітнього процесу, яка відбувається принципово й переважно екстериторіально (на відстані) в синхронному й асинхронному режимі, зокрема коли його учасники територіально перебувають за межами можливої прямої навчальної взаємодії, або коли у процесі навчання їх особиста присутність не є обов'язковою [1, с. 191; 5].

Аналіз web-сайтів М(Ф)ЗВО України [4; 9; 10; 13; 19] дав змогу з'ясувати, що особливістю організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів з опанування органічною хімією засобами дистанційного навчання є застосування платформи MOODLE (з англ. Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) як системи управління освітнім процесом (далі – системи MOODLE). На користь її вибору ЗВО свідчить те, що з-поміж інших безкоштовних платформ дистанційного навчання *ATutor*, *Claroline*, *Dokeos*, *LAMS*, *OLAT*, *OpenACS*, *Sakai* [7, с. 10], саме MOODLE максимально відповідає головним вимогам до її впровадження й застосування у освітньому процесі вищої школи. Вона є надійною в експлуатації, зручною у використанні та управлінні освітнім процесом (зокрема й в організації самостійної роботи студентів), характеризується модульністю, сумісністю,

безпечністю. Окрім того, система MOODLE має привабливу вартість програмного забезпечення, апаратної частини та супроводу.

Слід вказати, що MOODLE як автоматизована інформаційна система класу LMS (Learning Management System) надає суб'єктам навчання можливість проєктувати, створювати та управляти інформаційно-освітніми ресурсами ЗВО. Тож, в організації самостійної роботи з навчання майбутніх фармацевтів органічної хімії викладач за рахунок гнучкості системи MOODLE може створювати дистанційний курс та керувати ним, тобто особисто контролювати доступ до нього; використовувати часові обмеження для виконання різних видів завдань; створювати власні системи оцінювання навчальних досягнень студентів; контролювати процес надсилання виконаних студентами тестів, завдань, web-кейсів тощо, фіксуючи при цьому своєчасність чи несвоечасність їх надходження на перевірку викладачеві тощо.

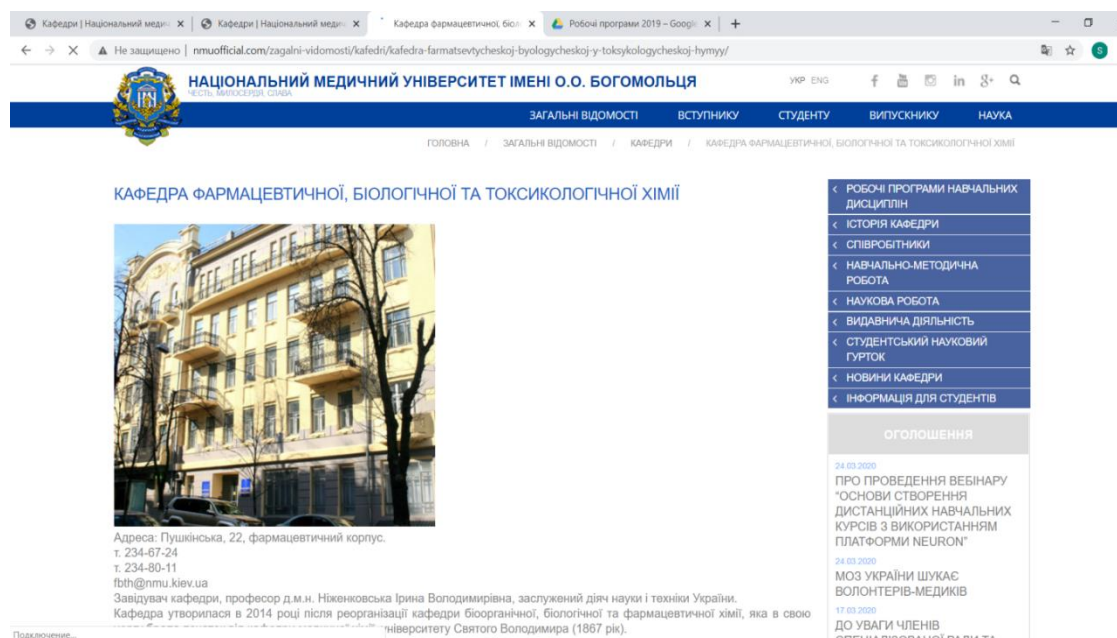

Рис 1. Титульна сторінка кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії НМУ імені О.О. Богомольця

Рис. 1 ілюструє сторінку web-сайту кафедри фармацевтичної, біологічної та хімії НМУ імені О. О. Богомольця, що свідчить про використання платформи MOODLE для організації взаємодії між викладачами та студентами, зокрема й для проведення webінару щодо створення дистанційних навчальних курсів з використанням науково-освітньої інформаційної системи NEURON.

Аналіз практики застосування системи MOODLE у процесі організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів вітчизняних М(Ф)ЗВО [4; 9; 10; 13; 19] свідчить, що дистанційний курс з органічної хімії може містити різні елементи: лекції, практичні завдання, методичні рекомендації, вказівки для

самостійної роботи, список рекомендованих джерел, форум тощо. При цьому використовуються тексти, презентації, таблиці, схеми, відеоматеріали, графіки, link в мережі Інтернет, допоміжні файли тощо. Окрім того, система MOODLE надає зручні засоби комунікації, серед яких – управління контентом, різні форми організації занять тощо. Це уможлиблює застосування комп'ютерних навчальних програм, електронних підручників тощо, доступних студентів за допомогою глобальної – Інтернет і локальних (внутрішніх) комп'ютерних мереж – Інтранет, зокрема й у процесі навчання органічної хімії майбутніх фармацевтів.

До прикладу, у Національному фармацевтичному університеті (м. Харків) для студентів пропонується освоїти у процесі дистанційного навчання такі освітні ресурси з органічної хімії: лекції майстер-класу, завдання для самостійної роботи, інформацію з ліцензованого тестового іспиту “Крок” тощо (рис. 2).

Серед функцій системи MOODLE є ті, що полегшують процес оцінювання знань студентів. Тож, за результатами виконання студентами завдань викладач може виставляти оцінки в електронному журналі та давати коментарі, користуючись корпоративною поштою.

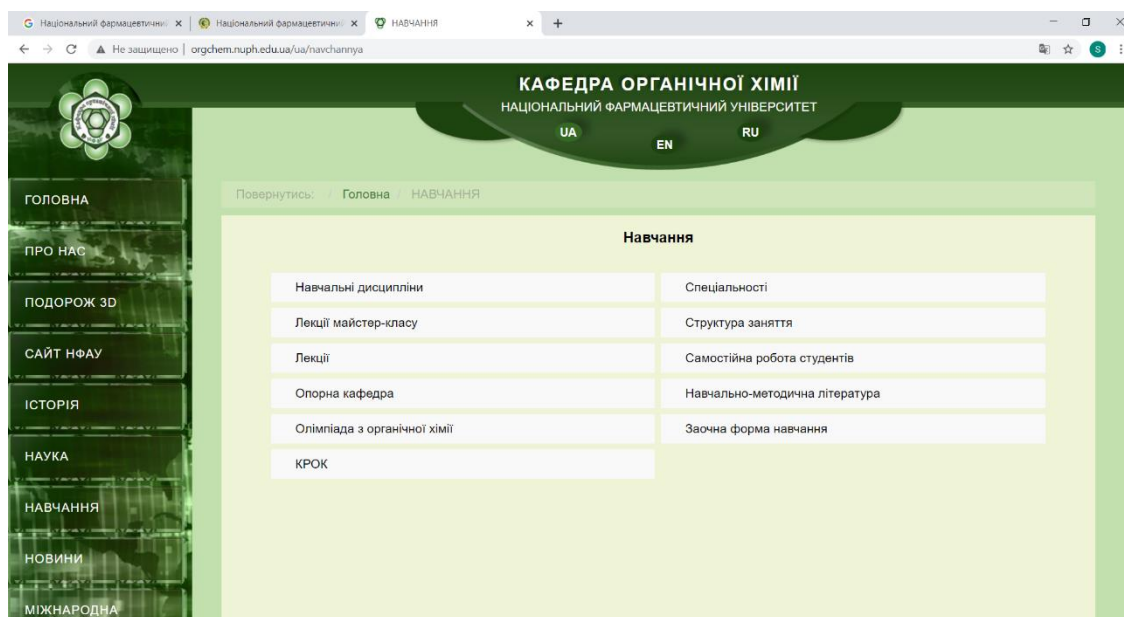

Рис. 2. Освітні ресурси кафедри органічної хімії Національного фармацевтичного університету.

Контроль навчальних досягнень студентів здійснюється в системі MOODLE за допомогою окремого модуля, де пропонується багато видів тестів, надається можливість повторного тестування з дозволу викладача, забезпечується дотримання норм академічної доброчесності, зокрема захист від списування шляхом рандомізації питань в тестових завданнях, організації бази різновидів питань для

використання їх у тестах тощо. До прикладу, у системі MOODLE Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова для студентів заочної форми навчання спеціальності “Фармація” пропонується тести для вхідного й вихідного контролю знань, іспит, список рекомендованої літератури з органічної хімії (рис. 3).

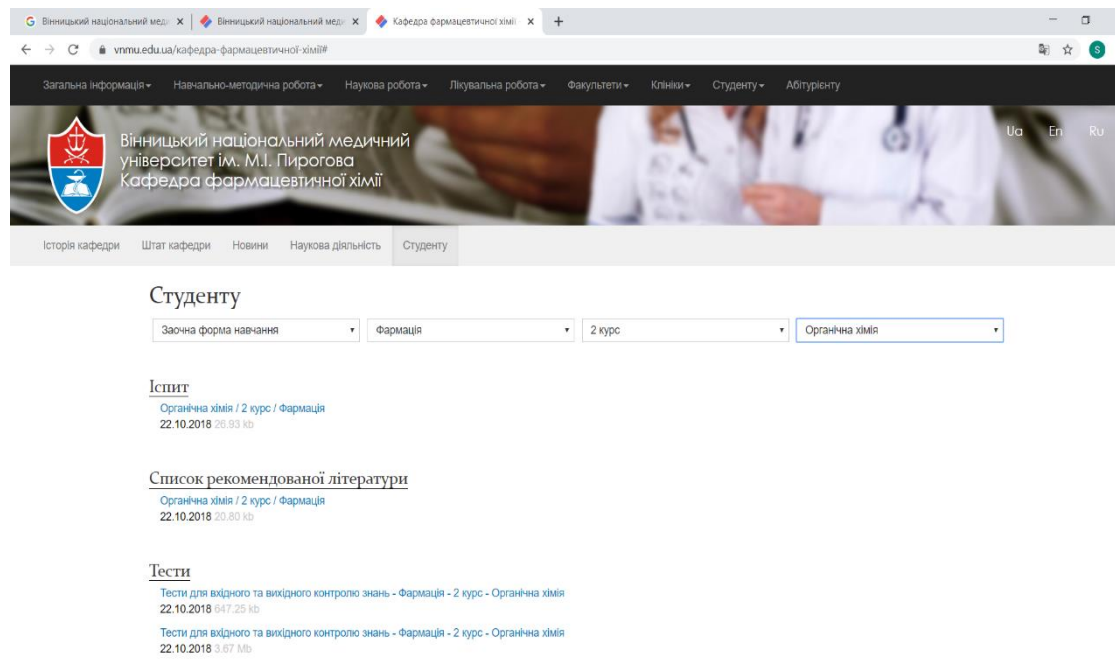

Рис 3. Використання системи MOODLE у Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова для оцінювання навчальних досягнень майбутніх фармацевтів з дисципліни “Органічна хімія”

Окрім функції оцінювання знань студентів система MOODLE має механізми зберігання поточних оцінок кожного студента за всіма дистанційними курсами, встановлення шкали оцінок, напівавтоматичного перерахунку результатів тестування тощо.

Не можемо оминути увагою ситуації, яка значною мірою стимулювала організацію самостійної роботи у ЗВО України засобами дистанційного навчання. Ця ситуація пов'язана із загальнонаціональним карантинном, що був оголошений рішенням Кабінету Міністрів України [16]. У відповідь на це рішення Міністерство освіти і науки України рекомендувало закладам освіти:

- розробити заходи щодо проведення занять за допомогою дистанційних технологій та щодо відпрацювання занять відповідно до навчальних планів після нормалізації епідеміологічної ситуації;
- розробити заходи щодо часткового переведення працівників на дистанційну роботу [6].

З огляду на це, перспективними є дослідження застосування дистанційних технологій не лише у процесі самостійної роботи студентів М(Ф)ЗВО, але й під час опанування матеріалу, вивчення

якого передбачено робочими навчальними планами підготовки магістрів з фармацевтичних спеціальностей на лекціях та практичних заняттях. Окрім того, надважливим є проведення спеціальних занять з викладачами щодо розроблення й упровадження дистанційних курсів з навчальних дисциплін, що має бути зорієнтованим не лише на досягнення студентами освітніх результатів, але й урахувати потижневе планування навчально-пізнавальної роботи усіх суб'єктів навчання, принципи ергономіки.

Висновки. Викладене створює теоретичне підґрунтя для формулювання низки узагальнень.

1. Дослідження досвіду організації самостійної роботи майбутніх фахівців-фармацевтів з органічної хімії у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця, Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова, Одеському національному медичному університеті, Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського, Національному фармацевтичному університеті дало змогу виявити, що дистанційне навчання як форма організації та реалізації освітнього процесу має широке застосування. Це обумовлено низкою переваг, серед яких – індивідуалізація процесу надання і засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності, що відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчальної діяльності із використанням ресурсів модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища, тобто MOODLE.

2. З'ясовано, що система MOODLE має повсюдне впровадження й застосування в організації самостійної роботи студентів М(Ф)ЗВО, оскільки вона є надійною в експлуатації та зручною у використанні та управлінні освітнім процесом; характеризується модульністю, сумісністю, безпечністю тощо. У процесі аналізу практики організації самостійної роботи майбутніх фармацевтів з навчання органічної хімії виявлено, що система MOODLE орієнтована, насамперед, на забезпечення інтерактивної екстериторіальної взаємодії між учасниками освітнього процесу, надає сучасні засоби управління контентом та різні варіанти навчально-методичного забезпечення: методичні рекомендації для самостійної роботи, список рекомендованих джерел, тестові завдання для вхідного й вихідного контролю знань, перелік запитань до іспиту тощо. При цьому можна використовувати тексти, презентації, таблиці, схеми, графіки, відеоматеріали, link в мережі Інтернет, допоміжні файли та інші матеріали. За результатами виконання студентами завдань викладач може оцінювати навчальні досягнення студентів та давати коментарі.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають в обґрунтуванні методичних можливостей для викладачів і студентів фармацевтичного факультету НМУ імені О.О. Богомольця щодо

застосування засобів дистанційного навчання в організації самостійної роботи з органічної хімії за допомогою сервісів Google, зокрема платформи Google Classroom.

Список використаних джерел:

1. Биков, ВЮ., 2009. 'Моделі організаційних систем відкритої освіти', Монографія, Київ: *Атіка*, 684 с.
2. Бобрицька, ВІ., 2014. 'Освітня політика Швейцарії у сфері інформатизації освіти: уроки для України', *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 17. *Теорія та практика навчання і виховання*, № 25, С.10-17.
3. Бобрицька, ВІ., Процька, СМ., 2019. 'Організаційно-педагогічні умови використання електронних навчальних курсів в освітньому процесі закладів вищої освіти України', *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук.праць, Київ: *Вид-во Нац. авіац. ун-ту "НАУ-друк"*, № 15, С. 19-24.
4. Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, 2020. Офіційний web-сайт. Доступно: <<https://www.vnmu.edu.ua/ru>> [Дата звернення 28 Березня 2020].
5. Кремінь, ВГ. (ред), 2008. 'Енциклопедія освіти', Київ: *Юрінком Інтер*, 2008, 1040 с.
6. Міністерство освіти і науки України, 2020. 'Рішення Уряду про продовження загальнонаціонального карантину до 24 квітня', *Опубліковано 25 березня 2020 року о 13:32* Доступно: <<https://mon.gov.ua/ua/news/zagalnonacionalnij-karantin-prodovzhenodo-24-kvitnya-rishennya-uryadu>> [Дата звернення 27 Березня 2020].
7. Колос, КР., 2011. 'Система MOODLE як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти', Автореферат дисертації кандидата наук, *Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*, Київ, 22 с.
8. Міністерство охорони здоров'я України, 2014. 'Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я на період 2015-2020 років'. Доступно: <<http://moz.gov.ua/uploads/o/691-strategiya.pdf>> [Дата звернення 28 Березня 2020].
9. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, 2020. Офіційний web-сайт. Доступно: <<http://nmuofficial.com/>> [Дата звернення 29 Березня 2020].
10. Національний фармацевтичний університет (НФаУ), 2020. Офіційний web-сайт. Доступно: <<https://nuph.edu.ua/>> [Дата звернення 29 Березня 2020].
11. Ніженковська, ІВ., Головченко, ОІ., 2019. 'Органічна хімія : Силабус навч. дисц. підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої кваліфікації "Магістр фармації" спец. 226 "Фармація, промислова фармація"', Київ : *НМУ імені О.О. Богомольця*, 13 с.
12. Ніженковська, ІВ., Глушаченко, ОО., Головченко, ОІ., 2011. 'Особливості самостійної роботи майбутніх провізорів з дисципліни "Органічна хімія" в умовах Болонської системи', *Медична освіта*, № 4, С. 53-57.

13. Одеський національний медичний університет, 2020. Офіційний web-сайт. Доступно: <<https://onmedu.edu.ua/>> [Дата звернення 28 Березня 2020].
14. Речицький, ОН., Решнова, СФ., Койфман, ОР., 2001. 'Проблеми відбору змісту і організації лабораторних занять з органічної хімії у ВНЗ', *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Пед. науки*. Чернігів, Вип. 5, С. 28-30.
15. Рижов, ОА., Райкова, ТС., Дарій, ВІ. 2010. 'Особливості впровадження інформаційних технологій у систему післядипломної освіти провізорів при вивченні нових лікарських засобів', *Запорізький державний медичний університет. Запорожский медицинский журнал*, Том 12, №5 (225), С. 224–228.
16. Кабінет Міністрів України, 2020. 'Постанова "Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19" від 11 березня 2020 р. № 211'. Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>> [Дата звернення 30 Березня 2020].
17. Кабінет Міністрів України, 2015. 'Постанова "Про затвердження переліку галузей і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти" від 29 квітня 2015 № 266'. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>> [Дата звернення 30 Березня 2020].
18. Стрельцова, НЮ., 2013. 'Організація самостійної роботи студентів фармацевтичного факультету при вивченні органічної хімії', *Педагогіка і психологія професійної освіти*, № 3, С. 162-170.
19. Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, 2020. Офіційний web-сайт. Доступно: <<https://www.tdmu.edu.ua/>> [Дата звернення 28 Березня 2020].
20. Шпак, А., Решнова, С., 2002. 'Ефективність використання системи пізнавальних задач з органічної хімії для самостійної роботи студентів', *Педагогічні науки: зб. наук. праць*, Херсон: ХДПУ, Вип. XXIX, С. 87-91.

References:

1. Bikov, VYu., 2009. 'Modeli organizacijnih sistem vidkritoj osviti (Models of organizational systems of open education)', *Monografiya*, Kiyiv: Atika, 684 s.
2. Bobricka, VI., 2014. 'Osvitnya politika Shvejcariji u sferi informatizaciji osviti: uroki dlya Ukrajini (Educational policy of Switzerland in the sphere of Informatization of education: lessons for Ukraine)', *Naukovij chasopis NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 17. Teoriya ta praktika navchannya i vihovannya*, № 25, S.10-17.
3. Bobricka, VI., Procka, SM., 2019. 'Organizacijno-pedagogichni umovi vikoristannya elektronnih navchalnih kursiv v osvitnomu procesi zakladiv vishoyi osviti Ukrajini (Organizational-pedagogical conditions of the use of e-learning courses in educational process of higher educational institutions of the Ukraine)', *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Pedagogika. Psihologiya: zb. nauk.prac*, Kiyiv: Vid-vo Nac. aviac. un-tu "NAU-druk", № 15, S. 19-24.
4. Vinnickij nacionalnij medichnij universitet im. M.I. Pirogova, 2020.

- Oficijnij web-sajt (The official web-site). Dostupno: <<https://www.vnmu.edu.ua/ru>> [Data zvernennya 28 Bereznya 2020].
5. Kremin, VG. (red), 2008. 'Enciklopediya osviti (Encyclopedia of education)', Kiyiv: *Yurinkom Inter*, 2008, 1040 s.
 6. Ministerstvo osviti i nauki Ukrayini, 2020. 'Rishennya Uryadu pro prodovzhennya zagalnonacionalnogo karantynu do 24 kvitnya (The Government's decision on the extension of the national quarantine until April 24)', *Opublikovano 25 bereznya 2020 roku o 13:32*. Dostupno: <<https://mon.gov.ua/ua/news/zagalnonacionalnij-karantin-prodovzhenodo-24-kvitnya-rishennya-uryadu>> [Data zvernennya 27 Bereznya 2020].
 7. Kolos, KR., 2011. 'Sistema MOODLE yak zasib rozvitku predmetnih kompetentnostej uchiteliv informatiki v umovah distancijnoyi pislyadiplomnoyi osviti (System MOODLE as a means of development of subject competences of teachers in terms of distance postgraduate education', author's abstract of dissertation of candidate of Sciences, Institute of information technologies and learning tools of NAPS of Ukraine)', *Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, Institut informacijnih tehnologij i zasobiv navchannya NAPN Ukrayini*, Kiyiv, 22 s.
 8. Ministerstvo ohoroni zdorov'ya Ukrayini, 2014. 'Nacionalna strategiya reformuvannya sistemi ohoroni zdorov'ya na period 2015-2020 rokiv (National strategy of reforming the system of health for the period 2015-2020)'. Dostupno: <<http://moz.gov.ua/uploads/o/691-strategiya.pdf>> [Data zvernennya 28 Bereznya 2020].
 9. Nacionalnij medichnij universitet imeni O.O. Bogomolcya, 2020. Oficijnij web-sajt (The official web-site). Dostupno: <<http://nmuofficial.com/>> [Data zvernennya 29 Bereznya 2020].
 10. Nacionalnij farmacevtichnij universitet (NFaU), 2020. Oficijnij web-sajt (The official web-site). Dostupno: <<https://nuph.edu.ua/>> [Data zvernennya 29 Bereznya 2020].
 11. Nizhenkovska, IV., Golovchenko, OI., 2019. 'Organichna himiya : Silabus navch. disc. pidgotovki fahivciv drugogo (magisterskogo) rivnya vishoyi osviti osvitnoyi kvalifikaciyi "Magistr farmaciyi" spec. 226 "Farmaciya, promislova farmaciya" (Organic chemistry : the syllabus of the textbook. discitis. of training second (master's) level of higher education educational qualification "Master of pharmacy" spec. 226 "Pharmacy, Industrial Pharmacy")', Kiyiv : *NMU imeni O.O. Bogomolcya*, 13 s.
 12. Nizhenkovska, IV., Glushachenko, OO., Golovchenko, OI., 2011. 'Osoblivosti samostijnoyi roboti majbutnih provizoriv z disciplini "Organichna himiya" v umovah Bolonskoyi sistemi (Peculiarities of independent work of future pharmacists in the subject "Organic chemistry" in the context of the Bologna system)', *Medichna osvita*, № 4, S. 53-57.
 13. Odeskij nacionalnij medichnij universitet, 2020. Oficijnij web-sajt (The official web-site). Dostupno: <<https://onmedu.edu.ua/>> [Data zvernennya 28 Bereznya 2020].
 14. Rechickij, ON., Reshnova, SF., Kojfman, OR., 2001. 'Problemi vidboru zmistu i organizaciyi laboratornih zanyat z organichnoyi himiyi u VNZ (Problems of content selection and organization of laboratory chemistry classes at universities)', *Visnik Chernigivskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Ped. nauki*. Chernigiv, Vip. 5, S. 28-30.

15. Rizhov, OA., Rajkova, TS., Darij, VI. 2010. 'Osoblivosti vprovadzhennya informacijnih tehnologij u sistemu pislyadiplomnoyi osviti provizoriv pri vivchenni novih likarskih zasobiv (Features of introduction of information technologies into the system of postgraduate education of pharmacists in the study of new drugs)', *Zaporizkij derzhavnij medicnij universitet, Zaporozhskij medicinskij zhurnal*, Tom 12, №5 (225), S. 224–228.
16. Kabinet Ministriv Ukraini, 2020. 'Postanova "Pro zapobigannya poshirennju na teritoriji Ukraini koronavirusu COVID-19" vid 11 bereznja 2020 r. № 211 (Decree "On Prevention of the Spread of COVID-19 Coronavirus on the Territory of Ukraine" of March 11, 2020, No. 211)'. Dostupno: <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriji-ukrayini-koronavirusu-covid-19>> [Data zvernennja 30 Bereznja 2020].
17. Kabinet Ministriv Ukraini, 2015. 'Postanova "Pro zatverdzhennja pereliku galuzej i specialnostej, za yakimi zdijsnyuyetsja pidgotovka zdobuvachiv vishoyi osviti" vid 29 kvitnja 2015 № 266 (Decree "On approval of the list of industries and specialties by which higher education applicants are trained" of April 29, 2015 No. 266)'. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>> [Data zvernennja 30 Bereznja 2020].
18. Strelcova, NYu., 2013. 'Organizacija samostijnoyi roboti studentiv farmacevtichnogo fakultetu pri vivchenni organichnoyi himiyi (Organization of independent work of students of the Faculty of Pharmacy in the study of organic chemistry)', *Pedagogika i psihologiya profesijnoyi osviti*, № 3, S. 162-170.
19. Ternopilskij nacionalnij medicnij universitet imeni I. Ya. Gorbachevskogo, 2020. Oficijnij web-sajt (The official web-site). Dostupno: <<https://www.tdmu.edu.ua/>> [Data zvernennja 28 Bereznja 2020].
20. Shpak, A., Resnova, S., 2002. 'Efektivnist vikoristannja sistemi piznavalnih zadach z organichnoyi himiyi dlya samostijnoyi roboti studentiv (Efficiency of using the system of cognitive problems in organic chemistry for independent work of students)', *Pedagogichni nauki: zb. nauk. prac*, Herson: HDPU, Vip. XXIX, S. 87-91.

DOI 10.33930/ed.2019.5007. 21(3)-6

УДК 378.091:001.895]:378.147

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ
ВИКЛАДАЧА ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

*WAYS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF
TEACHER'S READINESS TO THE INTRODUCTION OF
INNOVATIVE TEACHING METHODS IN THE EDUCATIONAL
PROCESS OF HIGHER EDUCATION INST
TUTIONS*

**Н. В. Науменко
С. І. Миронченко
А. В. Козлов**

Актуальність теми дослідження. Сьогодні сучасна система вищої освіти ставить завдання неухильно вдосконалювати форми і методи освітнього процесу, максимально наближати його організацію до вимог сучасності, надавати кожному здобувачу освіти якісну й ефективну освіту.

Постановка проблеми. Пріоритетними напрямками державної політики в розвитку вищої освіти є особистісно-орієнтоване навчання, постійне підвищення якості освітнього процесу, оновлення його змісту й форм, запровадження сучасних інноваційних методів та технологій навчання, інтеграція вітчизняної освіти до європейських та світових освітніх просторів. Однією з умов, що позитивно впливає на ефективність і результативність освітнього процесу є формування та розвиток готовності викладача до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес вищої школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Професійна підготовка викладача

Urgency of the research. Today, the modern system of higher education aims to continuously improve the forms and methods of the educational process, to bring its organization closer to the requirements of modern times, to provide each educator with quality and effective education.

Target setting. Public policy priorities in the development of higher education are personal-oriented studying, continuous improvement of the quality of the educational process, updating of its content and forms, introduction of modern innovative methods and technologies of education, integration of national education into European and world educational spaces. One of the conditions that positively affects the efficiency and effectiveness of the educational process is the formation and development of the teacher's readiness to introduce the innovative teaching methods in the educational process of higher education.

Actual scientific researches and issues analysis. The teacher training was considered by

розглядалась науковцями в різних аспектах: компоненти професійної підготовки (В. Євдокимов, І. Зязюн, В. Лозова, І. Прокопенко), підходи до створення професіограми викладача (Н. Кузьміна), особистість викладача (І. Чернокозов), професійна культура викладача (О. Абдуліна). Проблема формування готовності викладачів до впровадження інноваційних методів в освітній процес ЗВО в контексті роботи з іноземними студентами не достатньо висвітлена.

Постановка завдання.

Висвітлення шляхів формування та розвитку готовності викладачів ЗВО до впровадження інноваційних методів навчання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні викладання навчальних дисциплін має бути пов'язано з переглядом низки організаційно-педагогічного забезпечення освітнього процесу в рамках переходу від репродуктивного навчання до педагогіки співробітництва. З цією метою викладачі взяли участь у навчальному тренінгу "Інноваційна діяльність викладача", який складався з декількох міні тренінгів. Метою тренінгу було: набуття викладачами нових професійних навичок та умінь; опанування нових технологій у викладацькій практиці; оволодіння прийомами ефективного спілкування, особливостями реагування, власної поведінки; пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем; формування та розвиток навичок взаємодії між учасниками освітнього процесу; прищеплення вмінь застосовувати

scientists in various aspects: components of professional training (V. Yevdokimov, I. Ziazun, V. Lozova, I. Prokopenko), approaches to the creation of the teacher professiogram (N. Kuzmina), teacher's personality (I. Chernokozov), teacher's professional culture (A. Abdullina). The problem of formation of teachers' readiness to introduction of innovative methods in the educational process of higher education institutions in the context of work with foreign students is insufficiently covered.

The research objective.

Presentation of ways of formation and development of teachers readiness of higher education institutions to introduce innovative teaching methods.

The statement of basic materials. Today the teaching of the subjects should be related to the review of a number of organizational and pedagogical support of educational process in the framework of the transition from reproductive studying to pedagogy of cooperation. To this end, the teachers took part in the training "Innovative activities of the Teacher", which consisted of several mini-trainings. The aim of the training was to develop new professional skills in teachers; acquisition of new technologies in teaching practice; learning how to communicate effectively, how to react, and how to behave; the search for effective solutions to the problems identified; formation and development of communication skills among participants of the educational process; development of skills to apply various forms of organization and innovative teaching methods.

різноманітні форми організації та інноваційні методи навчання.

Висновки. Викладачі відмітили, що після навчального тренінгу зросла мотивація до впровадження інноваційних методів навчання, тому як на власному досвіді побачили їх можливості щодо отримання, усвідомлення та узагальнення інформації.

Ключові слова: професійна підготовка викладачів, готовність, освітній процес, заклади вищої освіти, іноземні студенти, методика викладання навчальних дисциплін, інноваційні методи навчання, навчальний тренінг

Conclusions. The teachers noted that after the educational training the motivation for introduction of innovative teaching methods has increased, as on their own experience they saw their possibilities of obtaining, understanding and generalizing information.

Keywords: professional teacher training, readiness, educational process, institutions of higher education, foreign students, teaching methods of subjects, innovative teaching methods, educational training

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні сучасна система вищої освіти ставить завдання неухильно вдосконалювати форми і методи освітнього процесу, максимально наближати його організацію до вимог сучасності, надавати кожному здобувачу освіти якісну й ефективну освіту. Пріоритетними напрямками державної політики в розвитку вищої освіти є особистісно-орієнтоване навчання, постійне підвищення якості освітнього процесу, оновлення його змісту й форм, запровадження сучасних інноваційних методів та технологій навчання, інтеграція вітчизняної освіти до європейських та світових освітніх просторів. Розвиток вищої освіти має підпорядковуватись законам ринкової економіки держави.

Зазначені вимоги визначають необхідність розгляду шляхів, які забезпечують вирішення поставленого педагогічного завдання, позитивно впливають на ефективність і результативність освітнього процесу.

Одним з таких шляхів є формування та розвиток готовності викладача закладу вищої освіти до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес вищої школи.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вирішення проблеми впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес вищої школи, у свою чергу, пов'язано з вирішенням питання про підготовку викладача закладу вищої освіти до такого виду діяльності.

Питання підготовки викладача були предметом уваги в працях педагогів-класиків Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, А. Дистервега, К. Ушинського, які вважали, що, крім знань предмета і методики його викладання, важливу роль у підготовці гарного викладача відіграють його якості як особистості. Ця проблема віднайшла своє відображення в працях науковців у період становлення радянської школи: А. Луначарського, П. Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Нею займалися також західні вчені: Д. Аллен, Р. Буш, Г. Дод, А. Дреер, Д. Отт, П. Томпсон та ін.

Серед сучасних науковців обґрунтуванням загальних питань професійної підготовки викладача та її окремих компонентів займалися А. Бойко, О. Абдуліна, В. Гриньова, В. Євдокимов, І. Зязюн, О. Іонова, І. Ісаєв, Л. Кондрашова, В. Лозова, І. Прокопенко, В. Сластьонін, А. Троцько.

Зміни, які відбуваються сьогодні в державі та світі на політичному, економічному та соціальному рівнях; посилена увага до всебічного розвитку та конкурентноспроможності особистості фахівця; розробка та впровадження нових інформаційних та освітніх технологій – усе це визначає принципово нові вимоги до педагогічних працівників. Педагогічна діяльність дедалі більше стає сферою практичного людинознавства, однією з провідних умов розвитку особистості людини.

У наш час потрібна яскрава творча особистість викладача, яка опанувала досягнення науки про людину й закономірності її розвитку, нові педагогічні технології та мистецтво спілкування.

Професор Н. Кузьміна обґрунтувала основні підходи до створення професіограми викладача, визначила сукупність головних компонентів педагогічної діяльності. Вона виділила педагогічні здібності викладача: конструктивні – здатність відбирати й композиційно будувати навчально-виховний матеріал стосовно вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти; організаторські – здатність включати здобувачів освіти в різні види діяльності й робити колектив інструментом впливу на кожен окрему особистість; комунікативні – здатність будувати правильні взаємовідносини зі здобувачами освіти [4].

У кодексі професійної етики викладача, розробленому І. Чернокозовим, поставлено вимоги до педагога як особистості. Він містить норми педагогічної моралі, а також рекомендує узагальнені моделі поведінки в типових для педагогічної праці ситуаціях. Як зазначає автор, ці узагальнення відповідають соціальним і моральним ідеалам моделі поведінки; водночас вони є не рецептами, а лише своєрідними орієнтирами, що стимулюють творчість викладача в конкретних ситуаціях [6].

Зміст професійної культури викладача, як стверджує О. Абдуліна, включає насамперед культуру мислення і праці, культуру спілкування і мовлення [1].

Аналіз наукових досліджень дозволив визначити, що проблема формування готовності викладачів до впровадження інноваційних методів в освітній процес закладів вищої освіти не достатньо висвітлена та заслуговує на нашу увагу в умовах викладання навчальних дисциплін іноземним студентам. На нашу думку, саме така підготовка є найбільш значущою для іноземних студентів тому, що цей контингент відзначається надмірною різнобічною гетерогенністю і потребує застосування індивідуального підходу та найбільш широкого спектру сучасних технологій навчання.

Формулювання цілей і завдань статті. Метою статті є висвітлення шляхів формування та розвитку готовності викладачів закладів вищої освіти до впровадження інноваційних методів навчання при викладанні навчальних дисциплін іноземним студентам.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі суспільного розвитку вищої школи потрібно відмовитися від набутих стереотипів професійної підготовки іноземних студентів і так організувати освітній процес, щоб здобувачі освіти пройшли всі етапи професійного становлення, які б забезпечили формування професійних компетентностей, цілісного досвіду самонавчання та набуття практичних навичок для наступної професійної діяльності фахівця з урахуванням особливостей зазначеної категорії. Через те викладання дисциплін має бути пов'язано з переглядом низки організаційно-педагогічного забезпечення освітнього процесу в рамках переходу від репродуктивного навчання до педагогіки співробітництва.

Проблема вищої школи полягає в тому, що викладачі кафедр закладів вищої освіти, вирішуючи щодня питання організації освітньої діяльності здобувачів освіти, не мають достатніх психолого-педагогічних та методичних знань та організовують освітній процес так, як це робили їхні досвідченіші колеги, або спираючись на власний досвід.

Вирішення зазначених завдань стає можливим тільки за умови готовності викладачів закладів вищої освіти до впровадження в освітній процес інноваційних методів навчання.

З метою визначення ставлення викладачів до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес було здійснено анкетування та самодіагностика педагогів кафедри "Патологічна фізіологія" за для констатації первинної інформації з метою визначення стану їхньої готовності до впровадження інноваційних методів навчання, а також визначення схильності до інноваційного підходу в навчанні.

Анкетування викладачів дало нам змогу визначити, що майже 70 % викладачів вбачають недоліки в методиці викладання навчальних дисциплін іноземним студентам. Результати

самодіагностики викладачів щодо їхньої здатності до інноваційної діяльності показали, що за 10-ти бальною шкалою 30 % викладачів поставили собі оцінку “5”, а 70 % – “8” балів.

Труднощі, які відчують викладачі під час упровадження інноваційних форм та методів в освітній процес під час викладання навчальних дисциплін іноземним студентам є: надмірна насиченість матеріалу, психологічна неготовність студентів-іноземців до сприйняття інновацій, консерватизм в освіті, слабка обізнаність викладачів щодо інноваційних методів навчання та впровадження їх на різних етапах навчальних занять, невпевненість в позитивному результаті.

Однак, аналіз анкетування та самодіагностики викладачів щодо готовності їх до інноваційного підходу в навчанні показав, що майже 40% респондентів вважають необхідним під час підготовки до заняття вивчати інтереси та побажання тих, хто навчається. Тільки 15 % у виборі методів навчання вважають кращим експериментувати, шукати та випробовувати нові методики. 45 % викладачів вбачають, що ефективність навчання вища, коли студенти працюють під керівництвом викладача.

Спостереження та бесіди з викладачами показали, що більшість з них під час практичних та семінарських занять, враховуючи особливості навчання іноземних студентів, більшою мірою використовують репродуктивні методи навчання, під час яких студенти мають усно або письмово відтворити матеріал, що вивчається. А перевірка рівня засвоєння інформації здійснюється за допомогою тестових завдань. Застосування інноваційних методів обмежується використанням мультимедійних комп'ютерних засобів.

Було визначено, що майже всі викладачі позитивно ставляться до використання інноваційного навчання у процесі фахової підготовки іноземних студентів. Майже кожен з викладачів показав розуміння сутності та переваг інноваційного навчання, виявив бажання застосовувати діалогово-дискусійні методи навчання та використовувати методи, які б дозволили студентам-іноземцям не тільки відтворювати почуту інформацію, але й розуміти її, визначаючи логічні зв'язки між поняттями та явищами.

Підсумовуючи результати анкетування можна зазначити, що більшість викладачів відчують потребу в застосуванні інноваційних методів на етапах розуміння, застосування, аналізу та оцінки інформації. Викладачі знайомі з інноваційними методами викладання, але не в повному обсязі застосовують їх на практиці.

Таким чином, підготовлений до інноваційної професійної діяльності педагог має здатність усвідомлювати смисл і цілі освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасної вищої освіти; розуміє сучасні реалії у співвідношенні з вимогами особистісно орієнтованої освіти, а освітнього процесу – з критеріями інноваційної діяльності; вміє продуктивно, нестандартно

організувати освітній процес; забезпечувати умови для творчості здобувачів освіти та використання інноваційних методів для стимулювання їхнього розвитку; здатен володіти технологіями, формами і методами інноваційного навчання; вміє аналізувати зміни в освітній діяльності; здатен до креативності та творчості, оцінки власної діяльності, розуміння важливості пошуку шляхів формування готовності до інноваційної діяльності.

Формування та розвиток готовності викладача до впровадження інноваційних методів навчання в освітньому процесі уможлиблюються шляхом спеціального навчання викладачів до проведення занять в інтерактивній формі.

Погоджуємось з думкою науковців [2], що формування та розвиток готовності викладача до впровадження інноваційних методів можливо забезпечити шляхом проведення навчальних тренінгів, міні-лекцій.

Навчальні тренінги, як зазначає І. Манохіна, являють собою форму навчання, під час якої відбувається невимушене комфортне спілкування між учасниками в процесі виконання практичних завдань за допомогою інтерактивних методів навчання, групових форм та співробітництва. Науковець наголошує, що тренінги це не просто метод оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками в певній темі, але й процес розуміння свого внутрішнього світу та себе по відношенню до інших суб'єктів спільної діяльності, процес саморозвитку та самовдосконалення [5].

Розглядаючи тренінг як форму організації навчання, можна визначити його особливості: навчальна діяльність відбувається в активному інтерактивному середовищі, де всі учасники взаємодіють між собою та тренером; кожен приймає спільні цілі, як власні, тому у колективній діяльності набуває власного досвіду; всі учасники можуть вільно висловлювати свої думки та набувають навичок певної моделі поведінки.

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу такі переваги навчальних тренінгів: учасники набувають нових практичних умінь та навичок, формують професійні та особистісні якості, оволодівають сучасними методами та технологіями навчання, набувають навичок ефективного педагогічного спілкування, формують позитивне мислення, набувають навичок прийняття спільних рішень у нестандартних ситуаціях.

Навчальні тренінги включають в себе різноманітні активні та інтерактивні методи та техніки, які уможливлюють взаємонавчання та взаємодію між усіма учасниками навчального процесу. У процесі тренінгу застосовується система методів активного навчання, а саме: ігрові методи, кейси, групові дискусії, мозковий штурм, відеоаналіз, мінілекції та ін.

Як зазначає в своєму дослідженні С. Коломійченко [3], інтерактивні методи, які використовуються під час тренінгів,

дозволяють більш ефективно засвоювати матеріали, тому як спрямовані на різні рівні сприйняття інформації людиною: інтелектуальний (круглі столи, мозкові штурми, кейси, ситуаційний аналіз), емоційний (розігрування ролей) та фізичний (фізичні вправи) рівні.

Відтак, з метою формування та розвитку готовності викладачів до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес під час викладання навчальних дисциплін іноземним студентам, нами було розроблено та організовано навчальний тренінг “Інноваційна діяльність викладача”, який тривав кілька днів та складався з декількох мінітренінгів: тренінг “Інноваційне навчання”, тренінг “Класифікація та узагальнення інноваційних педагогічних технологій”, тренінг “Впровадження форм і методів інтерактивного навчання в освітній процес”.

Метою навчального тренінгу “Інноваційна діяльність викладача” було: формування та розвиток готовності викладачів до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес ЗВО; оволодіння прийомами ефективного спілкування, особливостями реагування, власної поведінки; пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем; формування та розвиток навичок взаємодії між учасниками освітнього процесу; прищеплення вмінь застосовувати різноманітні форми організації та інноваційні методи навчання.

Під час тренінгу було створено неформальне, невимушене спілкування, яке відкривало перед викладачами безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вони зібралася. Учасники із задоволенням виконували тренінгові вправи, які були спрямовані на взаємодію, тому що ці методи робили процес навчання цікавим, не обтяжливим.

Метою міні тренінгу “Інноваційне навчання” було осмислити сутність та ознаки інноваційного навчання, складові готовності викладача до інноваційного навчання.

На першому етапі тренінгу ми запропонували учасникам прослухати міні-лекцію з використанням слайдів, в якій ми розкрили сутність поняття “інновації”, сутність та особливості інноваційного навчання; окреслили компоненти та критерії готовності викладача до інноваційного навчання; визначили умови запровадження інноваційного навчання у вищій школі.

Далі ми надали можливість викладачам висловити власну думку про необхідність та можливість запровадження інноваційного навчання у вищій школі, запропонувавши питання для обговорення: чи підтримуєте Ви запровадження інноваційного навчання у вищій школі та які проблеми запровадження інноваційного навчання з іноземними студентами Ви бачите?

На другому етапі тренінгу викладачі власне налаштовувались на інноваційне навчання, виконуючи відповідні практичні вправи.

Виконуючи завдання методом кооперативного навчання “Карусель думок” викладачі мали охарактеризувати компоненти інноваційного освітнього середовища, познайомитися з прийомом розминки, розподілу на команди та обговорити ефективність цих прийомів і методів.

Метою третього завдання було встановити принципи і правила ефективної роботи в інноваційному режимі, обговорити значущість регламентування діяльності учасників інноваційного навчання.

Для виконання завдання викладачам за допомогою методу “Лист по колу” було запропоновано на аркуші паперу по черзі записати один принцип, який має бути взятий за основу для ефективності взаємодії під час навчання.

Міні тренінг “Класифікація та узагальнення інноваційних педагогічних технологій” передбачав у ході колективної діяльності визначити сутність і складові інновацій в освіті, зокрема педагогічних інновацій, створити банк педагогічних інноваційних технологій закладу вищої освіти. В ході виконання тренінгових вправ викладачі розвивали навички інноваційного мислення; комунікативні уміння; вміння проводити систематичну педагогічну саморефлексію; демократичний стиль мислення та демократичний стиль спілкування, відносин; тьюторські навички в роботі викладачів.

Для цього ми запропонували пограти в гру “Банк інновацій”. Обговорення проблеми з учасниками проводилося у формі “мозкового штурму”. Відповіді записувалися та узагальнювалися. Викладачі мали запропонувати ідеї, що є основним капіталом сучасних викладачів та що є основною педагогічною інвестицією, яку викладач може покласти в уявний банк, щоб він запрацював.

Таким чином, в ході мозкового штурму учасники дійшли висновку, що основний капітал викладача – професіоналізм, а інвестицією є застосування інновацій. Але найголовніше, необхідно ще раз усвідомити через образ, через поняття, через символ, що таке для кожного з вас бути педагогом і чим у сприйнятті кожного з вас є інновації.

Говорячи про головні інвестиції – інновації та виконуючи наступну вправу викладачі визначали сутнісні характеристики “інновацій” та факторів виникнення інновацій. Отримавши теоретичну інформацію, викладачі повинні були вивчити головну інвестицію та формувати Банк інвестицій. Для цього командам ми надали матеріали з описами найвідоміших і найзастосовуваних в освіті педагогічних інноваційних технологій.

Для виконання першого завдання учасники мали ознайомитися із картками, обговорити їх зміст. На наступному етапі шляхом колективного обговорення викладачі мали дійти спільної думки: з існуючих технологій обрати дві, які уможливляють їх застосування в освітньому процесі з іноземними студентами, які вже,

можливо, застосовуються у їхній педагогічній діяльності, які викладачам необхідно віднести до свого власного банку як першоетапну інвестицію.

Таким чином, кожна група мала презентувати обрані дві технології за таким алгоритмом:

- назва технології, моделі, сутність;
- чому ви її обрали (критерії, мотиви, причини тощо)?
- як саме будете застосовувати у своїй роботі, чи як уже застосовуєте?

Тренінг “Впровадження форм і методів інтерактивного навчання в освітній процес” передбачав формування умінь використовувати форми та методи інтерактивного навчання відповідно до мети та етапів навчального заняття. Виконуючи завдання тренінгу, учасники не тільки отримували інформацію щодо активного та інтерактивного навчання, але й на собі відчули можливості застосування тих чи інших методів на різних етапах занять відповідно до мети.

На основному етапі, враховуючи досвід викладачів та інформацію, яку вони отримали під час навчання на попередніх тренінгах, ми запропонували учасникам за допомогою методу “Мозкова атака” з’ясувати, що їм відомо про інтерактивне навчання. Для цього кожен мав записати на аркуші по 3 слова, з якими асоціюється “інтерактивне навчання”. Після виконання завдання ми провели узагальнення та обрали слова, які збіглися у кожного, тим самим виробили погляд на інтерактивне навчання.

За допомогою міні-лекції ми узагальнили знання викладачів щодо інтерактивного навчання та наголосили, що впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес змінює підходи до формування знань, умінь та навичок здобувачів освіти, зводячи його до спілкування, де здобувачі освіти та викладач є активними учасниками процесу навчання, в ході якого вони діляться власними думками, аргументують свою точку зору, обговорюють перспективи рішень. Метою інтерактивного навчання є не оволодіння знаннями, вміннями та навичками, хоча і це не виключається, а формування в процесі взаємодії та співпраці здатності оперувати цими знаннями, знаходити або створювати ті, які будуть найефективнішими для розв’язання нестандартних професійних ситуацій, приймаючи на себе взаємну відповідальність за результати спільної діяльності.

Для того, щоб залучити учасників тренінгу до дискусії та обміну думками, ми запропонували з’ясувати їхнє ставлення до цих методів за допомогою методу “Порожнє крісло”. Завершуючи міні-тренінг, тим самим ми завершили весь цикл навчального тренінгу. На заключному етапі ми запропонували викладачам за допомогою вправи “Продовж вислів”: (на цьому тренінгу я.....усвідомила, дізналася.....) виразити своє думку щодо очікувань та результатів навчання.

Після проведення навчального тренінгу з викладачами ми запропонували їм пройти експрес-анкетування “Готовність викладачів до застосування інноваційних технологій”, де вони мали оцінити від 0 до 10 балів деякі аспекти впровадження інноваційних технологій до та після навчального тренінгу. А також дати відповіді на запитання:

- Чи відрізняються у вас схеми “до” і “після”? У чому полягають відмінності?
- У яких напрямках треба розвивати свою готовність?
- Які рекомендації після проходження тренінгу ви б надали викладачам з упровадження інноваційних методів навчання при викладанні навчальних дисциплін іноземним студентам?

У своїх відповідях викладачі зазначили, що відмінності у схемі “до” і “після” суттєво відрізняються. Вони відмітили, що після навчального тренінгу зростає мотивація до впровадження інноваційних методів навчання, тому як на власному досвіді побачили їх можливості щодо отримання, усвідомлення та узагальнення інформації.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведене дослідження свідчить, що формування та розвиток готовності викладачів до впровадження інноваційних методів навчання в освітній процес ЗВО можливе за умови їхньої участі в навчальному тренінгу “Інноваційна діяльність викладача”. Рекомендацією для викладачів, які працюють з іноземними студентами, є поступове введення інноваційних методів під час вивчення навчальних дисциплін. Викладачі мають сприяти формуванню у студентів-іноземців умінь та навичок самостійного пошуку інформації, її аналізу, а також формуванню навичок професійного спілкування та взаємодії групах.

Список використаних джерел:

1. Абдуллина, ОА., 1992. ‘Структура базового блока педагогического образования и технология его диагностики’, Ч. 1. Москва: Просвещение.
2. Галімов, АВ., 2009. ‘Дослідження можливостей соціально психологічного тренінгу щодо формування комунікативних та емпатійних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери’, *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”*, № 1, С. 42–47.
3. Коломійченко, СЮ., 2010. ‘Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями’. Автореферат дисертації кандидата наук, *Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 22 с.
4. Кузьмина, НВ., Реан АЛ., 1993. ‘Профессионализм педагогической деятельности’, СПб. : Питер, 334 с.

5. Манохіна, І., 2012. 'Тренінг як засіб формування готовності майбутнього соціального педагога до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування', *Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. наук. пр.* Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, № 37 (2), С. 16–22.
6. Чернокозов, ИИ., 1988. 'Профессиональная этика учителя'. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: *Рад. шк.*, 221 с.

References:

1. Abdullina, OA., 1992. 'Struktura bazovogo bloka pedagogicheskogo obrazovaniya i tehnologiya ego diagnostiki (The structure of the basic unit of teacher education and the technology of its diagnosis)', Ch. 1. Moskva: *Prosveshenie*.
2. Galimov, AV., 2009. 'Doslidzhennya mozhlivostej socialno psihologichnogo treningu shodo formuvannya komunikativnih ta empatijnih yakostej majbutnih fahivciv socialnoyi sferi (The study of the possibilities of social and psychological training on the formation of communicative and empathic qualities of future specialists in the social sphere)', *Zbirnik naukovih prac Hmelnickogo institutu socialnih tehnologij Universitetu "Ukrayina"*, № 1, S. 42–47.
3. Kolomijchenko, SYu., 2010. 'Pidgotovka majbutnogo vchitelya u vishih pedagogichnih navchalnih zakladah do organizaciyi fasilitacijnogo spilkuvannya z uchnyami (Preparation of the future teacher in higher pedagogical educational institutions for the organization of facitional communication with students)'. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, *Hark. nac. ped. un-t im. G. S. Skovorodi*, Harkiv, 22 s.
4. Kuzmina, NV., Rean AL., 1993. 'Professionalizm pedagogicheskoy deyatel'nosti (Professionalism of pedagogical activity)', SPb. : *Piter*, 334 s.
5. Manohina, I., 2012. 'Trening yak zasib formuvannya gotovnosti majbutnogo socialnogo pedagoga do roboti z ditmi-sirotami ta ditmi, pozbavlenimi batkivskogo pikluvannya (Training as a means of forming the readiness of the future social teacher to work with orphans and children deprived of parental care)', *Problemi suchasnoyi pedagogichnoyi osviti : zb. nauk. pr.* Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tichini, № 37 (2), S. 16–22.
6. Chernokozov, II., 1988. 'Professionalnaya etika uchitelya (Professional ethics for teachers)'. 2-е изд., перераб. и доп. Киев: *Рад. shk.*, 221 s.

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-7

УДК 261

ЕТИКА БІДНИХ У ХРИСТИЯНСЬКОМУ РЕАЛІЗМІ

ETHICS OF POOR PEOPLE IN CHRISTIAN REALISM

В. В. Бринов

Актуальність теми дослідження. Триваюча проблема соціальної нерівності потребує розгляду та пошуку шляхів вирішення. Важливо аналізувати ідеології, що намагаються подолати нерівність, на предмет дотримання загальних цінностей у своїх моральних установках, а також спрямованість на загальне суспільне благо. Метод Рейнхольда Нібура полягає в аналізі етики бідних через розгляд ідеології марксизму як ідеології бідного та робітничого класу.

Постановка проблеми. Технологічний прогрес не вирішує соціальні проблеми, а у деяких випадках посилює їх. Це відбувається через недоліки світової капіталістичної моделі, які полягають у нерівномірному розподілі привілеїв. Через це привілейований клас отримує всі здобутки прогресу та покращує своє життя, а бідні не мають доступу ні до технологій, ні до привілеїв. Через це зростає соціальна напруженість та з'являються передумови класових конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етику бідних та бідності аналізували теологи, філософи, суспільні діячі та економісти. Серед них Густаво

Urgency of the research. Urgent problem of social inequality needs consideration and solutions searching. It is important to analyze the ideologies that seek to overcome inequality in order to preserve the common values in their moral attitudes, as well as to focus on the common public good. Reinhold Niebuhr's method is to analyze the ethics of the poor through considering the ideology of Marxism as the ideology of the poor and the working class.

Target setting. Technological progress does not solve social problems, and in sometimes even increases them. It happens due to the imperfection of the world capitalist model, which results in the unequal distribution of privileges. Thus, the privileged class receives all the gains of progress and improves its quality of life, but the poor have no access both to technologies and privileges. It results in increasing of social tensions and helps for class conflicts to emerge.

Actual scientific researches and issues analysis. Ethics of the poor and poverty was studied and analyzed by theologians, philosophers, social scientists and

Гутьєррес, Іван Петрелла, Дарон Аджемоглу, Абхиджит Банерджі, Юваль Ной Харарі, Дітріх Хайнц, Вільям Джеймс, Дуглас Макінтош та інші.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз марксизму як етики бідних з точки зору християнського реалізму Рейнгольда Нібура.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто історичні передумови відносин між бідними та багатими представниками суспільства. Описано вплив капіталістичного суспільного ладу на посилення нерівності між багатими і бідними. Зазначено, що суспільні відносини пролетарі розглядають з позиції конфлікту класів. Описано, що ідеалістичний шлях до встановлення рівності полягає у марксистській ідеї світової революції та знищенні класів. Підкреслено, що деструктивний характер марксистського ідеалізму полягає у руйнації суспільства. Продемонстровано, що в основі ідей пролетарів лежать заздрість і бажання помсти, а не моральні цінності.

Висновки. З'ясовано, що Рейнгольд Нібура вважав марксизм ідеологією бідних, а соціалістів та комуністів – політичними представниками незаможного класу. Встановлено, що світоглядною етичною позицією пролетарів є соціальний ідеалізм та моральний цинізм. Визначено, що моральний цинізм проявляється у відкиданні етичних здобутків суспільства, у тому числі національних ідей. З'ясовано, що надії на побудову ідеального суспільства після світової революції є релігійними по своїй природі. Встановлено, що попри

economists. Among them there are Gustavo Gutierrez, Ivan Petrella, Daron Acemoglu, Abhijit Banerjee, Yuval Noah Harari, Heinz Dietrich, William James, Douglas Macintosh and others.

The research objective. The purpose of the article is to analyze Marxism as an ethic of the poor in terms of Christian realism of Reinhold Niebuhr.

The statement of basic materials. The article observes the historical background of relations between the poor and the rich. The influence of the capitalist social order on increasing inequality between rich and poor is described. It is noted that the proletarians think about social relations from the position of class conflict. It is described that the idealistic path to equality is the Marxist idea of worldwide revolution and the annihilation of class structure. It is emphasized that the destructive nature of Marxist idealism aims to the destruction of society. It is demonstrated that the ideas of the proletarians are based on envy and desire for revenge, not on moral values.

Conclusions. Reinhold Niebuhr was found to regard Marxism as the ideology of the poor, and the socialists and communists as political representatives of the poor class. It is established that the ethical position of the proletarians is social idealism and moral cynicism. It has been determined that moral cynicism is manifested in the rejection of ethical achievements of society, including national ideas. It is found that the hopes of building a perfect society after the worldwide revolution have religious nature. It is found that despite the accurate description of the problems of

точний опис проблем суспільства, ідеї марксистів не можуть бути втіленими у життя через сентиментальні спекуляції на мріях знедолених та через деструктивне відношення до всієї світової системи.

Ключові слова: економічна нерівність, нерівність привілеїв, етика бідних, марксизм, соціалізм, християнський реалізм, Рейнхольд Нібур.

society, the ideas of Marxists cannot be put into practice because of sentimental speculation on the dreams of the underprivileged and because of their destructive position to the entire world system.

Keywords: economic inequality, privilege inequality, ethics of the poor, Marxism, socialism, Christian realism, Reinhold Niebuhr.

Актуальність теми дослідження. У світі питання суспільної нерівності існує стільки часу, скільки існує саме суспільство. Проблематика соціальної нерівності частіше за все розглядається у контексті економічної нерівності як протистояння бідних і багатих, але позиція Рейнхольда Нібура полягає у розгляді нерівності привілеїв. Власницька нерівність відображає тільки економічну сторону суспільних відносин, а нерівність привілеїв розглядає суспільну нерівність комплексно, з урахуванням політичного впливу та суспільного становища. Незважаючи на те, що першим ідеологію захисту бідних як пригнобленого класу, який прагне відновити справедливість розробив Карл Маркс у середині XIX століття, його ідеї впливали на суспільний та політичний лад, а також на розуміння суспільної справедливості, протягом всього XX століття. Тому філософи та теологи XX століття, повертаючись до питання відновлення соціальної справедливості, не могли оминати позицію марксистів та соціалістів як захисників бідних. Рейнхольд Нібур протиставляв позицію пролетарів позиції середнього класу, який не потерпав від економічної і соціальної несправедливості, а також позиції привілейованого класу, який отримував максимальний зиск та привілеї від чинної соціально-економічної системи.

Постановка проблеми. Незважаючи на значний суспільний та технологічний прогрес, який відбувся від початку XX століття, питання соціальної та економічної нерівності досі не вирішене. Хоча прогрес зробив можливим доступ широких мас населення до освіти, але технології більшою мірою покращили життя людей у розвинених країнах, і мало вплинули на життя бідних людей та пересічних жителів країн, що розвиваються. Таким чином, нерівність привілеїв демонструє проблему доступу до усіх благ та надбань технологічного прогресу, а не тільки матеріальних благ. Через те, що соціалістичні ідеї досі популярні у світі, потрібно розуміти різницю у поглядах на відновлення соціальної справедливості з точки зору багатих та бідних. Аналізуючи питання суспільних відносин, Рейнхольд Нібур наголошує етичних та

моральних аспектах цих відмінностей, а також пояснює причини популярності соціалістичних ідей серед бідного класу. Через те, що соціальна несправедливість є однією з точок соціальної напруги, що може потенційно приводити до суспільних конфліктів, необхідно досліджувати етику бідних для збереження рівноваги у суспільстві та пошуку шляхів подолання нерівності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання соціальної нерівності та соціальної справедливості звертаються не тільки філософи та богослови, а також економісти, політологи та суспільні діячі. З теологів та філософів до питання суспільної справедливості звертались прихильники теології визволення, зокрема Густаво Гутьєррес, Іван Петрелла та інші. Суспільно-економічну думку розвивали Дарон Аджемоглу, Абхіджіт Банерджі, Кейт Реворт та інші. З точки зору соціології цю проблему розглядали Юваль Ной Харарі та Нассім Талеб тощо. Соціалістичні погляди на справедливість у сучасному світі розвиває Дітріх Хайнц. З прагматичної позиції суспільні питання розглядали філософи Вільям Джеймс та Дуглас Макінтош. Позиція Рейнхольда Нібура є синтезом християнської та прагматичної думки, і становить цінність через критичне ставлення до ідеалістичних концепцій.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз етики бідних людей у християнському реалізмі Рейнхольда Нібура. В рамках дослідження буде розглянуто вплив соціалістичних ідей на суспільну позицію бідних, а також проаналізовано моральні якості бідних, якими вони виправдовують пошук та встановлення нової справедливості.

Основний матеріал. Суспільний порядок Середньовіччя чинив несправедливість по відношенню до бідних практично без спротиву з їхнього боку. Нібур пише, що рідкі та нечисленні повстання бідних були “відображенням поривів голодних людей, яким бракувало соціальної філософії, щоб надати гідність та постійний поштовх своїм зусиллям, та політичної стратегії, яка б відповідала проблемам, що повстають перед людьми” [2, с. 142]. Ці повстання не змінювали загальної тенденції покори, яку демонстрували представники бідних прошарків населення у Середньовіччі. Щодо індустріальної епохи, робітничий клас вже виявляє “моральний цинізм, ідеї загальної рівності, революційний героїзм, анти-націоналізм та інтернаціоналізм, піднесення свого класу” [2, с. 142]. Така зміна у меншій мірі є здобутком демократичних рухів, а здебільшого є наслідком зміни економічної моделі з феодальної на капіталістичну та індустріальну.

Середньовічні соціальні зв'язки були персоналістичними. Відносини працівників та їх керівників, або господ і слуг, були персональними та дуже тісними, що давало можливість пом'якшувати чи навіть зводити нанівець соціальну несправедливість та класову нерівність. Все залежало від

персональної відповідальності лордів та керівників, яка вважалась моральним здобутком. Проте розвиток технологій збільшив і концентрацію влади, і вплив власників у суспільстві. З іншого боку, індивідуальні якості працівників втратились у масовості виробництва, що привело до втрати персональних відносин в процесі виробництва. Тим самим економічні мотиви трудових відносин прийшли на зміну етичним та соціальним мотивам.

Отже, персоналістичні запобіжники соціальної нерівності були втрачені, гроші стали головним мірилом трудових відносин, а очевидна різниця між доходами власників і працівників посилила конфронтацію та класовий конфлікт. Нібур пише, що марксистська ідеологія є доволі точною інтерпретацією світогляду свідомих пролетарів та їх позиції щодо суспільства та історії. “Якщо ми проаналізуємо відношення політично свідомих робітників з етичної точки зору, то їх найбільш яскравою характеристикою буде поєднання морального цинізму та безумовного рівноправного соціального ідеалізму, якому вони зраджують. Індустріальні робітники мають небагато впевненості у моральності людей, але це не заважає їм висувати жорсткі етичні ідеали для суспільства” [2, с. 144].

Моральний цинізм визначає себе у філософських термінах марксистської матеріалістичної та детерміністичної інтерпретації історії. Маркс описував економічний детермінізм як неминучі товарні відносини, які не залежать від волі людей та відповідають певному ступеню розвитку промисловості у суспільстві. За Марксом, економічна структура суспільства складається з сукупності цих товарних відносин, та є фундаментом на якому будуються юридичні та політичні суспільні відносини. Таким чином, Маркс вважав, що від ступеню розвитку виробництва залежать соціальні, політичні і навіть духовні процеси у суспільстві та житті в цілому [4].

Цей детермінізм не має абсолютної форми, проте з нього походить абсолютний моральний цинізм. Відносини класів у суспільстві описуються виключно у категоріях конфлікту різних сил. Нібур пише: “Через те, що всі культурні, моральні та релігійні сили є ідеологіями, які раціоналізуються, проте мають незначний вплив на економічну поведінку різних класів, робиться припущення, що влада, яка виникає з володіння засобами виробництва і яка призводить до соціальної несправедливості, не може бути послаблена, стримана або знищена іншими методами, окрім застосування сили проти неї” [2, с. 146].

Позиція комуністів полягає у тому, що навіть якщо у пролетарського класу немає можливості захопити владу у буржуазії, то з часом, через активний спротив пролетарів, капіталістична влада буде змушена витратити все більше ресурсів на централізацію апарату влади і менше – на економіку. З часом це неминуче призведе до послаблення позицій буржуазного класу та дасть можливість

захопити владу. Таким чином, з точки зору комуністів, при забезпеченні соціальної напруги серед пролетарського класу, капіталізм приречений на знищення, і головне – тільки підтримувати потрібний градус класового конфлікту.

Моральний цинізм марксизму та комунізму полягає у запереченні етичних здобутків у політичній площині, через відмову від демократичних ідей. На їх думку, демократія є інструментом буржуазії для пригноблення робітничого класу. Нібур пише, що марксистська теорія знаходиться повністю за межами системи сентиментів та відданостей, у яких коріниться об'єднуюча сила нації [2, с. 150]. Це відбувається у тому числі і через те, що у звичайному суспільстві патріотичний сентимент настільки потужний, що люди готові миритися і зносити несправедливості заради блага держави.

Але після поширення ідей марксизму, пише Нібур, “сучасні робітники почали жертвувати своїм патріотизмом майже у тій мірі, у якій вони потерпають від соціальної несправедливості” [2, с. 151]. Втрата національної лояльності відбувається на користь класової лояльності, і робітники відчують більшу єдність із представниками робітничого класу, ніж із своєю нацією. Усвідомлення приналежності до певного класу найчіткіше приходить через конфронтацію по класових позиціях, тобто через загострення класової боротьби. І для того, щоб залучення нових прибічників до робітничого класу було якомога простішим, марксизм максимально спрощує картину світу та пропонує одну просту відповідь на багато складних запитань.

Цей підхід також імponує неосвіченим групам населення, які вимагають негайних змін на краще та відновлення соціальної справедливості у свій бік. Таким чином, ідея революції, яка призведе до глобальної переоцінки цінностей та побудови нового справедливого суспільства, для Маркса і марксистів є релігійною по своїй суті. Але якщо ідеї християнського відновлення справедливості полягають у втручанні Бога та прояві Божественної сили через людське смирення, то матеріалістичний підхід Маркса вважає, що для цього буде достатньо тієї влади, яку пролетарі заберуть у буржуазного класу.

Нібур влучно характеризує цю різницю поглядів: “Виходить, що обіцянка наслідувати землю дана не лагідним, а слабким” [2, с. 154]. Християнська есхатологія наголошує, що добро переможе або власною силою, або силою, що підкріплюється Божою милістю. Есхатологія марксизму вважає, що справедливість буде встановлена через те, що слабкість стане сильною за допомогою економічних чинників та логіки суспільного розвитку. Нібур далі пояснює: “У свідомості марксистів політичні надії сягають релігійних масштабів, через ігнорування меж раціонально обґрунтованих можливостей. Так само, як у свідомості християн моральні надії мають релігійне підґрунтя” [2, с. 155].

Отже, серед аморальних етичних установок пролетарського класу можна виділити егоїзм та бажання помсти. Нібур вважає, що егоїзм проявляється у “проголошенні пролетарського класу найбільш значущим у майбутньому, незважаючи на фактичну відсутність значення та впливу у суспільстві на даний момент” [2, с. 156]. Згубність бажання помсти полягає у тому, що створений репресивний апарат, після “встановлення історичної справедливості” до представників попереднього ладу, починає загрожувати вже новому ладу, через пошук “класових ворогів” всередині суспільства. Все це наочно проілюстровано та практично підтверджено на прикладі репресивного апарату СРСР.

Нібур відзначає, що вислів “від кожного по здібностям, кожному по потребам” демонструє парадоксальний цинізм марксистського соціально-етичного ідеалу, який полягає одночасно у запереченні будь-яких зобов’язань до інших, та у встановленні абсолютно справедливого суспільства. Яким чином зміниться природа людини, щоб мати можливість існувати у такому суспільстві, у марксистів немає відповіді. Їхній ідеал суспільної рівності проголошується не через етичне бачення суспільства, а через почуття заздрості до інших, яка виникла з нерівності і несправедливості людського життя. Про реакційність та аморальність марксистських ідей навіть самі соціалісти говорять відкрито. Вільгельм Лібкнехт проголошував у 1899 році: “Жалість до бідності, ентузіазм до рівності і свободи, визнання соціальної несправедливості та бажання її викоринити – це не соціалізм. Осуд багатства та повага до бідності, яку проголошує християнство та інші релігії, не є соціалізмом. Комунізм ранніх часів, який існував до поширення приватної власності, та який в усі часи і серед усіх людей був недосяжною мрією деяких ентузіастів, не є соціалізмом. Примусове зрівнювання, яке захищають так звані еквалітаристи, – то не соціалізм. У всіх цих проявах бракує справжнього фундаменту капіталістичного суспільства з його класовими антагонізмами. Сучасний соціалізм є дитям капіталістичного суспільства та його класових антагонізмів. Без них він не може існувати. Соціалізм та етика – це окремі речі. Цей факт потрібно пам’ятати” [1].

Така спроба соціалістів виставити класову боротьбу за рамки питань етики і моралі суперечить обіцянкам і надіям пролетарів на побудову справедливого суспільства, яке описується у моральних категоріях “рівності” та “справедливості”. Але окрім рівності та справедливості, марксисты говорять про знищення інституту приватної власності [3, с. 87]. Вони вважають, що власність це джерело економічної влади, нерівномірність власності і влади породжує несправедливість, а для подолання несправедливості потрібно націоналізувати економічні інструменти, знищити саме явище економічних класів і таким чином забезпечити рівність всіх членів суспільства.

Але їх хибність полягає у тому, що нерівність створюється нерівномірністю привілеїв, а не тільки нерівномірністю матеріальної власності. Тому якщо при знищенні інституту власності залишаться привілеї, нерівність не буде подолано. Втім, небезпеку неконтрольованої влади марксистки описують дуже точно, хоч і намагаються боротись із нею хибним шляхом. Нібур зазначає: “У розвиненому суспільстві політична чи економічна влада завжди буде централізуватися і запобігти згортанню економічної влади може тільки пильна та спроможна держава, яка на заміну економічній владі використовує політичну” [2, с. 163-164]. Для контролю економічного впливу потрібен співмірний політичний вплив. Якщо у суспільстві залишаються джерела влади, то людство буде вимушене наділяти тих, хто цю владу контролює, найбільшою мірою самоконтролю. Але разом з тим, слід мінімізувати чинники суспільної влади, та взяти їх під суспільний контроль. Тобто, проблема економічної і соціальної нерівності існує, і небезпека надмірної концентрації влади, яку описують марксистки, теж існує.

Помилка привілейованих класів полягає у тому, що вони не помічають цієї соціальної напруженості, та стоять на позиціях гуманістичного ідеалізму. Ідеалісти з привілейованих класів вважають, що прогрес сам по собі зробить суспільство більш справедливим та кращим, і їхня точка зору на прогрес зумовлена тим, що вони є основними здобувачами зиску з індустріальної економіки, і такий прогрес збагачує їх особисто, та збільшує кількість ресурсів під їхнім контролем.

Але небезпека централізації влади проявляється не тільки зсередини суспільства. Надмірна централізація влади та привілеїв загрожує відносинам між державами на міжнародному рівні, через те, що кожна спільнота намагається бути економічно незалежною, наскільки це можливо, від інших. Держави вимагають для себе ринків збуту для вироблених товарів, проте не поспішають самі надавати свої ринки для збуту товарів інших. Нібур вважає це проявом “сліпого егоїзму влади у світі нерівномірної економічної сили” [2, с. 166]. Така нещирість у відносинах не тільки робить війни неминучими, але і не дає задовольняти навіть нагальні потреби націй.

Отже, Нібур вважає, що пролетарі мають доволі точну оцінку проблем сучасного суспільства, через те, що вони з усіх класів є найбільш віддаленими від сучасної цивілізації. Але, саме через те, що пролетарі знаходяться зовні цивілізації, вони не помічають раціональних та відроджуючих сил, які діють всередині суспільства. Крім того, марксизм вимагає від усіх членів суспільства “погодитись з авторитарною філософією історії та повірити у їхню методику суспільної трансформації, яка ближча до релігійних вірувань, ніж до наукових теорій” [2, с. 167].

З такими поглядами марксистки можуть бути щирими, але це

не означає, що їх теорії вірні та працездатні. Через непохитну переконаність марксистів у необхідності світової революції, потрібно “ретельно дослідити наявність альтернатив, які б пропонували викорінення несправедливості та зла, яке наявне у сучасному суспільстві, проте не зачіпали б механізмів, які сьогодні це зло стримують, а також не породжували б нові несправедливості замість старих” [2, с. 167].

Такий підхід підіймає дві проблеми, які пролетарі не хочуть розглядати. По-перше, марксист не бачить у сучасному суспільстві нічого доброго, вартого захисту. По-друге, він не обтяжує себе прорахуванням ризиків у майбутньому, тому що люди, які знаходяться у розпачливій позиції, мають дещо романтизовані погляди на майбутнє та вважають, що “гірше, ніж зараз, не буде”. Таким чином, марксизм залишається ідеологією бідних, які не хочуть брати відповідальність за своє життя та за своє майбутнє. Його ідеї не були успішно втілені в жодній країні через реакційність до капіталізму, а також відсутність самостійного етичного базису.

Висновки та перспективи дослідження. Розглянуто етику бідних у дискурсі християнського реалізму. З’ясовано, що Рейнхольд Нібур вважав марксизм ідеологією бідних, а соціалістів та комуністів – політичними представниками незаможного класу. Встановлено, що світоглядною етичною позицією пролетарів є соціальний ідеалізм та моральний цинізм. Зазначено, що суспільні відносини пролетарі розглядають з позиції конфлікту класів. Визначено, що моральний цинізм проявляється у відкиданні етичних здобутків суспільства, у тому числі національних ідей. Описано, що ідеалістичний шлях до встановлення рівності полягає у марксистській ідеї світової революції та знищенні класів. Підкреслено, що деструктивний характер марксистського ідеалізму полягає у руйнації суспільства. З’ясовано, що надії на побудову ідеального суспільства після світової революції є релігійними по своїй природі. Продемонстровано, що в основі ідей пролетарів лежать заздрість і бажання помсти, а не моральні цінності. Крім того, хибність підходу до суспільної нерівності полягає у боротьбі з економічною нерівністю замість нерівності привілеїв. Зазначено, точний опис проблем суспільства, ідеї марксистів не можуть бути втіленими у життя через сентиментальні спекуляції на мріях знедолених та через деструктивне відношення до всієї світової системи.

Перспективи дослідження полягають у критичному аналізі популізму як ідеології сучасного бідного та неосвіченого класу, а також у порівнянні сучасних прагматичних суспільно-політичних рухів з християнським реалізмом.

Список використаних джерел:

1. Liebknecht, W., 1899. 'No Compromise – No Political Trading. Part 2'. Available at : <<https://www.marxists.org/archive/liebknecht-w/1899/nocomp/nocomp2.htm>> [Accessed 9 April 2020].
2. Niebuhr, R., 1960. 'Moral Man and Immoral Society', New York : *Charles Scribner's Sons*.
3. Niebuhr, R., 2011. 'The Children of Light and the Children of Darkness: a vindication of democracy and a critique of its traditional defense', Chicago : *The University of Chicago Press*.
4. Маркс, К., 1926. 'До критики політичної економії', Харків : *Державне видавництво України*, 198 с. Режим доступу : <<https://vpered.wordpress.com/2013/12/23/karl-marx-zur-kritik-der-politischen-okonomie/>> [Дата звернення 9 квітня 2020].

References:

1. Liebknecht, W., 1899. 'No Compromise – No Political Trading. Part 2'. Available at : <<https://www.marxists.org/archive/liebknecht-w/1899/nocomp/nocomp2.htm>> [Accessed 9 April 2020].
2. Niebuhr, R., 1960. 'Moral Man and Immoral Society', New York : *Charles Scribner's Sons*.
3. Niebuhr, R., 2011. 'The Children of Light and the Children of Darkness: a vindication of democracy and a critique of its traditional defense', Chicago : *The University of Chicago Press*.
4. Marks, K., 1926. 'Do krytyky politychnoi ekonomii (A Contribution to the Critique of Political Economy)', Kharkiv : *Derzhavne vidavnicztvo Ukrayini*, 198 s. Available at : <<https://vpered.wordpress.com/2013/12/23/karl-marx-zur-kritik-der-politischen-okonomie/>> [Data zvernennya 9 kvitnya 2020].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.21(3)-8

УДК 261

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БОЖЕСТВЕННОЇ ВОЛІ ЯК ДЖЕРЕЛА
ЄВРЕЙСЬКОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ПОТЕНЦІАЛУ
СВОБОДИ ВОЛІ ЛЮДИНИ**

*THE INTERPRETATION OF DIVINE WILL
AS THE SOURCE OF JEWISH LAW IN THE CONTEXT
OF THE POTENTIAL OF HUMAN'S FREEDOM OF WILL*

Д. М. Франків

Актуальність теми дослідження. Сьогодні в рамках гуманітарної науки розгортається дискусія про релігійні джерела права і багато дослідників релігійного права цю проблему

Urgency of the research. A debate on religious sources of law is unfolding within the humanities nowadays. Many scholars of religious law understand this problem quite simply but it is not so

розуміють доволі спрощено, причому ця проблема далеко не є настільки очевидною і простою для розуміння.

Постановка проблеми. Крім пошуку релігійних основ будь-якого права та дослідження суміжних релігійно-правових нормативних систем, ми розглядаємо також один з фундаментальних аспектів релігійного права, а саме феномен його джерел на прикладі права єврейського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематикою дослідження природи і джерел права загалом, релігійного та єврейського права зокрема займалися і займаються й досі наступні дослідники: В. П. Глиняний, І. Ш. Шифман, М. Варьяс, П. Баренбойм, М. Н. Марченко, Д. Я. Прімаков, В. В. Воробйов, І. Ю. Козліхін, А. С. Даніелян, Х. Бехруз, С. Головін, С. Місевич, В. А. Нерсисянц, Ю. Заблоцька, М. Елон, П. Гленн, Г. Девіс та ін.

Постановка завдання. Метою статті стало дослідження проблеми співвідношення Божественної та людської волі як джерел єврейського права.

Виклад основного матеріалу. В Біблії джерелом закону є Єдиний Бог, тобто ідея трансцендентності права має абсолютно радикальне вираження. Закон має основу в волі Бога-Творця. Розвиток суспільства вважається фахівцями підставою, що об'єктивно призводить до зникнення чи зміни старих і виникнення нових сфер нормативного врегулювання, норм, інститутів чи галузей права. Така парадигма розвитку права стосується і єврейського

obvious and easy to understand.

Target setting. In addition to the search for religious foundations of any law and the study of related religious-legal normative systems, we also consider one of the fundamental aspects of religious law, namely the phenomenon of its sources in the example of Jewish law.

Actual scientific researches and issues analysis. The subjects of the study of the nature and sources of law in general, religious and Jewish law in particular, have been and are still being addressed by the following researchers: V. P. Gliniany, I. Sh. Shifman, M. Varyas, P. Barenboim, M. N. Marchenko, D. Y. Primakov, V. V. Vorobyov, I. Y. Kozlikhin, A. S. Danielian, H. Bekhruz, S. Golovin, S. Misevich, V. A. Nersesyants, Y. Zablotskaya, M. Elon, P. Glenn, G. Davis and other.

The research objectives. The purpose of the article was to investigate the problem of the relationship between Divine and human will as sources of Jewish law.

The statement of basic materials. In the Bible the source of the law is the One God, that is the idea of the transcendence of law has a completely radical expression. The law is based on the will of the Creator God. Society development is considered by experts to be the foundation that objectively leads to the disappearance or change of the old and the emergence of new spheres of regulation, norms, institutions or branches of law. This paradigm of law development applies to Jewish law, but even more

права, але ще більшою мірою єврейського права стосується небезпека вихолощення і формалізація будь-якого релігійного права з плином часу та роботою інтерпретаторів. Таким чином, деякі рабинські структури (наприклад, Синедріон) ніби й не створювали нові закони, а тільки тлумачили існуючий кодекс, але така їх діяльність призводила до зміни якісної складової даного права.

Висновки. В результаті було встановлено природу джерел єврейського права на ранньому (біблійному) етапі та пізнішому (постталмудичному) етапі його розвитку, виявлено закономірності та причини змін на рівні джерел права, запропоновано богословське розуміння і пояснення таких процесів. Цінністю такого дослідження стало висвітлення і характеристика процесу встановлення і формування таких меж та їх зміщення в площині джерел єврейського права.

Ключові слова. Воля Божя, джерела єврейського права, єврейське право, біблійне право, пост-талмудичне право, богослів'я, свобода волі людини.

so to Jewish law concerns the danger of emasculation and formalization of any religious right over time and the work of interpreters. Thus, some rabbinical structures (such as the Sanhedrin) did not create new laws, but merely interpreted the existing code but their activities led to a change in the qualitative component of this right.

Conclusions. As a result, the nature of the sources of Jewish law was established at an early (biblical) stage and later (post-mundane) stage of its development, the patterns and causes of changes at the level of sources of law were revealed, theological understanding and explanation of such processes was offered. The value of such research was the illumination and characterization of the process of establishing and forming such boundaries and their displacement in the plane of sources of Jewish law.

Keywords. The will of God, the sources of Jewish law, Jewish law, biblical law, post-Talmudic law, theology, human free will.

Актуальність теми дослідження. В історії людства, починаючи з ранніх форм суспільного життя, людина стикається з необхідністю узгодити зі своєю совістю, зі своїми уявленнями про моральність власне життя і життя соціуму, до якого вона належить. Людина створює табу, заборони, норми, які регулюють поведінку самої людини, відбувається нормативна кореляція життя суспільства, а отже, виникають правові системи. Древня аксіома вчить: право (правові відносини) існує скрізь, де є суспільство: "ubi societas, ibi jus est". З точки зору філософії права джерелом нормативних відносин в суспільстві є сама людина, її внутрішній світ, що несе в собі засади справедливості, правди, рівності [33, с. 14]. В такому випадку право виступає інструментом, за допомогою якого суспільство охороняє себе від анархії і беззаконня. Влучно зазначив

російський філософ Вол. Соловйов: “Право є нижньою межею, певним мінімумом моральності, для всіх обов’язковим” [39, с. 9], завдання якого “...не в тому, щоб світ, який перебуває в злі, перетворився в Царство Боже, а в тому, щоб він до часу не перетворився в пекло” [39, с. 9; 14, с. 36; 19, с. 32]. Тобто існує багато спроб наукового пояснення феномену виникнення та існування правових відносин в суспільстві, та останнім часом зростає увага науковців до релігійних коренів правових відносин та права як такого, а як наслідок, до феномену релігійного права та до релігійних джерел права не тільки релігійного, але й загального [23, с. 5; 25; 17, с. 10; 2; 4; 3; 7]. Така тенденція в юридичній пострадянській науці намітилась у зв’язку з подоланням нею абсолютного домінування марксистсько-позитивістського підходу до дослідження права, адже різні наукові концепції походження права [10, с. 3-46], що виникали в новому часі, під впливом вчення марксизму виключали таку постановку питання. На сьогодні навіть академічна наука визнає, що людина, починаючи ще з ранніх етапів свого розвитку, живе за релігійними нормами та приписами, що формують в ній уявлення про моральне і справедливе, але паралельно вона підпорядковується і нормам, що регулюють її позарелігійне життя. Зараз ми стикаємось з надзвичайно цікавою проблемою паралельного існування релігії та права в антропоморфному універсумі, його тісного переплетення і взаємопроникнення. І перед гуманітарною наукою загалом, та перед профільними її складовими, розгортається дискусія про релігійні джерела права і багато дослідників релігійного права, як з світської, так навіть і з конфесійної сторони, цю проблему розуміють спрощено, при чому, що ця проблема далеко не є настільки очевидною і простою для розуміння.

Постановка проблеми. Релігія та право – дві нормативні системи зі спорідненими характеристиками, що з різних сторін урегульовують життя суспільства і протягом тисячоліть взаємодіють у найрізноманітніших формах. Таким чином, крім пошуку релігійних основ будь-якого права [22; 31; 32; 5, с. 31-32; 13] та дослідження суміжних релігійно-правових нормативних систем [30, с. 24], в даній статті ми розглянемо один з фундаментальних аспектів релігійного права, а саме феномен його джерел на прикладі права єврейського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематикою дослідження природи і джерел права загалом, релігійного та єврейського права зокрема займалися і займаються й досі наступні дослідники: П. Аксьонов, М. М. Голубов, Ф. М. Дікштейн, М. Я. Лазерсон, Ф. Арфаксадов, М. Базилевський, Е. Благонравов, Ф. Бренье, Ф. Буль, В. П. Глиняний, І. Ш. Шифман, М. Варьяс, П. Баренбойм, Б. А. Стародубський, М. Н. Марченко, Д. Я. Прімаков, А. А. Канєвський, В. В. Воробйов, І. Ю. Козліхін, А. С. Даніелян, В. І. Лафітській, О. Ф. Скакун, Ю. А. Тіхомірова, Х. Бехруз, С. Головін,

К. Цвайгерт, С. Місевич, В. А. Нерсисянц, О. Гольцман, І. Кауфман, Ю. Заблоцька, М. Елон, П. Гленн, Г. Девіс, Д. Холдкроф, Дж. Харріс, М. Фріман та ін. Ці дослідники, як і багато інших, в більший чи менший мірі торкались різних сторін вищенаведеної проблематики. Всі ці дослідження стали базою для нашої статті.

Новизна. Релігійне право базується на специфічному праворозумінні, що має релігійне походження. Воно формується на засадах релігійних догм і доктрин, згідно з якими головним суб'єктом права виступає Божественна воля. Не є виключенням і єврейське право, в якому воля Божа є таким джерелом права. Проте інтерпретація цієї волі (а також її рецепція, розвиток і пристосування до змінної реальності) передана на розсуд людині ще з самого початку формування такого права, а з плином часу розповсюдилась і на принципи дії та взагалі розуміння. Якраз вивчення принципів такого поєднання, його причин, проходження і застосування складає новизну нашого дослідження.

Постановка завдання. Таким чином, наша стаття ставить собі за мету дослідження, на прикладі єврейського права, природи джерел релігійного права, форми його вираження, ступеня залучення Божественної Волі в такому праві, можливості творчого розвитку та інтерпретації з боку людської волі; чи така діяльність ставатиме сама джерелом релігійного права і наскільки відбуватиметься можливе викривлення початкових і засадничих його принципів.

Виклад основного матеріалу. Система джерел юдейського права відображає його релігійний характер і зводиться, на думку дослідників, до двох основних різновидів: “позитивних норм”, що являють собою точне відтворення божественного волевиявлення, та натхненних Богом тлумачень-інтерпретацій джерел першого виду [30, с. 25]. Простіше кажучи, ми можемо виокремити в релігійному праві загалом, та в єврейському праві зокрема, дві основні форми вияву Божественної волі:

а) безпосереднє волевиявлення (через “Божественне одкровення” – пряме повідомлення Богом своєї волі з певних питань);

б) опосередковане волевиявлення (через віру в адекватний вираз волі Бога певними типами релігійних структур) [26, с. 341].

Взаємодія релігійних і раціональних засад у релігійних правових системах простежується також на рівні характерного для них співвідношення об'єктивного і суб'єктивного права. Об'єктивне право, згідно з релігійною доктриною права, належить до релігійної сфери і пов'язується з основоположними релігійними джерелами, в яких відображається Божественна воля [30, с. 26]. Суб'єктивне право представлене у формі раціональної інтерпретації і конкретизації даної волі теологами-правознавцями, які формулюють конкретні правила поведінки людей, що сповідають відповідну релігію. Тобто якщо вихідні начала релігійних правових доктрин мають виключно

релігійний характер, то в позитивному релігійному праві, як у системі чинних юридичних норм, переважаючим є раціональний чинник [35, с. 3]. У єврейському контексті, який ми розглядаємо, спостерігалась така ситуація: джерелом законодавчої і судової влади вважався Всевишній, а посередником між Ним і Його підданими і фактичним носієм інформації про правила законодавчої і судової практики виступав текст (П'ятикнижжя, Талмуд). Сам текст залишався незмінним – таким, яким він був записаний кодифікаторами, змінювалися лише його інтерпретації, вплив яких на повсякденне життя громад в значній мірі залежав від репутації тлумача, тобто галахічного експерта [21, с. 80].

Біблія, як матеріальний виразник волі Божої, стає сама по собі сакральним і головним матеріальним джерелом єврейського права. Норми, які містяться у Біблії, в силу свого найвищого авторитету є фундаментальними принципами, на яких базується все подальше право, формальною засадою будь-якої правотворчості, як періоду біблійного, так і талмудичного [37, с. 206]. Очевидно, що Біблія, як і більшість священних книг інших релігій, не містить систематизованого кодексу релігійно-правових норм. Однак у ній вміщено загальні начала, вихідні положення та напрямки правового регулювання, які через акти тлумачення, через нові норми, що виникають на підставі біблійних доктрин, деталізуються та реалізуються через них. Конкретні приписи та загальні парадигми Біблії істотно вплинули на історичний процес формування як початкового, так і пізнішого єврейського права [28, с. 31]. Таким чином, Біблія майже всіма дослідниками одностайно вважається фундаментальним джерелом єврейського права та формальною засадою подальшої правотворчості. Навіть моральні та морально-правові приписи Біблії як норми, що користуються найвищим авторитетом, використовуються як критерій та основа правового врегулювання внутрішнього та зовнішнього життя єврейської спільноти, що має яскраво виражений правовий характер [31, с. 28]. Божественна Тора сприймається як настанова Бога в розумінні Його шляху і шляху до Нього [37, с. 212-219]. Тора включає в себе закони, і закони ці – концентрована об'єктивізація; однак сама Тора за своєю суттю – не лише закон. Вичерпна назва всього божественного об'явлення, письмового і усного, в якому для євреїв вміщений єдиний стандарт і норма релігійного життя – ось це Тора. Те, що це слово зазвичай перекладається як Закон, є джерелом багатьох непорозумінь [18, с. 72; 6, с. 212].

В Біблії джерелом закону є Єдиний Бог, тобто ідея трансцендентності права має абсолютно радикальне вираження. Закон має основу в волі Бога-Творця. При цьому Бог не просто встановив закони, Йому належить навіть саме формулювання закону (*Тут цікавий момент про перший запис Закону "Перстом Божим" на Скрижалях, розбиття їх Мойсеєм через гріх народу і подальший запис тих*

самих заповідей, але вже рукою Мойсея Вих. 33:-34). Закони в П'ятикнижжі проголошуються від першої особи. Вони є не словами людини, але словами Бога. Цим пояснюється єдність сакрального і цивільного права в Біблії. Для Мойсеєвого законодавства характерна єдність, нероздільність законів про божественне і про людське, сакральних і профанних законів [11, с. 262]. Фактично, в Біблії стикаємося зі змішанням правових приписів і моральних повчань, яке виникає від єдності джерела права і моралі [16, с. 60]. Тому дотримання закону має привести не тільки до благополуччя і процвітання (Вих. 23, 20; Лев. 26; Втор. 1, 19), а виконання Мойсеєвого закону призводить до очищення (Вих. 19, 5; Лев. 19), зараховується як праведність (Втор. 6, 25). Відповідно з цим, порушення закону розглядається в Біблії як порушення Божественної волі, як гріх, як хула на Господа (Числ. 15, 30). Порушення закону зачіпає не просто космічну істину, сформульовану людиною, але Самого Бога, волею Якого встановлений закон. Саме цим пояснюється жорсткість біблійного права в деяких питаннях кримінального характеру, в яких паралельне древнє східне законодавство передбачало деяке пом'якшення покарання (*Месопотамське законодавство право пробачити чи покарати дружину, схоплену в стосунках з чужим чоловіком, віддане чоловікові. Згідно 129 п. Законів Хаммурапі, якщо чоловік пробачить дружину, то і цар пробачить її коханця. Дане правило захищає права чоловіка. Біблійні постанови в цьому питанні не знають ніякої пощади. Лев. 20, 10 і Втор. 22, 22-23, подібний злочин карають смертю. Перелюбство в даному випадку є не просто злом, заподіяне чоловіку, а гріхом проти Бога, який заборонив перелюб. Таке сприйняття перелюбу відображено в різних біблійних епізодах (див. Бут. 20, 6; Бут. 39, 8; Пс. 50, 6). Втім, в Числ. 5, 12 перелюб також називається зрадою чоловікові*). Оскільки недотримання Закону розцінюється як гріх, то навчання закону ставиться на щабель заповідей (Втор. 6, 7).

Розвиток суспільства вважається фахівцями підставою, що об'єктивно призводить до зникнення чи зміни старих і виникнення нових сфер нормативного врегулювання, норм, інститутів чи галузей права (щоправда, такі кардинальні зміни не можуть торкатись фундаментальних "божественних" догматично-віронавчальних принципів і норм, які втілюють ці начала) [29, с. 27] (*тут також доречно зауважити паралелі з пасіонарною теорією етногенезу Н. Гумільова [15]*). Така парадигма розвитку права стосується і єврейського права [27, с. 253], але ще більшою мірою єврейського права стосується небезпека вихолощення і формалізація будь-якого релігійного права з плином часу та роботою інтерпретаторів.

Нормотворче волевиявлення рабинів, особливо в талмудичну епоху, стає центральним різновидом матеріальних джерел єврейського права, який характеризується надзвичайно тісним

взаємозв'язком з першим видом джерел – Божественною волею (особливо це стосується вищезгаданого опосередкованого способу її виразу). Щоб чіткіше розмежувати ці різні види джерел, необхідно вдатися до розгляду двох основних типів норм у єврейському праві. Богослови переконані, що в єврейському праві органічно поєднано два начала: небесне (божественне, вічне і незмінне) та земне (людське, часове, історично змінне). Видається, що в правових нормах переважає земний, історично змінний елемент. Проте іноді і в таких приписах “божественний” елемент бере перевагу над людським, і такі правила можна назвати основними, такими, що створені по божественному праву. Це ті фундаментальні правові норми, які найтісніше пов'язані з сутністю єврейської релігії та її богослов'ям. Ми вважаємо, що саме тут можна побачити критерій розмежування “опосередкованого” вияву волі Бога від рабинського волевиявлення як різних видів матеріальних джерел. Рабинські інституції теоретично можуть вважатися суб'єктами “опосередкованого” божественного волевиявлення лише у разі та у рамках створення ними нормативних приписів, які в подальшому через рецепцію всією громадою включаються до масиву норм “божественного права”, а отже, вважаються адекватним виразом волі Бога з певного питання, незмінними фундаментальними нормами-принципами [27, с. 25].

Таким чином, деякі рабинські структури (наприклад, Синедріон) ніби й не створювали нові закони, а тільки тлумачили існуючий кодекс (такий підхід таннаї називали мідраш галаха – екзегеза законодавчої частини Танаха) [40, с. 40]. Маймонід стверджує, що закон (включаючи єврейський закон) повинен бути абсолютним і універсальним. І він звертає увагу на небезпеку дозволити всім міняти закон [24], а отже, передбачає, що закони повинен приймати орган, що складається з шанованих мудреців [20; 8, с. 43-65; 1, с. 1403-1408]. Позиція Маймоніда полягає в тому, що до основного законодавства, Писаної Тори, не можна нічого ні додати, ні відняти, оскільки акт основного законодавства вічно існує в тій же формі, в якій він був у момент дарування Тори [34, с. 114-116, 160]. І всі пізніші коментарі – це і є сама Тора [12, с. 67]. Фактично, таке пояснення Маймоніда обґрунтовує вчення про Усну Тору, яка виражається у всіх без виключення приписах Талмуда і постталмудичного часу та являє собою продовження і невід'ємну частину Писаної Тори.

З іншого боку, робота людської думки в справі коментування біблійних настанов (яка, безперечно, викликає справжнє захоплення) працювала максимально продуктивно, і чим більше виявлялись недоліки та конфліктності між єврейськими життєво-правовими принципами і реаліями життя, тим яскравіше і потужніше працювала правова думка того часу. Такі обставини і така логіка юридичного процесу формування єврейського права

створювали умови для розвитку і навіть розквіту галахічних настанов єврейського законодавства у майже всіх сферах життєдіяльності громад. Це спрацьовувало як для доталмудичного, так і для постталмудичного часу, і навіть для сучасного періоду. Судові рішення, які приймалися після розгляду конкретних справ (так звані казуси) входили до складу Респонсів, які, в свою чергу, створювали прецеденти та сприяли розвитку єврейської правової системи. А все разом ставало в черговому історично-правовому витку розвитку юдаїзму новою джерельною базою для всього постталмудичного єврейського права [38, с. 28-29].

Тож ми прийшли до констатації двох крайнощів. З одного боку – неможливість і небажання людини змінювати Закон, з іншого – максимальні зусилля людської думки в його інтерпретації.

Якщо б людина була досконала, то і закон був би не потрібен, а оскільки Бог подав людству закон, то він не може не передбачати недосконалості людини. Закон Мойсея передбачає рух людини до духовної досконалості, але і Талмуд не відмовляється від досконалості як цілі, як морального ідеалу. І саме щоб цей ідеал ставав досяжним, потрібно було, з точки зору талмудистів, потурбуватись про шляхи досягнення цього, а шляхи ці проходять по недосконалій і гріховній природі людини. Ось як пише про це Вол. Соловійов: “Перш втілення безумовного ідеалу, людина повинна привчитись обмежувати свою волю, яка по природі направлена не стільки до абсолютної моральної досконалості, скільки до задоволення свого морального егоїзму. Обмеження волі є закон, і ось Талмуд і рабини ставлять собі завданням всюди й у всьому обмежити свавілля людини приписами закону Божого, не залишаючи на вільний вибір ніяких відносин особистого чи суспільного життя” [36, с. 15]. Таким чином Закон (можемо сказати – навіть біблійна Галаха) стає поводитирем в такій подорожі (Втор. 17: 18-20) [9, с. 135-136].

Пізніше талмудично-галахічне законодавство самоусвідомлюється як п'ять формальних джерел (нерівноцінних з погляду юдаїзму) єврейського права: 1) Письмовий Закон (тобто 613 приписів, які містяться в Торі); 2) настанови, засновані на переказі (приписи ритуального або правового порядку, що зустрічаються у висловах пророків); 3) Усний Закон (є тлумаченням Письмового Закону, до якого застосовуються два методи: пряма інтерпретація тексту і висновки з прихованого значення тексту, за допомогою правил герменевтики); 4) постанови софрім (буквально – писарі); 5) звичаї (після появи основного джерела юдейського права – Тори – головна вимога до нього полягала у відповідності його положень основним положенням Тори і таким чином, звичаї доповнювали зміст іудейського права).

Тобто навіть у межах юдаїзму існував різний ступінь авторитетності нормативних приписів, що залежало від ступеня застосування потенційного права на людське втручання в

формування, а відтак інтерпретацію божественного єврейського права. Безперечно, співвідношення значення і впливу Тори й інших джерел Священного писання впродовж історії змінювалося. Причому, від загальних принципів розвитку людини, що виражалося в правових нормах єврейського права та їх прямих застосувань і формування загального розуміння і світогляду (приклад писання пророків, які виступають тлумачами та інтерпретаторами сенсів нормативних приписів та Закону як такого), до збільшення формальних “охоронних” приписів і втрати за цим правильного розуміння вихідних принципів. Як відзначає М. Елон, спочатку Тора була джерелом, яким напругу керувалася і вчена людина у своїх заняттях, і суддя, який ухвалював рішення [41, с. 68-80]. Але після завершення редагування Талмуда Тора залишилась чимось на кшталт конституції єврейського права, а талмудична література – Мішна, Мідраші, Барайти, Єрусалимський і Вавилонський талмуди – стала основним джерелом права. Тільки базуючись на них, вчитель навчав своїх учнів праву, а суддя виносив вирок. Тобто те, що було покликане зберегти Закон, почало його підміняти, зберігаючи і послуговуючись при цьому минулими формами та зовнішніми виразами, по суті перетворюючись, з плином часу, в якісно іншу релігійно-правову систему.

Висновки. Отже, Закон Мойсея залишає і навіть передбачає можливість для інтерпретування. Божественна воля, як джерело цього Закону, наділяє людську волю правом розуміти, застосовувати, інтерпретувати приписи Закону, в руслі основних засадничих його принципів. Цією потенцією користувались в біблійні часи, в часи створення Талмуду і користуються навіть в наш час. Самі користувачі і ті, хто ставав відповідальним за це, бачили і розуміли небезпеки. Відбувалась боротьба ухилів і акцентів між двома крайнощами – повною формалізацією та тотальною зміною. Межа, яка стала би критерієм, також відслідковувалась і уточнювалась. А ось ступінь відповідності такій межі постійно зміщувався. І підхід формалізації, щоб уберегти від зміни, сам призвів до підміни і втрати суті Закону. На нашу думку, саме вихідні наміри, принципи й положення стають вирішальними в цьому питанні. В питанні, в якому потенція людської волі в справі співдії з Божественною волею задля формування внутрішнього і зовнішнього світу богообраного народу і приведення його до заповіданого Богом ідеалу почала превалювати, а з часом і взагалі підмінила собою волю Божу, залишивши при цьому формальні ознаки божественності морально-нормативних принципів.

Список використаних джерел:

1. Broyde, M.J., 2008. ‘The hidden influence of Jewish law on the common law: one lost example’, *Emory L. J.* Vol. 57, P. 1403-1408.

2. Davies, H. & Holdcroft, D., 1991. 'Jurisprudence: Texts and Commentaries', London: *Butterworths Law*, 549 p.
3. Freeman, M., 2014. 'Lloyd's Introduction to Jurisprudence', London, *Sweet & Maxwell; 9th edition edition*, 1617 p.
4. Harris, JW., 2005. 'Legal philosophies', *Oxford University Press*, 2 edition, 332 p.
5. Hearn, W. Edward., 1990. 'The Theory of Legal Duties and Rights: An Introduction to Analytical Jurisprudence', London: *Fred B Rothman & Co.*, 401 p.
6. Macy, J., 1994. 'The Rule of Law and the Rule of Wisdom: in Plato, al-Farabi and Maimonides', *Studies in Muslim-Jewish Relations*. Vol. 1. Harwood, P. 205-232
7. McLeod, I., 2012. 'Legal Theory', London: *Red Globe Press (6th ed.)*, 260 p.
8. Novak, D., 2004. 'Maimonides and Aquinas on Natural Law', *St. Thomas Aquinas and the Natural Law Tradition: Contemporary Perspectives*, Washington, D.C.: *Catholic University of America Press*, 311 p.
9. Баренбойм, ПД., 2012. 'Библейский момент философии права', *Философия права Пятикнижия*, Москва: Изд-во "ЛУМ", С. 101–166.
10. 'Библия и конституция', 1998. Сб. ст. Московский клуб юристов, Москва: *Белые альвы*, 159 с.
11. Вейнберг, Й., 2002. 'Введение в Танах', В IV ч. Ч. I-II. М.: *Мосты культуры*, 432 с.
12. Гершович, Ури., 2015. 'Структура "Мишне Тора" Рамбама в сопоставлении со структурой Мишны', *JUDAICA PETROPOLITANA*, Иерусалим, Санкт-Петербург: *Академия Исследования Культуры*, С. 66–79.
13. Головин, С., 2015. 'Библия и политика', К.: *Книгоноша*, 144 с.
14. Гришук, ОВ., 2013. 'Идея справедливости у праві: філософсько-правовий вимір', *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 644. Чернівці: ЧНУ, С. 36–40.
15. Гумилев, ЛН., 2016. 'Этногенез и биосфера Земли', М.: *Айрис-пресс*, 560 с.
16. Гусейнов, АА., 2012. 'Десятисловие Моисея: канон справедливости', *Философия права Пятикнижия*, Москва: Изд-во "ЛУМ", С. 47–70.
17. Жук, ЛВ., 2004. 'Поняття джерела права', *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 212. Чернівці: Рута, С. 10–14.
18. Запрометова, ОМ., 2003. 'Темпоральность и атемпоральность Закона. Целостность бытия в еврейской мысли периода Второго Храма', *Тирош – труды по иудаике*, Вып. 6. Москва: *Центр "Сэфэр"*, С. 70–89.
19. Кальной, ИИ., 2006. 'Филисофия права', СПб: *Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс"*, 259 с.
20. Каневский, АА., 2014. 'История юридических исследований Галахи: (до создания государства Израиль)', *Труды Института государства и права РАН*, № 4, С. 127–134.
21. Корякина, Н., 2007. 'Респонсы как источник по истории суда в еврейских общинах Прованса в XII–XIV вв', *Тирош – труды по иудаике*, Москва: *Центр "Сэфэр"*, Вып. 8, С. 77–90.

22. Кофанов, ЛЛ. (ред.), 1998. 'Институции Юстиниана', пер. с латинского Д. Расснера, Серия "Памятники римского права", Москва: *Зерцало*, 400 с.
23. Лапаева, ВВ., 2017. 'Генезис права как актуальная философско-правовая проблема', *Историческая психология и социология истории*, № 1, С. 5-22.
24. Маймон бен Моше (Маймонид), раби, 2010. 'Путеводитель растерянных', пер. и коммент. МА. Шнейдера, Иерусалим-Москва: *Маханаим-Гешарим*, 566 с.
25. Мальцев, ГВ., 2002. 'Понимание права. Подходы и проблемы', *Право и Образование*. № 3, С. 77-87.
26. Марченко, МН., 2001. 'Правовые системы современного мира', Москва: *Зерцало-М*, 400 с.
27. Марченко, МН., 2016. 'Теория государства и права', 3-е изд., доп. Москва: *Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М*, 304 с.
28. Місевич, СВ., 2000. 'Біблія як джерело Канонічного права', *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. праць*. Вип. 75. Чернівці: ЧДУ, С. 27-32.
29. Місевич, СВ., 2002. 'Матеріальні джерела Канонічного права', *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. праць*. Вип. 147. Чернівці: Рута, С. 23-27.
30. Місевич, СВ., 2006. 'Релігійне право: компаративістський аспект', *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 348. Чернівці: Рута, С. 24-27.
31. Момотов, ВВ. (ред.), 2002. 'Источники (формы) права: вопросы теории и истории', *Материалы Всероссийской научной конференции*, Краснодар: *Кубанский государственный университет*, 316 с.
32. Муромцев, ГИ. 1992. 'Источники права: Теоретические аспекты проблемы', *Правоведение*, № 2, С. 23-30
33. Нерсисянц, ВА. (ред.), 1985. 'История политических и правовых учений. Древний мир', Москва: *Наука*, 349 с.
34. Примаков, ДЯ., 2011. 'Особенности еврейской правовой системы: сравнение еврейского и мусульманского права (VII-XIII вв.)'. Диссертация кандидата юридических наук, *Санкт-Петербургский государственный университет*, Санкт-Петербург, 160 с.
35. Примаков, ДЯ., 2015. 'История еврейского и израильского права', Москва: *Infotropik Media*, 212 с.
36. Соловьёв, Вл.С., 1911-1914. 'Собрание сочинений Владимира Сергеевича Соловьева', В X томах. Том VI. СПб.: *Книгоиздательское Товарищество "Просвещение"*, 492 с.
37. Сорокин, В., 2012. 'Тора: пространство правовое и пространство духовное', *Философия права Пятикнижия*, Москва: *Изд-во "ЛУМ"*, С. 178-220.
38. Фейгин, А., 2012. 'К вопросу о сохранности Торы в свидетельствах еврейской религиозной классики (от Талмуда до наших дней)', *Язык иврит: исследование и преподавание. Материалы XIX Международной ежегодной конференции по иудаике*, Центр научных работников и преподавателей иудаики в вузах "Сэфэр", Москва, С. 16-29.

39. Цыпин, В., прот., 2002. 'Курс Церковного права', *Круглый стол по религиозному образованию в РПЦ*, Москва: Христианская жизнь, 700 с.
40. Шиффман, Л., 2016. 'От текста к традиции: история иудаизма в эпоху Второго храма и период Мишны и Талмуда', Москва: *Мосты культуры, GESHARIM*, 304 с.
41. Элон, М., 2002. 'Еврейское право', Под общ. ред. д.ю.н., проф. И. Ю. Козлихина, Санкт-Петербург: *Юридический центр Пресс*, 611 с.

References:

1. Broyde, MJ., 2008. 'The hidden influence of Jewish law on the common law: one lost example', *Emory L. J.* Vol. 57, P. 1403-1408.
2. Davies, H. & Holdcroft, D., 1991. 'Jurisprudence: Texts and Commentaries', London: *Butterworths Law*, 549 p.
3. Freeman, M., 2014. 'Lloyd's Introduction to Jurisprudence', London. *Sweet & Maxwell*, 9th edition edition, 1617 p.
4. Harris, JW., 2005. 'Legal philosophies', *Oxford University Press*, 2 edition, 332 p.
5. Hearn, W. Edward., 1990. 'The Theory of Legal Duties and Rights: An Introduction to Analytical Jurisprudence', London: *Fred B Rothman & Co.*, 401 p.
6. Macy, J., 1994. 'The Rule of Law and the Rule of Wisdom: in Plato, al-Farabi and Maimonides', *Studies in Muslim-Jewish Relations*. Vol. 1. Harwood, P. 205-232
7. McLeod, I., 2012. 'Legal Theory', London: *Red Globe Press (6th ed.)*, 260 p.
8. Novak, D., 2004. 'Maimonides and Aquinas on Natural Law', *St. Thomas Aquinas and the Natural Law Tradition: Contemporary Perspectives*. Washington, D.C.: *Catholic University of America Press*, 311 p.
9. Barenbojm, PD., 2012. 'Biblejskij moment filosofii prava (Bible moment of legal philosophy)', *Filosofiya prava Pyatknizhiya*, Moskva: *Izd-vo "LUM"*, S. 101-166.
10. 'Bibliya i konstituciya (Bible and constitution)', 1998. *Sb. st. Moskovskij klub yuristov*, Moskva: *Belye alvy*, 159 s.
11. Vejnberg, J., 2002. 'Vvedenie v Tanah (Introduction to Tanah)', V IV ch. Ch. I-II. M.: *Mosty kultury*, 432 s.
12. Gershovich, Uri., 2015. 'Struktura "Mishne Tora" Rambama v v sopostavlenii so strukturoj Mishny (The structure of the "Mishneh Torah" of Rambam in comparison with the structure of the Mishnah)', *JUDAICA PETROPOLITANA*, Ierusalim, Sankt-Peterburg: *Akademiya Issledovaniya Kultury*, S. 66-79.
13. Golovin, S., 2015. 'Bibliya i politika (Bible and politics)', K.: *Knigonosha*, 144 s.
14. Grishuk, OV., 2013. 'Ideya spravedlivosti u pravi: filosofsko-pravovij vimir (The idea of justice in law: a philosophical and legal dimension)', *Naukovij visnik Cherniveckogo universitetu: Zbirnik nauk. prac.* Vip. 644. Chernivci: *ChNU*, S. 36-40.
15. Gumilev, LN., 2016. 'Etnogenez i biosfera Zemli (Ethnogenesis and biosphere of the Earth)', M.: *Ajris-press*, 560 s.

16. Gusejnov, AA., 2012. 'Desyatislovie Moiseya: kanon spravedlivosti (The Decalogue of Moses: The Canon of Justice)', *Filosofiya prava Pyatknizhiya*, Moskva: *Izd-vo "LUM"*, S. 47–70.
17. Zhuk, LV., 2004. 'Ponyattya dzherela prava (The concept of the source of law)', *Naukovij visnik Cherniveckogo universitetu: Zbirnik nauk. prac.* Vip. 212. Chernivci: *Ruta*, S. 10–14.
18. Zaprometova, OM., 2003. 'Temporalnost i atemporalnost Zakona. Celostnost bytiya v evrejskoj mysli perioda Vtorogo Hrama (Temporality and atemporality of the Law. The Integrity of Being in Jewish Thought of the Second Temple Period)', *Tirosh – trudy po iudaïke*, Vyp. 6. Moskva: *Centr "Sefer"*, S. 70–89.
19. Kal'noj, IL., 2006. 'Filisofiya prava (Philosophy of Law)', SPb: *Izdatelstvo R.Aslanova "Yuridicheskij centr Press"*, 259 s.
20. Kanevskij, AA., 2014. 'Istoriya yuridicheskikh issledovanij Galahi: (do sozdaniya gosudarstva Izriail) (History of legal research of Halacha: (before the creation of the state of Israel))', *Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN*, № 4, S. 127–134.
21. Koryakina, N., 2007. 'Responsy kak istochnik po istorii suda v evrejskikh obshinah Provansa v XII–XIV vv (Responses as a source on the history of the court in the Jewish communities of Provence in the 12th – 14th centuries)', *Tirosh – trudy po iudaïke*, Moskva: *Centr "Sefer"*, Vyp. 8, S. 77–90.
22. Kofanov, LL. (red.), 1998. 'Institucii Yustiniana (Justinian Institutions)', per. s latinskogo D. Rassnera, *Seriya "Pamyatniki rimskogo prava"*, Moskva: *Zercalo*, 400 s.
23. Lapaeva, VV., 2017. 'Genezis prava kak aktualnaya filosofsko-pravovaya problema (The Genesis of Law as an Actual Philosophical Legal Problem)', *Istoricheskaya psihologiya i sociologiya istorii*, № 1, S. 5–22.
24. Majmon ben Moshe (Majmonid), rabi, 2010. 'Putevoditel rasteryannyh (Travel Guide for the Perplexed)', per. i komment. M. A. Shnejdera, Ierusalim-Moskva: *Mahanaim-Gesharim*, 566 s.
25. Mal'cev, GV., 2002. 'Ponimanie prava. Podhody i problemy (Understanding of law. Approaches and Challenges)', *Pravo i Obrazovanie*, № 3, S. 77–87.
26. Marchenko, MN., 2001. 'Pravovye sistemy sovremennogo mira (Legal systems of the modern world)', Moskva: *Zercalo-M*, 400 s.
27. Marchenko, MN., 2016. 'Teoriya gosudarstva i prava (Theory of State and Law)', 3-e izd., dop. Moskva: *Yur.Norma, NIC INFRA-M*, 304 s.
28. Misevich, SV., 2000. 'Bibliya yak dzherelo Kanonichnogo prava (The Bible as a Source of Canon Law)', *Naukovij visnik Cherniveckogo universitetu: zbirnik nauk. prac.* Vip. 75. Chernivci: *ChDU*, S. 27–32.
29. Misevich, SV., 2002. 'Materialni dzherela Kanonichnogo prava (Material Sources of Canon Law)', *Naukovij visnik Cherniveckogo universitetu: zbirnik nauk. prac.* Vip. 147. Chernivci: *Ruta*, S. 23–27.
30. Misevich, SV., 2006. 'Religijne pravo: komparativistskij aspekt (Religious Law: A Comparative Aspect)', *Naukovij visnik Cherniveckogo universitetu: Zbirnik nauk. prac.* Vip. 348. Chernivci: *Ruta*, S. 24–27.
31. Momotov, VV. (red.), 2002. 'Istochniki (formy) prava: voprosy teorii i istorii (Sources (forms) of law: theory and history)', *Materialy*

- Vserossijskoj nauchnoj konferencii*, Krasnodar: *Kubanskij gosudarstvennyj universitet*, 316 s.
32. Muromcev, GI. 1992. 'Istochniki prava: Teoreticheskie aspekty problemy (Sources of Law: Theoretical Aspects of the Problem)', *Pravovedenie*, № 2, S. 23-30
 33. Nersesyanc, VA. (red.), 1985. 'Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenij. Drevnij mir (History of political and legal doctrines. Ancient world)', Moskva: *Nauka*, 349 s.
 34. Primakov, DYa., 2011. 'Osobennosti evrejskoj pravovoj sistemy: sravnenie evrejskogo i musulmanskogo prava (VII-XIII vv.) (Features of the Jewish legal system: a comparison of Jewish and Muslim law (VII-XIII centuries))'. Dissertaciya kandidata yuridicheskikh nauk, *Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet*, Sankt-Peterburg, 160 c.
 35. Primakov, DYa., 2015. 'Istoriya evrejskogo i izraelskogo prava (History of Jewish and Israeli Law)', Moskva: *Infotropik Media*, 212 c.
 36. Solov'yov, VI.S., 1911-1914. 'Sobranie sochinenij Vladimira Sergeevicha Soloveva (*Collected Works of Vladimir Sergeevich Soloviev*)', V 10 tomah. Tom VI. SPb.: *Knigoizdatelskoe Tovarishestvo "Prosveshchenie"*, 492 s.
 37. Sorokin, V., 2012. 'Tora: prostranstvo pravovoe i prostranstvo duhovnoe (Torah: legal space and spiritual space)', *Filosofiya prava Pyatiknizhiya*, Moskva: *Izd-vo "LUM"*, S. 178-220.
 38. Fejgin, A., 2012. 'K voprosu o sohrannosti Tory v svidetelstvakh evrejskoj religioznoj klassiki (ot Talmuda do nashih dnei) (To the question of the preservation of the Torah in the evidence of Jewish religious classics (from the Talmud to the present day))', *Yazyk ivrit: issledovanie i prepodavanie. Materialy XIX Mezhdunarodnoj ezhegodnoj konferencii po iudaike*, Centr nauchnykh rabotnikov i prepodavatelej iudaiki v vuzah "Sefer", Moskva, S. 16-29.
 39. Cypin, V., prot., 2002. 'Kurs Cerkovnogo prava (Church Law Course)', *Kruglyj stol po religioznomu obrazovaniiu v RPC*, Moskva: *Hristianskaya zhizn*, 700 s.
 40. Shiffman, L., 2016. 'Ot teksta k tradicii: istoriya iudaizma v epohu Vtorogo hrama i period Mishny i Talmuda (From text to tradition: the history of Judaism in the era of the Second Temple and the period of the Mishnah and Talmud)', Moskva: *Mosty kultury, GESCHARIM*, 304 s.
 41. Elon, M., 2002. 'Evrejskoe pravo (Jewish law)', Pod obsh. red. d.yu.n., prof. I. Yu. Kozlihina, Sankt-Peterburg: *Yuridicheskij centr Press*, 611 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Дзвінчук Д. І.** доктор філософських наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: dzvin56@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6391-3822
- Озьмінська І. Д.** кандидат філософських наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: irynaoszka@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2521-8626
- Подолькіна О. В.** заступник директора з навчальної роботи, Бурштинський енергетичний коледж Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: lepan@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4025-6743
- Дубініна В. О.** кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії і суспільних наук, Українська медична стоматологічна академія (Полтава, Україна)
E-mail: vera.dubinina777@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8024-9823
- Залужна А. Є.** доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
E-mail: a.ie.zaluzhna@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5012-7419
- Веремейчик С. В.** здобувач кафедри філософії, лаборант кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
E-mail: s.v.veremeichyk@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9012-3623

- Головченко О. І.** асистент кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії фармацевтичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
E-mail: oks.iv.golovchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9794-2624
- Науменко Н. В.** кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та психології Національного фармацевтичного університету (Харків, Україна)
E-mail: naumenkonv.77@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0658-1769
- Миронченко С. І.** кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри патологічної фізіології Національного фармацевтичного університету (Харків, Україна)
E-mail: S.mironchenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5367-2834
- Козлов А. В.** старший викладач кафедри фізичного виховання Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
E-mail: kozlovandrij71@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5594-2132
- Бринов В. В.** науковий співробітник Центру дослідження релігії, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: vv.brynov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3714-6524
- ієромонах Дмитро (Франків)** аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, помічник ректора з системної роботи та інноваційної діяльності, Волинська Православна Богословська Академія (ПЦУ) (Луцьк, Україна).
E-mail: ieromonahdmytro@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2342-0951

AUTHORS

- Dmytro Dzvinchuk** Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: dzvin56@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6391-3822
- Iryna Ozminska** Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Public Administration and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: irynaoszka@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2521-8626
- Olga Podoliakina** Curriculum Assistant Director Burshtyn College of Power Engineering of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: lepan@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4025-6743
- Vira Dubinina** Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Philosophy and Social Sciences, Ukrainian Medical Dental Academy (Poltava, Ukraine)
E-mail: vera.dubinina777@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8024-9823
- Alla Zaluzhna** Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy, National University of Water and Environmental Engineering (Rivne, Ukraine)
E-mail: a.ie.zaluzhna@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5012-7419
- Serhii Veremeichyk** Applicant at the Department of Philosophy, Laboratory Assistant at the Department of Management, National University of Water and Environmental Engineering (Rivne, Ukraine)
E-mail: s.v.veremeichyk@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9012-3623

- Oksana Golovchenko** Assistant Professor, Department of Pharmaceutical, Biological and Toxicological Chemistry, Faculty of Pharmacy, Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine)
E-mail: oks.iv.golovchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9794-2624
- Nataliia Naumenko** Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology, National University of Pharmacy (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: naumenkonv.77@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0658-1769
- Svitlana Myronchenko** Candidate of Medical Sciences, Associate professor, Associate professor of the Department of Pathological Physiology, National University of Pharmacy (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: S.mironchenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5367-2834
- Andrii Kozlov** Senior Lecturer of the Department of Physical Education, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: kozlovandrij71@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5594-2132
- Vitalii Brynov** Scientific Researcher at the Center for the Study of Religion, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail: vv.brynov@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3714-6524
- hieromonk Dmytro (Frankiv)** Postgraduate Student at the Department of Theology and Religious Studies, National Pedagogical Dragomanov University, Rector's assistant in System of Work and Innovation, Volyn Orthodox Theological Academy (OChU) (Luts'k, Ukraine)
E-mail: ieromonahdmytro@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2342-0951

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ»

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції journal.discourse@gmail.com у форматі “Автор- Назва статті.doc”.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - **зовнішньою рецензією** (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, **стаття супроводжується перекладом** завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - **розширеною анотацією** (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - **відомостями про автора (авторів)** (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою **редактора Microsoft Word for Windows®** (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – “**книжна**”; поля: **ліворуч** – 2,5 см; **праворуч** – 2 см; **зверху** – 2 см; **знизу** – 2 см; **інтервал між рядками** – 1,5 пт.; інтервал між абзацами “**до**”, “**після**” – 0 пт.; відступи “**праворуч**”, “**ліворуч**” – 0 пт.; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об’єкт**. Положення об’єкта – “**в тексті**”;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: **ім’я, по батькові, прізвище**;
 - **науковий ступінь, вчене звання** (Time New Roman, 12 пт.);
 - **електронна пошта автора**;
 - **порожній рядок**;

- **назва статті** – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., **жирний**). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - *порожній рядок*;
 - **анотація** (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;
 - **ключові слова** (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - **Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:**
 - **актуальність теми дослідження** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка завдання** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - **висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок** у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок*;
 - **Список використаних джерел** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру)
 - **References** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру);
 - **надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - **бібліографічний опис для цитування** (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
1. **Літературні джерела**, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до **Harvard Referencing style** (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
 2. Список літератури транслітерується латинськими літерами (**References**). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом назва, №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність дослідження.	теми	Urgency of the research.
Постановка проблеми.		Target setting.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.		Actual scientific researches and issues analysis.
Постановка завдання.		The research objective.
Виклад основного матеріалу.		The statement of basic materials.
Висновки.		Conclusions.
Ключові слова:		Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 21(3), 2020

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 21(3), 2020

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Підписано до друку 16 березня 2020 р.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 6,9. Наклад 300 пр. Зам. № 11

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>